

دانشگاه قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته ارتباطات

گرایش حج و زیارت

کارکردهای ارتباطی نماز جمعه

استاد راهنما:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر حجت الله بیات

دانشجو:

محسن حیدری

شهریور ۱۳۹۵

تمام حقوق این اثر متعلق به دانشگاه قرآن و حدیث می باشد.

تقدیم به شبکه امامت

(امام جامعه، امام جمعه، امام جماعت)

که در عصر نیابت عامه حضرت ولی عصر ارواحنا فداه زمینه ساز تمدن

بزرگ اسلامی و ظهور اند.

تشکر

از تلاشها و مساعی استاد گرانمایه و فاضل ارجمند حضرت حجت الاسلام و

المسلمین بیات (دامت برکاته) استاد محترم راهنما بسیار تقدیر و تشکر می

نمایم. توفیق روز افزون ایشان را در خدمت به جامعه علمی کشور از

خداوند متعال خواستارم.

چکیده

این پژوهش با موضوع کارکرد های ارتباطی نماز جمعه نگارش یافته است. هدف از تحقیق انجام شده، تبیین نتایج و آثار نماز جمعه در ارتباط با خدا، خود و همנוعان است. همچنین عوامل آسیب زا در کارکرد نماز جمعه مورد بررسی قرار گرفته است. این تحقیق به صورت توصیفی و تحلیلی گردآوری شده و روش آن، روش کتابخانه ایست که با رجوع به کتب، مقالات و سایت ها در خصوص نماز جمعه جمع آوری شده است.

انسان دارای چهار نوع ارتباط است؛ ارتباط با خدا، ارتباط با خود، ارتباط با همנוعان و ارتباط با طبیعت. از ارتباطات چهارگانه انسان، سه نوع آن در موضوع این پژوهش مورد تحقیق قرار گرفته است و نتایج و آثار نماز جمعه نسبت به ارتباط انسان با خدا، خود، و همנוعان را تبیین می کند. نماز جمعه کارکردهای ارتباطی مختلفی دارد. از جمله کارکردهای ارتباطی آن را می توان ارتباط انسان با خدا همچون آمرزش گناه، استجابت دعا و ... نام برد؛ همچنین در کارکرد ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خود می توان به مواردی مثل زدودن نفاق دل، نظافت، آراستگی و ... اشاره نمود؛ و در کارکرد ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با دیگران، مسائلی همچون بصیرت افزایی، مدیریت افکار عمومی، اتحاد و همبستگی مسلمانان و ... مطرح می شود. درمبحث عوامل آسیب زا به بررسی آسیب های ارتباطی نماز جمعه از ناحیه خطیب، مخاطب، خطبه، ابزار و ستاد نماز جمعه پرداختیم که برای هر کدام راه کارهایی ارائه گردید.

کلید واژه: کارکرد ارتباطی، نماز جمعه، ارتباط انسان با خدا، ارتباط انسان با خود، ارتباط انسان با همנוعان.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات و مفاهیم.....	۱
۱- کلیات.....	۲
۱/۱ بیان مسأله تحقیق.....	۲
۱/۲ سؤالات تحقیق.....	۲
۱/۲/۱ سؤال اصلی.....	۲
۱/۲/۲ سؤالات فرعی.....	۲
۱/۳ فرضیات تحقیق.....	۳
۱/۴ ضرورت و اهداف.....	۳
۱/۵ پیشینه تحقیق.....	۴
۱/۶ روش و مراحل تحقیق.....	۴
۱/۷ روش و ابزار گردآوری.....	۴
۱/۸ نتایج علمی و عملی تحقیق.....	۴
۱/۹ ساختار تحقیق.....	۵
۲- مفاهیم.....	۵
۱/۲ تعریف نظری مفاهیم.....	۵
۱/۲/۱ الگوهای ارتباطی.....	۷
۱/۲/۲ معنای ارتباطی.....	۷
۱/۲/۳ اهداف ارتباط.....	۸
۱/۲/۴ عناصر اصلی ارتباط.....	۸
۱/۲/۴/۱ فرستنده پیام:.....	۸
۱/۲/۴/۲ گیرنده پیام.....	۹
۱/۲/۴/۳ پیام.....	۹
۱/۲/۴/۴ ابزار.....	۹
۱/۲/۵ عناصر فرعی ارتباط.....	۹
۱/۲/۵/۱ پس فرست.....	۹
۱/۲/۵/۲ بازخورد.....	۱۰
۱/۲/۵/۳ صافیها.....	۱۰
۱/۲/۵/۴ آفتها.....	۱۰

۱۰.....	ارتباطات انسان.....	۱/۲/۶
۱۱.....	ارتباط انسان با خدا.....	۱/۲/۶/۱
۱۱.....	ارتباط انسان با خود.....	۱/۲/۶/۲
۱۱.....	ارتباط انسان با هموعان.....	۱/۲/۶/۳
۱۱.....	گونه‌های ارتباطی.....	۱/۲/۷
۱۱.....	ناظر به نشانه‌ها.....	۱/۲/۷/۱
۱۲.....	ناظر به تعداد فرستنده و گیرنده پیام.....	۱/۲/۷/۲
۱۲.....	ارتباط میان فردی.....	۱/۲/۷/۳
۱۲.....	ارتباط گروهی.....	۱/۲/۷/۴
۱۳.....	ارتباط جمعی.....	۱/۲/۷/۵
۱۳.....	ناظر به ابزارها.....	۱/۲/۸
۱۳.....	ناظر به موقعیت جغرافیایی.....	۱/۲/۹
۱۳.....	ناظر به گستره شمول مخاطبان.....	۱/۲/۱۰
۱۴.....	نماز جمعه.....	۱/۳
۱۴.....	واژه نماز.....	۱/۳/۱
۱۴.....	واژه جمعه.....	۱/۳/۲
۱۵.....	وجه نامگذاری جمعه در روایات.....	۱/۳/۳
۱۵.....	جایگاه نماز جمعه در روایات.....	۱/۳/۴
۱۶.....	تفاوت نماز جمعه با نمازهای روزانه.....	۱/۳/۵
۱۶.....	شرایط امام جمعه.....	۱/۳/۶
۱۷.....	تشکیلات نهاد نماز جمعه.....	۱/۴

فصل دوم: کارکرد ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خدا..... ۱۹

۲۱.....	کارکرد ارتباطی نماز جمعه در دنیا.....	۲/۱
۲۱.....	ذکر و یاد خدا.....	۲/۱/۱
۲۲.....	شرط قبولی اعمال انسان در دنیا.....	۲/۱/۲
۲۳.....	آمرزش گناهان.....	۲/۱/۳
۲۳.....	جایگزین حج.....	۲/۱/۴
۲۴.....	دریافت پاداش عظیم.....	۲/۱/۵
۲۴.....	افزایش ایمان.....	۲/۱/۶
۲۵.....	استجابت دعا.....	۲/۱/۷
۲۶.....	مورد اکرام خدا قرار گرفتن.....	۲/۱/۸

۲۷	۲/۱/۹	بدرقه فرشتگان و طلب بخشش گناهان
۲۸	۲/۲	کارکرد ارتباطی نماز جمعه در آخرت
۲۸	۲/۲/۱	تضمین بهشت
۲۸	۲/۲/۲	جلب شفاعت فرشتگان
۲۸	۲/۲/۳	از بین رفتن دلهره قیامت و راهنمایی به سوی بهشت
۲۹	۲/۲/۴	حسابرسی آسان در قیامت
۲۹	۲/۲/۵	جلوگیری از آتش دوزخ
۲۹	۲/۲/۶	تضاعف در پاداش عمل
۳۰	۲/۳	نتیجه گیری فصل دوم
۳۱		فصل سوم: کارکرد ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خود
۳۲	۳/۱	زدودن نفاق دل
۳۳	۳/۲	تاسی به پیامبر و الگوپذیری
۳۳	۳/۳	نظافت و آراستگی
۳۴	۳/۴	بازدارندگی از گناه
۳۵	۳/۵	آرامش دل
۳۷	۳/۶	تقویت حافظه و تمرکز حواس
۳۸	۳/۷	تقویت روحیه ولایتمداری
۳۹	۳/۸	تقویت روحیه نظم و انضباط
۴۰	۳/۹	تقویت روحیه عدالت خواهی و ظلم ستیزی
۴۰	۳/۱۰	تقویت روحیه جمع گرایی
۴۱	۳/۱۱	نتیجه گیری فصل سوم
۴۲		فصل چهارم: کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با هموعان
۴۳	۴/۱	اتحاد و همبستگی
۴۶	۴/۲	بصیرت افزایی
۴۶	۴/۲/۱	بصیرت و بینش سیاسی
۴۸	۴/۲/۲	بصیرت و بینش فرهنگی
۴۹	۴/۲/۳	بصیرت و بینش اجتماعی
۵۰	۴/۲/۴	بصیرت و بینش مذهبی
۵۱	۴/۳	مدیریت افکار عمومی
۵۳	۴/۴	تجدید میثاق با ولایت و رهبری
۵۴	۴/۵	اطلاع رسانی

۴/۶	مدیریت بحران	۵۶
۴/۷	کارکرد رسانه ای	۵۷
۴/۸	کارکرد علمی - آموزشی	۶۰
۴/۹	کارکرد دفع توطئه های دشمن	۶۲
۴/۱۰	کارکرد سیاسی و امنیتی	۶۵
۴/۱۱	کارکرد هویت بخشی	۶۶
۴/۱۲	نتیجه گیری فصل چهارم	۶۷
۶۸	فصل پنجم: آسیب شناسی نماز جمعه	
۵/۱	آسیب از طرف فرستنده (خطیب)	۷۱
۵/۱/۱	وابستگی به جریان خاص سیاسی	۷۱
۵/۱/۲	فصیح و بلیغ نبودن بیان خطیب	۷۲
۵/۱/۳	قطع ارتباط با مردم (مردمدار نبودن امام جمعه)	۷۳
۵/۱/۴	نپذیرفتن انتقاد سازنده	۷۵
۵/۱/۵	تجمل پرستی و ساده زیست نبودن	۷۵
۵/۱/۶	مسافرت های مکرر و بی دریی	۷۶
۵/۱/۷	سکونت نداشتن خانواده امام جمعه در محل تبلیغ	۷۷
۵/۱/۸	ارتباط نداشتن با جوانان	۷۷
۵/۲	آسیب از طرف گیرنده (مخاطب)	۷۸
۵/۲/۱	بی نظمی و عدم انضباط	۷۹
۵/۲/۱/۱	بی نظمی در زمان	۷۹
۵/۲/۱/۲	بی نظمی در مکان	۷۹
۵/۲/۱/۳	بی نظمی فردی	۸۰
۵/۳	آسیب از ناحیه پیام (خطبه)	۸۰
۵/۳/۱	آسیب های پیام	۸۲
۵/۳/۱/۱	طولانی بودن پیام (خطبه)	۸۲
۵/۳/۱/۲	پراکنده گویی در مطالب خطبه	۸۳
۵/۳/۱/۳	مبهم گویی	۸۳
۵/۳/۱/۴	طرح شبهه، بدون جواب	۸۳
۵/۳/۱/۵	استفاده از واژه های نامأنوس	۸۴
۵/۳/۱/۶	استفاده از واژه های غلط	۸۴
۵/۳/۱/۷	استفاده از واژه های زشت و مستهجن	۸۴

۵/۳/۱/۸	عدم تناسب مطالب با رویدادهای هفته	۸۵
۵/۳/۱/۹	تکراری بودن مطالب خطبه	۸۵
۵/۳/۲	راهکارهای اثربخشی خطبه	۸۶
۵/۴	آسیب از ناحیه ابزار	۸۸
۵/۴/۱	اقدامات پیشگیرانه در ابزار ارتباطی انسانی	۸۸
۵/۴/۲	اقدامات پیشگیرانه در ابزار ارتباطی صنعتی	۸۸
۵/۵	آسیب از ناحیه ستاد نماز جمعه (خدماتی)	۸۹
۵/۵/۱	آسیب‌های عوامل انسانی	۸۹
۵/۵/۱/۱	آسیب پیش خطبه	۸۹
۵/۵/۱/۲	آسیب اجرا	۹۰
۵/۵/۱/۳	آسیب از طرف قاری، مؤذن و مکتب	۹۰
۵/۵/۲	آسیب‌های عوامل محیطی	۹۰
۵/۶	نتیجه‌گیری فصل پنجم	۹۲
۹۵	نتیجه‌گیری	
۹۷	فهرست منابع و مآخذ	

فصل اول:

کلیات و مفاهیم

فصل اول: کلیات و مفاهیم

۱- کلیات

۱,۱ بیان مسأله تحقیق

اسلام دین جامعی است که از یک سو نیازهای فردی و اجتماعی انسان را پاسخ می‌دهد و از سوی دیگر، ابعاد مادی و معنوی او را به عهده گرفته است و این برخلاف پندار سکولاریست‌ها است که می‌پندارند اسلام تنها به آخرت نظر دارد و یا حداکثر به حاجات و نیازهای فردی او پاسخ می‌گوید. در پرتو مناسک و احکام الهی این مکتب جامع، استعدادهای فرد و جامعه شکوفا می‌شود و در عموم عبادات و مناسک، شارع مقدس مومنان را به انجام گروهی آن دعوت و تشویق نموده است. به عنوان نمونه مراسم نماز جمعه که بصورت هفتگی اقامه می‌شود یکی از مناسکی است که شخصیت افراد و جامعه در آن ساخته می‌شود. نام گذاری یکی از سوره‌های قرآن به نام جمعه و دعوت مؤمنین به اقامه آن و رها کردن بازار در آیات آن و همچنین اقدام پیامبر گرامی اسلام ﷺ در برپایی این فریضه، در آغازین روزهای حضور خود در میان مسلمانان بعد از هجرت، نشان دهنده اهمیت و جایگاه نماز جمعه است که کارکردهای ارتباطی مختلفی دارد. در این پژوهش برآنیم کارکردهای ارتباطی نماز جمعه را که یکی از مناسک اسلامی است بیان نمائیم.

۱,۲ سؤالات تحقیق

۱,۲,۱ سؤال اصلی

کارکردهای ارتباطی نماز جمعه کدامند؟

۱,۲,۲ سؤالات فرعی

- ۱- کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خدا کدامند؟
- ۲- کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خود کدامند؟
- ۳- کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با هموعان کدامند؟
- ۴- آسیب‌های نماز جمعه کدامند؟

۱,۳ فرضیات تحقیق

نماز جمعه با توجه به جایگاه و آثار آن کارکردهای بسیاری نسبت به ارتباطات انسان با خود، خدا و هموعان دارد. از جمله کارکردهای ارتباطی آن را می توان ارتباط انسان با خدا همچون آمرزش گناه، استجابت دعا و ... نام برد. همچنین در کارکرد ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خود می توان به مواردی مثل زدودن نفاق دل، نظافت و آراستگی و ... اشاره نمود. و در کارکرد ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با دیگران مسائلی همچون بصیرت افزایی، مدیریت افکار عمومی، اتحاد، همبستگی مسلمانان و ... مطرح می شود.

۱,۴ ضرورت و اهداف

از بزرگترین دستاوردهای انقلاب اسلامی ایران احیا و اقامه باشکوه نماز های جمعه است که با گذشت سه دهه از انقلاب با اقامه آن در نهصد شهر کشور، شاهد برکات و اثرات آن بوده ایم. قدرت ارتباطی نماز جمعه علاوه بر جنبه های فردی، اجتماعی آن، جنبه سیاسی مؤثری در جامعه اسلامی دارد. و می توان مهمترین و مؤثرترین نهاد در حفظ و حراست از ارزشهای انقلاب اسلامی و تداوم آن را، نهاد نماز جمعه دانست زیرا که بنابر فرمایش بنیانگذار جمهوری اسلامی حضرت امام خمینی رمز بقاء همان رمز پیروزی است. ایمان، رهبری و وحدت مسلمانان ایران، عوامل پیروزی انقلاب اسلامی اند. که در نهاد نماز جمعه هر سه عامل پیروزی که عوامل بقاء و نظام اسلامی نیز به شمار می روند وجود دارد. خطبه های نماز جمعه که سرشار از آیات و روایات معصومین است و همچنین اقامه نماز موجب تقویت ایمان است. همچنین اقشار مختلف مردم در صفوف به هم پیوسته در نماز جمعه گرد هم می آیند و به امام و مقتدای خود در روز جمعه نماز را اقامه می کنند. به عبارت دیگر سه عنصر خطبه، خطیب و مخاطب همان سه عامل پیروزی ایمان، رهبری و وحدت مسلمانان است که عوامل بقاء و تداوم نظام اسلامی به شمار می روند.

با توجه به اهمیت و جایگاه رفیع نماز جمعه در آیات و روایات، اگرچه تاکنون پژوهشهای ارزنده ای در این باره انجام شده است ولی عموماً جنبه فقهی داشته و خلاء جدی مباحث علم ارتباطات احساس می شود و در این پژوهش برآنیم با کشف کارکردهای ارتباطی نماز جمعه نسبت به کارآمدتر کردن و پرداختن به جنبه های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی آن گام برداریم. و نتایج علمی و عملی آن را در اختیار جامعه هدف قرار دهیم.

۱,۵ پیشینه تحقیق

پیشینه تحقیقات در خصوص نماز جمعه، تحقیقات فقهی و عمومی است که به صورت مختصر در سه بخش قابل بیان است. بخش اول در خصوص رساله‌هایی است که در اثبات وجوب عینی نماز جمعه مثل رساله فی صلاه الجمعة از شهید ثانی، الشهاب الثاقب از فیض کاشانی نگاشته شده است. بخش دوم مربوط به رساله‌هایی است که در اثبات حرمت اقامه نماز جمعه در دوران غیبت مانند رساله فی صلاه الجمعة از فاضل هندی و رساله فی حرمة صلاه الجمعة از شیخ ابی العلاء کمره‌ای نوشته شده است. بخش سوم در خصوص رساله‌هایی است که در اثبات وجوب تخییری و نفی وجوب عینی نماز جمعه مانند رساله ای در نماز جمعه از آقا جمال خوانساری و صلاه الجمعة از محقق کرکی به نگارش درآمده است.^۱ البته بعد از پیروزی انقلاب اسلامی تحقیقات ارزنده‌ای از ناحیه ائمه محترم جمعه و شورای سیاستگذاری ائمه جمعه کشور صورت گرفته است همانند رسالت و جایگاه نماز جمعه ازسید رضا تقوی، فقه سیاسی نماز جمعه از مصطفی جعفر پیشه فرد، امام جمعه موفق از محمد حسین مهوری، کارکرد رسانه ای نماز جمعه از مجید ملکان که به جنبه‌های مختلف عبادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی آن پرداخته شده است، اما کار علمی ویژه‌ای نسبت به کارکردهای ارتباطی نماز جمعه پس از بررسی‌های انجام شده یافت نشده است و این پژوهش درصدد بیان علمی این موضوع است.

۱,۶ روش و مراحل تحقیق

تهیه این تحقیق به روش کتابخانه‌ای می‌باشد که شامل مراحل از قبیل: شناسایی منابع، بررسی دسته بندی آن‌ها، فیش برداری، تدوین و تنظیم است. و گردآوری اطلاعات، به روش فیش برداری است.

۱,۷ روش و ابزار گردآوری

روش بصورت کتابخانه ای و ابزار گردآوری با استفاده از کتاب، مقاله، پایان نامه و سایت است.

۱,۸ نتایج علمی و عملی تحقیق

نتایج این تحقیق می‌تواند در اختیار مسئولان و نهادهای فرهنگی بویژه ائمه جمعه، شورای سیاستگذاری ائمه جمعه و ستادهای نماز جمعه قرار گیرد تا با نگرشی نو در ابعاد ارتباطی آن با جامعه هدف ارتباط برقرار کند و برای رسیدن به اهداف سازمانی برنامه‌ریزی نمایند.

۱. جعفریان، رسول، نماز جمعه، زمینه های تاریخی و آگاهی های کتاب شناسی، تهران، شورای سیاست گذاری ائمه جمعه، ۱۳۷۲ش، ص ۵۷ تا ۸۲.

۱,۹ ساختار تحقیق

این پژوهش دارای پنج فصل است. فصل اول در ارتباط با کلیات و مفاهیمی است که در پژوهش از آن استفاده شده است. فصل دوم پژوهش شامل کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خداست که به دو بخش کارکردها در دنیا و آخرت تقسیم می شود. در بخش اول به ۹ کارکرد و در بخش دوم به ۶ کارکرد اشاره شده است. فصل سوم پژوهش شامل کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خود است که به ۱۰ کارکرد اشاره شده است. فصل چهارم پژوهش شامل کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با هموعان است که به ۱۱ کارکرد اشاره شده است و فصل پنجم پژوهش شامل آسیبهای نماز جمعه است که به پنج دسته از آسیبها که شامل آسیب ازطرف فرستنده، گیرنده، پیام، ابزار و ستاد نماز جمعه است اشاره شده است.

۲- مفاهیم

۱,۲ تعریف نظری مفاهیم

نظر به کاربردهای گوناگون هر يك از واژگانی که در موضوع این پژوهش بکار رفته است، شایسته است ابتدا معانی لغوی و اصطلاحی آنها را بیان و سپس منظور خود از اصطلاحات بکار گرفته در این پژوهش را بصورت شفافتر ارائه نماییم. مفهوم کارکرد ارتباطی از دو واژه «کارکرد» و «ارتباط» تشکیل یافته است. بنابراین ابتدا به مفهوم شناسی این دو واژه بصورت جداگانه می پردازیم، سپس مقصود از کارکرد ارتباطی را تبیین می کنیم.

الف. کارکرد:^۱ واژه کارکرد در زبان فارسی معادل (function) معادل گذاری شده است. برای این واژه لاتین، معادل های دیگری نیز چون نقش، عمل، خدمت و وظیفه، همطراز با کارکرد استفاده شده است.^۲ اگرچه در اکثر موارد، این معانی مکمل یکدیگرند، اما در زمینه های مختلف، معانی آنها متفاوتند.^۳ علی رغم تعدد استعمال کارکرد، عامترین معنای آن در جامعه شناسی، نتیجه و اثر است که انطباق یا سازگاری يك ساختار معین یا اجزای آن را با شرایط لازم محیط، فراهم می نماید.^۴ کارکرد در اصطلاح علوم اجتماعی به مجموعه فعالیت هایی گفته می شود که در جهت برآوردن يك نیاز یا نیازهای نظام انجام می گیرد.^۵

1. Function

۲. آریان پور، عباس، فرهنگ دانشگاهی انگلیسی - فارسی، تهران، چاپخانه سپهر، ۱۳۶۸ش، ص ۸۶۳.

۳. توسلی، غلام عباس، نظریه های جامعه شناسی، تهران، سمت، ۱۳۸۷ش، ص ۲۱۷.

۴. ویلیام آسکیرمور، تفکر نظری در جامعه شناسی، جمعی از مترجمان، تهران، انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۵ش، ص ۱۴۱.

۵. رتیزز، جورج، نظریه جامعه شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، انتشارات علمی، ۱۳۸۹ش، ص ۱۳۱.

این واژه در علوم اجتماعی، بویژه در جامعه‌شناسی مورد توجه ویژه قرار گرفته و به عنوان رویکردی تحلیلی در بررسی پدیده‌ها و نقش آنها در ارضا و برطرف ساختن نیازهای انسانی، پذیرفته و کاربرد دارد.

بنابراین معنای کارکرد در موضوع این پژوهش، نتیجه و اثر است.

ب: ارتباط: ^۱ واژه “communication” از ریشه لاتین “communis” به معنای اشتراك گرفته شده ^۲ و معناهای گوناگونی مانند ارتباط، خطوط ارتباطی، مبادله، گزارش، نقل و انتقال، مشارکت، اخبار، مراد و ابلاغ، از آن استنباط می‌شود. ^۳

در زبان فارسی عمدتاً کلمه «ارتباط» را برای این واژه (communication) به کار می‌برند و ارتباط از نظر لغوی واژه‌ای است عربی از باب افتعال که در فارسی به صورت مصدری، به معنای پیوند دادن، ربط دادن و به صورت اسم مصدر به معنای بستگی، پیوند، پیوستگی و رابطه استعمال می‌شود. ^۴

توماس نیلسون در رساله‌ای پیرامون تعریف ارتباط می‌گوید: معنی لغت ارتباط از يك سو روشن و واضح و از سوی دیگر پیچیده و غامض است. در استفاده معمول از این لغت، مفهوم آن روشن است ولی وقتی به جستجوی تعیین حدود و کاربرد آن می‌پردازیم مسئله پیچیده می‌شود. ^۵

واژه ارتباط در بین صاحب نظران ارتباطات دارای تعاریف متعددی است. ارسطو فیلسوف یونانی شاید اولین اندیشمندی باشد که ۲۳۰۰ سال پیش، نخستین بار در تعریف ارتباط گفته: ارتباط عبارتست از «جستجو برای دست یافتن به کلیه وسایل و امکانات موجود برای ترغیب و اقناع دیگران». ^۶ و طبق تعریف «چارلز کولی» در کتاب خود «ارتباط مکانیسمی است که روابط انسانی براساس و به وسیله آن بوجود می‌آید و تمام مظاهر فکری و وسایل انتقال و حفظ آنها در مکان و زمان بر پایه آن توسعه پیدا کند. ارتباط، حالات چهره، رفتارها، حرکات، طنین صدا، کلمات، نوشته‌ها، چاپ، راه آهن، تلگراف، تلفن و تمام وسایلی که اخیراً در راه غلبه بر مکان و زمان ساخته شده اند، همه را دربر می‌گیرد». ^۷ برخی صاحب نظران این عرصه، این تعریف را جامع‌ترین و کامل‌ترین تعریف برای واژه ارتباط قلمداد کرده‌اند. برخی دیگر مثل محسنیان‌راد «مشابهت معنایی» را در تعریف خود اضافه کرده‌اند. ایشان ارتباط را اینگونه تعریف می‌کند: «ارتباط عبارتست از فراگرد انتقال پیام از

1. Communication

۲. رشیدپور، ابراهیم، ارتباط جمعی و رشد ملی، ناشران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، بی‌تا، ص ۲.
۳. آریان پور، عباس، فرهنگ دانشگاهی انگلیسی - فارسی، تهران، چاپخانه سپهر، ۱۳۶۸ ش، ص ۴۳۲.
۴. معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران، سپهر، ۱۳۶۳ ش، ج ۱، ص ۱۸۹.
۵. محسنیان راد، مهدی، ارتباط شناسی، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۸۲ ش، ص ۴۲.
۶. همان، ص ۴۳.
۷. همان، ص ۳۸.

سوی فرستنده برای گیرنده، مشروط بر آنکه در گیرنده پیام، مشابهت معنی با معنای مورد نظر فرستنده پیام، ایجاد شود.^۱ خلاصه اینکه اگر بخواهیم به تعاریف ارتباط پردازیم به قول «گیم و دامز» تقریباً می‌توان گفت به تعداد نویسندگانی که درباره ارتباط نظریه پردازی کرده‌اند، تعاریف متفاوتی از ارتباط در دست می‌باشد.^۲ لکن با وجود این تعاریف متعدد همگی در مفهوم انتقال پیام بین دو شخص یا دو چیز اتفاق نظر دارند.

بنابراین مقصود ما از ارتباط همین معنای کلی آن یعنی انتقال پیام و تماس گرفتن می‌باشد. البته باید یادآور شد که واژه ارتباط، مفهومی بسیار گسترده دارد و معنای آن وابسته به متعلق آن است و این تعاریف مربوط به ارتباط انسان با همنوعان است که بیشترین تأکید در این پژوهش بر آن است، در حالی که واژه ارتباط، فراتر از این تعاریف را نیز شامل است. اینک با بررسی انجام گرفته، منظور ما از کارکرد ارتباطی همان نتیجه و اثری است که در اثر انتقال پیام از فرستنده به گیرنده صورت می‌پذیرد. اکنون که مفهوم کارکرد ارتباطی روشن شد شایسته است مقداری از مباحث علم ارتباطات را به صورت مختصر مرور کنیم تا فصل‌های این پژوهش مطابق با مبانی این علم مبتنی باشد.

۱,۲,۱ الگوهای ارتباطی

الگو، نمایش ساده‌ای از یک سیستم پیچیده است. طراحی الگو به ما کمک می‌کند تا همواره با بررسی و آزمایش، نقص‌های یک دستگاه را در مراحل بعد برطرف و آن را کامل‌تر کنیم.

از ابتدای طرح علمی مباحث ارتباطات تاکنون، حدود بیست مدل ارتباطی در کتاب‌های ارتباطات مطرح شده است.^۳ ارسطو نخستین دانشمندی است که برای ارتباط، یک الگو طراحی کرد که طبق آن در هر ارتباط سه جزء مشخص و متمایز از یکدیگر یعنی گوینده، گفتار و مخاطب وجود دارد.^۴ در سال‌های گذشته، تلاش و کوشش برای ترسیم مدل ارتباطی مورد قبول جامعه همچنان ادامه دارد. در حال حاضر مدل ارتباطی منبع معنا از همه مدل‌ها کامل‌تر است.^۵

۱,۲,۲ معنای ارتباطی

معنای ارتباطی عموماً معنای لغوی یا مفهوم اصطلاحی واژگان و یا علائمی است که ما در ارتباط با دیگران، برای انتقال

۱. همان، ص ۵۷.

۲. گیل، دیوید، ادمز، بریجت، الفبای ارتباطات، ترجمه رامین کرلیان و مهران مهاجران، تهران، دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، ۱۳۸۴ ش، ص ۱۹.

۳. بیات، حجت‌الله، دین و مبانی ارتباطات، انتشارات دارالحديث، ۱۳۹۴ ش، ص ۳۷.

۴. درآمدی بر مطالعات ارتباطی، ص ۴۱ - ۶۳.

۵. محسنیان راد، مهدی، ارتباط شناسی، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۸۲ ش، ص ۳۱۵ - ۳۶۸.

مفاهیم مورد نظر از آنها بهره می‌بریم ولی معنای ارتباطی لزوماً و منحصرأ معنای لغوی و یا اصطلاحی و یا نشانه‌های ارتباطی نیست بلکه «صورت‌های ذهنی و تصورات و دیدگاه انسان‌ها نسبت به پدیده‌های خارجی و ذهنی است»^۱ که هنگام روابط با محیط بیرونی و ارتباط با هم‌نوعان به دست می‌آید. بنابراین مراد از معنای ارتباطی معنایی است که در يك فرایند دوسویه ارتباطی از منظور فرستنده پیام و برداشت گیرنده آن به دست می‌آید و مطابق بودن این دو باهم به تناسب میزان معلومات، مهارت و موقعیت ارتباطی دو طرف ارتباط، بستگی دارد. که در صورت تطابق به تفاهم و در صورت نداشتن تطابق، به عدم تفاهم یا سوء تفاهم می‌انجامد.

۱,۲,۳ اهداف ارتباط

با توجه به گستردگی و تنوع ارتباط انسان، اهداف آن بسته به متعلق و موقعیت ارتباطات می‌تواند متفاوت باشد. ارسطو، هدف از ارتباط را اقناع دیگران دانسته است و برخی دیگر آموزش، سرگرمی، رفع نیاز و... را هدف ارتباط برشمرده‌اند. پس هدف از ارتباط در هر موضوع یا موقعیتی متفاوت است ولی مطابق نظر نویسندگان کتاب ارتباط شناسی عمده‌ترین هدف در ارتباط اثرگذاری است. ایشان اثرگذاری را وجه مشترك همه ارتباطات می‌داند.^۲

۱,۲,۴ عناصر اصلی ارتباط

برای ایجاد ارتباط، عواملی وجود دارد که برخی از آنها اصلی و برخی دیگر فرعی اند. عناصر اصلی به عواملی گفته می‌شود که فقدان یکی از آنها سبب می‌شود ارتباط صورت نگیرد. که عبارتند از: مبدا پیام (فرستنده)، مقصد پیام (مخاطب)، پیام و ابزارهای منتقل کننده پیام.

۱,۲,۴,۱ فرستنده پیام:

نخستین عنصر اصلی ارتباط، مبدا و فرستنده پیام است. زیرا او آغازگر ارتباط است و تصمیم‌گیری درباره چگونگی و تداوم ارتباط، برعهده اوست. ابتدا فرستنده پیام، معنایی را با گیرنده به اشتراك می‌گذارد به گونه‌ای که مشابهت معنایی میان آنها حاصل شود.

۱. همان، ص ۹۳ - ۹۸.

۲. همان، ص ۳۲۸ - ۳۳۰.

۱,۲,۴,۲ گیرنده پیام

گیرنده پیام همان مقصد و مخاطب پیام است که دریافت و رمزخوانی پیام به عهده اوست و براساس سطح توان ارتباطی خود، معنای متجلی شده را تفسیر و ارزیابی می‌کند. به همین دلیل شناخت مخاطب و هماهنگی فعالیت‌های ارتباطی با او برای ایجاد حداکثر مشابهت معنایی، یکی از ضرورت‌ها و مهمترین عامل موفقیت در ارتباط است.

۱,۲,۴,۳ پیام

سومین عنصر اصلی ارتباط، پیام است که توسط فرستنده، تولید و ارسال و سپس توسط گیرنده و مخاطب، دریافت و رمزگشایی می‌شود. پیام به صورت کلامی یا غیر کلامی پدید می‌آید.

۱,۲,۴,۴ ابزار

چهارمین عنصر اصلی ارتباط، ابزار است. ابزارها وسایل ارتباطی به شمار می‌روند که برخی از واژه کانال به عنوان ابزار استفاده می‌کنند.

وسایل ارتباطی به چهار بخش اصلی تقسیم می‌شوند. ابزارهای تولید پیام مانند دهان و زبان، ابزارهای ارسال پیام، مانند صوت، نور و پلک، ابزارهای دریافت پیام، مانند حواس پنج گانه و ابزارهای نگهداری پیام، مانند حافظه یا مغز است.^۱

۱,۲,۵ عناصر فرعی ارتباط

غیر از عناصر اصلی ارتباط، عوامل دیگری نیز در روند ارتباط به صورت مثبت یا منفی نقش ایفا می‌کنند که با عنوان عناصر فرعی یاد می‌شوند. این عناصر عبارتند از: پس فرست، بازخورد، صافی‌ها و آفت‌ها. شناسایی و توجه به آثار عناصر فرعی، در کیفیت پیام و تداوم ارتباط ما با دیگران بسیار مهم است به همین خاطر به توضیح اجمالی آن می‌پردازیم.

۱,۲,۵,۱ پس فرست

وقتی ما با کسی ارتباط برقرار می‌کنیم و برای او پیامی می‌فرستیم، وی در برابر پیام دریافتی، از خود واکنش نشان می‌دهد. به این واکنش پس فرست گفته می‌شود. واکنش می‌تواند مثبت باشد مانند توجه به گوینده و تکان دادن سر به نشانه تأیید گفته‌های وی و می‌تواند منفی باشد مانند نگاه کردن به ساعت، چرت زدن.

باید توجه داشت که گیرنده پیام، آنچه را ارزیابی و تفسیر می‌کند، معنای متجلی شده در ذهن خودش است نه پیام. در واقع

۱. بیات، حجت الله، دین و مبانی ارتباطات، انتشارات دارالحديث، ۱۳۹۴ش، ص ۲۲۵.

پیام، معناهایی را در ذهن گیرنده متجلی می‌کند و او با تفسیر و ارزیابی این معناها، پس فرست خود را می‌سازد.^۱

۱,۲,۵,۲ بازخورد

بازخورد پس از دریافت پس فرست ایجاد می‌شود. به عبارتی دیگر بازخورد عبارتست از واکنش فرستنده پیام و تصمیم‌گیری او درباره چگونگی ادامه ارتباط خود با مخاطب پس از دریافت پس فرست.^۲ وقتی سخنانمان اندکی طولانی می‌شود و آثار خستگی در چهره مخاطب نمایان می‌گردد، ادامه سخن را به زمان دیگری موکول می‌کنیم، یا هنگامی که احساس می‌کنیم مخاطب مطالب را نفهمیده، دوباره آن را توضیح می‌دهیم.

۱,۲,۵,۳ صافی‌ها

صافی‌ها عبارتند از افراد یا اشیائی که افزون بر خود فرستنده پیام، در فرایند تولید تا دریافت پیام حضور پیدا می‌کنند و هر يك در جایگاه خود می‌توانند بر پیام اثرگذار باشند.^۳ مانند وقتی که شخصی را واسطه می‌کنیم تا پیام ما را به صورت گفتاری به مخاطب برساند.

۱,۲,۵,۴ آفت‌ها

آفت عاملی است که فرایند ارتباط را دچار اختلال می‌کند که بیشتر در ابزارهای ارتباطی پدید می‌آیند.^۴ مانند اختلال در مغز یا عدم نور کافی و سر و صدای محیط.

۱,۲,۶ ارتباطات انسان

بر اساس نظام ارتباطات توحیدی، رابطه انسان با خداوند، اساس همه ارتباطات انسان به شمار می‌رود و انسان، دیگر ارتباطات خود را در سایه ایمان به خداوند و پای بندی به شریعت تنظیم می‌کند. روشن است که انسان مکلف است و در تمام لحظات زندگی اش یا با «خود» یا با «خدا» یا با «طبیعت» و یا با «دیگران» در ارتباط است و هیچ برهه‌ای از زندگی او خالی از یکی از این ارتباطات نیست.^۵

۱. محسنیان راد، مهدی، ارتباط شناسی، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۸۲ش، ص ۳۴۸.

۲. همان، ص ۳۵۲ - ۳۵۵.

۳. همان، ص ۳۵۲ - ۳۵۵.

۴. همان، ص ۳۵۲ - ۳۵۵.

۵. بیات، حجت الله، دین و مبانی ارتباطات، انتشارات دارالحدیث، ۱۳۹۴ش، ص ۱۲۰.

۱,۲,۶,۱ ارتباط انسان با خدا

یکی از اقسام ارتباطات انسان، رابطه او با مبدأ هستی است که پایه دیگر ارتباطات او به شمار می رود.^۱

۱,۲,۶,۲ ارتباط انسان با خود

دومین بخش از ارتباطات انسان رابطه او با خویشتن است. دین، انسان را موجودی دو بعدی می داند و اصالت را به بعد روحی او می دهد و بدون آنکه نیاز ها و تمایلات جسمی او را نادیده بگیرد، راه صحیح برقراری ارتباط با نفس و چگونگی پاسخ گویی به نیاز های جسمی، عاطفی و روحی را بیان می کند به گونه ای که به ابعاد دیگر وجودی او لطمه ای وارد نشود.^۲

۱,۲,۶,۳ ارتباط انسان با هموعان

یکی از انواع ارتباطات انسان، ارتباط او با مردم است که مهمترین و گسترده ترین بخش از ارتباطات آدمی به شمار می رود؛ چرا که انسان موجودی اجتماعی است و نیاز های او در سایه ایجاد روابط اجتماعی با هموعانش برآورده می شود. ارتباطات اجتماعی، شامل تمام روابط انسان با هموعان خود برای رفع نیاز های جسمی، عاطفی و روحی می شود و به عنوان اساس شکل گیری جامعه به شمار می رود، که تقویت آن سبب رشد انسان و تضعیف آن، موجب کاستی هایی در ابعاد گوناگون وجود او می گردد.^۳

۱,۲,۷ گونه های ارتباطی

گونه های ارتباطی، صورت های مختلف ارتباطی است که ما آن ها را برای تأمین نیازهای اجتماعی با اهداف گوناگون به کار می بریم.^۴ این گونه ها می تواند ناظر به نشانه ها، تعداد فرستنده و گیرنده، جغرافیا و ابزار باشد. هر کدام از این گونه ها، مزیت ها یا معایبی دارند که ما در ارتباط با هموعان بکار می گیریم. و مهم آن است که ما بتوانیم با اهداف و امکانات خود از آنان بهره ببریم.

۱,۲,۷,۱ ناظر به نشانه ها

ارتباط از نظر نوع نشانه هایی که در آن به کار می رود به دو صورت «کلامی» و «غیرکلامی» تقسیم می شود.

۱. همان، ص ۱۲۳.

۲. همان، ص ۱۲۷.

۳. همان، ص ۱۴۱.

۴. همان، ص ۷۴، ۱۳۸۹.

ارتباط کلامی از دیرینه‌ترین انواع ارتباط بشر به کار می‌رود و مبتنی بر واژه‌ها و جملات است و ممکن است به صورت حضوری یا غیرحضوری صورت گیرد. ارتباط کلامی حضوری، کاملترین نوع ارتباط است؛ زیرا تمام نشانه‌های کلامی و غیرکلامی در آن جمع است.^۱

از نظر علم ارتباطات، ارتباط امام جمعه با نمازگزاران از طریق ارتباط کلامی و حضوری است که کاملترین نوع ارتباط است.

ارتباط غیرکلامی شامل نشانه‌های نوشتاری، شنیداری، دیداری مثل علائم یا تصاویر است. البته ارتباط به وسیله حواس بساوی، چشایی و بویایی نیز در ردیف اقسام ارتباطات غیرکلامی قرار می‌گیرد.^۲

همچنین حالات چهره، حرکات دست، آهسته و بلند اداء کردن کلمات، نوع و رنگ لباس، آراستگی ظاهر را از جمله نشانه‌های غیرکلامی ذکر کرده‌اند.

برخلاف تصور، نشانه‌های غیرکلامی بسیار بیشتر از نشانه‌های کلامی مورد توجه مخاطب قرار می‌گیرند. تحقیقات نشان داده که در يك ارتباط کلامی، واژه‌ها و جملات حدود ۷ درصد، و فرازبان، حدود ۳۸ درصد (کند یا تند اداء کردن کلمات و...) و زبان بدن، حدود ۵۵ درصد (حالات چهره و...) مورد توجه مخاطب قرار می‌گیرد.^۳

۱،۲،۲،۲ ناظر به تعداد فرستنده و گیرنده پیام

از دیگر گونه‌های ارتباط، ارتباط مبتنی بر تعداد فرستنده و گیرنده پیام است که به لحاظ تعداد ارتباطگر و مخاطب به سه نوع میان فردی، گروهی و جمعی تقسیم می‌شود.^۴

۱،۲،۲،۳ ارتباط میان فردی

ارتباط میان فردی زمانی است که فرستنده و گیرنده پیام، فقط يك نفر باشند. مانند صحبت کردن پدر با فرزندش. این نوع ارتباط در فرایند نماز جمعه کمتر به چشم می‌خورد.

۱،۲،۲،۴ ارتباط گروهی

ارتباط گروهی آن گونه از ارتباط است که با حضور بیش از يك نفر محقق می‌گردد. این گونه ارتباطی به سه صورت تقسیم

۱. همان، ص ۷۱.

۲. همان، ص ۷۸.

۳. همان، ص ۸۱.

۴. همان، ص ۸۱.

می‌شود.

الف) ارتباط فرد با گروه مانند خطبه خوانی و سخنرانی.

ب) ارتباط گروه با فرد مانند تکبیر گفتن نمازگزاران جمعه در مقابل پاسخ مثبت به خطیب جمعه.

ج) ارتباط گروه با گروه مانند ارتباط افراد دو تیم، در حین بازی فوتبال.

۱,۲,۷,۵ ارتباط جمعی

ارتباط جمعی به گونه‌ای از ارتباط گفته می‌شود که فرد یا افرادی در مقام ارتباطگر، با توده‌ای از مخاطبان به صورت غیرحضورى ارتباط برقرار می‌کنند مانند شبکه‌های ارتباطی مثل رادیو، تلویزیون، فضای مجازی و... .

۱,۲,۸ ناظر به ابزارها

ارتباطات را ناظر به ابزارهایی که در آن به کار گرفته می‌شود، می‌توان به ارتباط واقعی (سنتی)، مجازی (صنعتی) و ترکیبی تقسیم کرد.

در ارتباط واقعی یا سنتی ابزار تبادل اطلاعات و برقراری ارتباط در فرستنده، دستگاه گویشی انسانهاست و در گیرنده، شنوایی آنهاست.

در ارتباط مجازی یا صنعتی، ابزارهای مدرن شنیداری و تصویری و فن آوری اطلاعات است.

در ارتباط ترکیبی ابزارها، هم سنتی و هم صنعتی بکار گرفته شده است مانند سخنرانی خطیب جمعه و همزمان پخش مستقیم آن توسط رادیو یا تلویزیون.

۱,۲,۹ ناظر به موقعیت جغرافیایی

فرستنده و گیرنده پیام، گاه به صورت حضوری با یکدیگر ارتباط دارند و گاهی از نظر جغرافیایی در کنار یکدیگر قرار ندارند.

از این رو ارتباط به حضوری یا غیرحضورى تقسیم می‌شود.

۱,۲,۱۰ ناظر به گستره شمول مخاطبان

ارتباط از نظر دامنه پوشش پیام رسانی به خانوادگی، محلی، استانی، ملی، منطقه‌ای و جهانی تقسیم می‌شود.^۱

۱. همان، ص ۸۹.

۱,۳ نماز جمعه

مفهوم نماز جمعه از دو واژه نماز و جمعه تشکیل یافته است. در ابتدا به مفهوم شناسی این دو واژه، بصورت جداگانه می پردازیم. و سپس مفهوم نماز جمعه را بیان می نمائیم.

۱,۳,۱ واژه نماز

گروهی بر این باورند که واژه نماز در لغت فارسی از لفظ پهلوی «نماک» و آن هم از ریشه ایران باستان واژه ی «نم» به معنای خم شدن و تعظیم کردن گرفته شده است.^۱ واژه نماز در کتابهای لغت فارسی به معنای متعددی همچون بندگی، اطاعت، سجود، پرستش، خدمتکاری و فرمانبرداری آمده است.^۲

نماز در لغت عرب صلوه است. در اصل، صلوه به معنای دعا بوده و از باب نامگذاری کل به نام اجزایش بر نماز اطلاق شده که بخشی از اجزای آن دعا است.^۳

صلاة در لغت به معنی آتش افروختن، دعا، تبریک و تمجید است.^۴ گروهی از دانشمندان گفته اند اصل صلاة از «صلاء» است و معنای صلی الرجل؛ یعنی او با این عبادت از نفس جان خویش صلاء را که همان آتش افروخته خدای است دور و برطرف می کند^۵ و در اصطلاح، عبادت مخصوص مسلمانان است که دارای اجزاء، شرایط و احکام خاصی است که با تکبیر شروع شده و با سلام به پایان می رسد.^۶

۱,۳,۲ واژه جمعه

واژه جمعه، از ریشه «ج م ع» به معنای گردآوری و پیوستن است.^۷ و در اصطلاح، نام آخرین روز هفته مسلمانان است که به فارسی، آدینه نامیده می شود. همچنین در قرآن کریم واژه جمعه تنها یکبار به کار رفته است آنهم در سوره جمعه آیه نهم. شأن نزول این آیات طبق صاحب تفسیر مجمع البیان اینگونه است.

مردم مدینه، پیش از مهاجرت پیامبر ﷺ خدا و پیش از نازل شدن سوره جمعه، اقدام به برپایی نماز جمعه کردند و این روز را روز جمعه نامیدند. انصار گفتند: یهود و نصارا را در هر هفته، روزی است که هر يك در آن اجتماع می کنند. بیایید ما نیز

۱. معین، محمد، برهان قاطع، ج ۴، ص ۲۱۶۷.

۲. معین، محمد، فرهنگ فارسی، ج ۴، ص ۳۴۴۳؛ دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، ج ۱۴، ص ۲۲۷۳۱؛ عمید، حسن، فرهنگ فارسی، ص ۱۱۷۹.

۳. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، الدار الشامیه، دمشق، بیروت، چاپ اول، ص ۱۹۰ و ۱۹۱، ۱۴۱۲ق.

۴. همان، ص ۱۲۰.

۵. همان، ص ۱۲۱.

۶. سایت اسلام کوئست نت.

۷. ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۱، ص ۴۷۹.

روزی را قرار دهیم تا گرد هم آئیم و خدا را یاد کنیم و نماز برپا داریم و او را سپاس بگزاریم و سخنانی از این دست، آن گاه گفتند: شنبه از آن یهود است و یکشنبه از آن نصارا، «عروبه» را روز اجتماع خود قرار دهید و آنان در آن روزگار، روز جمعه را عروبه می خواندند. پس همگی نزد اسعد بن زراره گرد آمدند و وی آن روز، همراه آنان نماز گزارد و خداوند را به آنان یادآوری کرد و آنان آن روز را جمعه نام نهادند تا در آن گرد هم آیند، آنگاه اسعد بن زراره، گوسفندی را برایشان قربانی کرد و آنان به دلیل کمی نفراشان همگی از همان يك گوسفند، نهار و شام خوردند. در پی آن بود که خداوند این آیه را فرو فرستاد: (ای کسانی که ایمان آورده اید! هرگاه برای نماز در روز جمعه بانگ داده شود به سوی یاد خدا بشتابید)^۱ بنابراین نماز جمعه در اصطلاح، عبادت مخصوص مسلمانان در ظهر روز جمعه است که با خطبه های امام جمعه شروع می شود.

پس از تعریف و بیان مقصود از واژگان بکار رفته در موضوع این پژوهش (چهار واژه کارکرد، ارتباط، نماز، جمعه) مقصود خود را از کارکردهای ارتباطی نماز جمعه اینگونه بیان می کنیم: نتایج و اثرات نماز جمعه در فراگرد انتقال پیام.

۱,۳,۳ وجه نامگذاری جمعه در روایات

درباره چرایی نامگذاری جمعه، وجوه گوناگونی در روایات ذکر شده که در تمامی آن ها به اجتماع کردن و گرد هم آمدن اشاره شده است. از جمله روایت امام باقر علیه السلام که فرمود: «خداوند در چنین روزی در عالم میثاق، همه آفریده ها را جمع کرد و از آن ها برای ربوبیت خود، نبوت محمد صلی الله علیه و آله و سلم و ولایت علی علیه السلام پیمان گرفت»^۲.

۱,۳,۴ جایگاه نماز جمعه در روایات

برای تبیین فرهنگ نماز جمعه و جایگاه آن علاوه بر بیان سوره جمعه لازم است نگاهی گذرا به برخی از روایات وارده در این موضوع بیفکنیم.

- ۱ - امام باقر علیه السلام: از جمعه تا جمعه دیگر، خداوند بر مردم سی و پنج نماز واجب ساخته است که یکی از آن ها نمازی است که خداوند، آن را به جماعت واجب کرده و آن، نماز جمعه است.^۳
- ۲ - پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم: آیا شما را از بهشتیان باخبر نکنم؟ کسی که گرمای شدید و سرمای شدید و بارش باران او را از نماز جمعه باز نمی دارد.^۴

۱. مجمع البیان، ج ۱، ص ۴۳۱.
 ۲. الاختصاص، ص ۱۲۹.
 ۳. الکافی، ج ۳، ص ۴۱۹.
 ۴. کنز العمال، ج ۷، ص ۷۱۹.

- ۳- امام زین العابدین علیه السلام: بیابان نشینی به نام قلیب نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمد و گفت: ای فرستاده خدا چندین و چند بار مهبیای حج شدم؛ لیکن برایم ممکن نشد. به وی فرمود: ای قلیب! در پی نماز جمعه باش که حج مستمندان است.^۱
- ۴- امام صادق علیه السلام: هیچ گامی به سوی نماز جمعه نشتافت، جز آنکه خداوند، بدنش را بر آتش دوزخ حرام می گرداند.^۲
- ۵- پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم: بدانید که خداوند، نماز جمعه را بر شما واجب ساخته است. هر کسی که در زمان حیات من و پس از مرگم، از روی سبک شمردن و یا انکار آنرا ترك کند، با آن که پیشوای عادل دارد، خداوند، جمع او را جمع نمی کند، و در کارش به او برکت نمی دهد. نه نمازش پذیرفته است و نه زکاتش و نه حج او و نه روزه اش و نه برکتی خواهد داشت تا آنکه توبه کند.^۳

۱,۳,۵ تفاوت نماز جمعه با نمازهای روزانه

- نماز جمعه در ردیف نمازهای روزانه قرار گرفته است، ولی دارای ویژگی‌هایی است که آن را از سایر نمازها متمایز ساخته است که به بیان برخی از آنها می‌پردازیم.
- ۱- ایراد دو خطبه قبل از نماز توسط امام جمعه.
 - ۲- نماز جمعه باید به جماعت خوانده شود (حداقل پنج نفر که یکی از آنها امام جمعه است).
 - ۳- بجا آوردن دو قنوت در نماز (در رکعت اول قبل از رکوع و در رکعت دوم بعد از رکوع).
 - ۴- فاصله محل برگزاری نماز جمعه با نماز جمعه دیگر حداقل يك فرسخ باشد.
 - ۵- خواندن حمد و سوره با صدای بلند توسط امام جمعه استحباب دارد.
 - ۶- خواندن سوره جمعه بعد از حمد در رکعت اول و سوره منافقون در رکعت دوم استحباب دارد.
 - ۷- امام جمعه بدون نصب ولی فقیه نمی‌تواند امامت کند.
 - ۸- زن نمی‌تواند امام جمعه باشد.^۴

۱,۳,۶ شرایط امام جمعه

- با توجه به اهمیت نماز جمعه، امام جمعه باید دارای شرایط و ویژگی‌هایی باشد تا بتواند پیشوای نمازگزاران جمعه قرار گیرد و آن شرایط به شرح ذیل است.

۱. تهذیب الاحکام، ج ۳، ص ۲۳۷.
۲. کنز العمال، ج ۸، ص ۳۷۰.
۳. بحار الانوار، ج ۸۹، ص ۱۶۶.
۴. وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۹.

- شرایط امام جماعت را داشته باشد (بالغ، عاقل، عادل و...).

- منصوب از طرف ولی فقیه باشد.

- مرد باشد.

- مسافر نباشد.

- سزاوار است خطیب جمعه، بلیغ باشد و مقتضای حال را با عبارتهای فصیح و خالی از پیچیدگی بیان کند.

- نسبت به آنچه در کشورهای اسلامی بویژه کشور خودش می‌گذرد، آشنا باشد.

- مصالح اسلام و مسلمین را بداند.

- شجاع باشد و سرزنش هیچ کس او را از طریق الهی باز ندارد.

- در اظهار حق و ابطال باطل صریح باشد.

- آنچه سبب تأثیر کلامش در نفوس می‌شود، مراعات کند از جمله اینکه در شکل و شمایل صالحان باشد.

- کردارش با موعظه‌هایش هماهنگ باشد.

- از آنچه سبب می‌شود دیگران او را سرزنش یا کلامش را مسخره کنند، حتی زیاد حرف زدن و مزاح کردن بپرهیزد و همه

این‌ها را برای خدا و به دور از حب دنیا و ریاست مراعات کند.^۱

۱,۴ تشکیلات نهاد نماز جمعه

اهمیت و جایگاه نماز جمعه در دین اسلام و استقرار نظام مقدس جمهوری اسلامی در ایران از يك سو و سیل تقاضاهای مردمی برای اقامه نماز جمعه بعد از انتصاب آیت الله طالقانی به عنوان امام جمعه مرکز کشور توسط رهبر انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) از سویی دیگر سبب شد برای ساماندهی و پیگیری مسائل مربوط به نماز جمعه، با ابتکار و پیشنهاد حضرت آیت الله خامنه ای، امام راحل چهره‌های مورد وثوق را به تولیت این نهاد مقدس تعیین کنند. بر این اساس دبیر خانه مرکزی ائمه جمعه در قم شروع به کار نمود و طلاب و فضالای حوزه را برای تصدی منصب امامت جمعه شهرهای کشور، گزینش و منصوب می‌نمود. دبیرخانه مرکزی نماز جمعه با دستور مقام معظم رهبری وارد مرحله جدیدی شد. معظم له در تاریخ ۷۱/۱۲/۲۲ نه تن از شخصیت‌های روحانی را با عنوان شورای سیاست‌گذاری ائمه جمعه منصوب فرمودند. این شورا از اوایل سال ۱۳۷۲ فعالیت خود را به نحو جدی شروع کرد و به جهت ارتباط بیشتر با مقام معظم رهبری، تشکیلات اداری خود را از قم - که پیشتر دبیرخانه مرکزی نماز جمعه نامیده می‌شد - به تهران جنب دفتر

۱. فلاح زاده، محمدحسین، احکام نماز جمعه، شورای سیاست‌گذاری ائمه جمعه، ۱۳۸۵ش، ص ۹۹.

مقام معظم رهبری منتقل نمود.^۱

بنابراین تشکیلات نهاد نماز جمعه را می‌توان اینگونه معرفی نمود.

امام جامعه: ولی فقیه جامع الشرایطی که عهده‌دار حکومت در جامعه اسلامی است و تعیین اعضای شورای سیاستگذاری ائمه جمعه و همچنین نصب ریاست این شورا از وظایف ایشان است. شورای سیاستگذاری ائمه جمعه کشور: روحانیون شاخصی که توسط امام جامعه منصوب می‌شوند و عهده‌دار مسائل مربوط به ائمه جمعه، نماز جمعه و تشکیلات این نهاد مقدس‌اند.

رئیس شورای سیاستگذاری ائمه جمعه: شخصیتی روحانی که با حکم مقام معظم رهبری به ریاست این شورا منصوب گردیده و دارای شش معاون است (۱- سیاسی، ۲- فرهنگی، ۳- اداری مالی، ۴- امور استان‌ها، ۵- بازرسی و بررسی شکایات، ۶- گزینش) ریاست شورا از سال ۷۱ تا سال ۷۹ بر عهده جناب حجت الاسلام و المسلمین سید هاشم رسولی محلاتی بود. و از سال ۷۹ تاکنون جناب حجت الاسلام و المسلمین سید رضا تقوی عهده دار این مسئولیت‌اند.

دفتر نمایندگی شورای سیاستگذاری ائمه جمعه در استان: شورای سیاستگذاری ائمه جمعه در هر استان، دارای یک دفتر نمایندگی است که مسئول این دفتر با حکم ریاست محترم شورا منصوب می‌گردد. از وظایف دفتر نمایندگی را می‌توان اجرای دستورالعمل‌های شورا، جذب و معرفی روحانیون بومی واجد شرایط جهت تصدی منصب امامت جمعه به معاونت گزینش، نظارت بر عملکرد ائمه جمعه، دفاتر ائمه جمعه و ستادهای نماز جمعه و... برشمرد. شخصیت روحانی که پس از تصویب و تأیید اعضای شورای سیاستگذاری ائمه جمعه توسط ریاست شورا منصوب می‌گردد.

دفتر امام جمعه: امام جمعه به منظور پاسخگویی به مسائل شرعی و ارتباط با مردم و مسئولین و... فردی را به عنوان مسئول دفتر منصوب می‌کند.

ستاد نماز جمعه: امام جمعه برای برگزاری هر چه باشکوه‌تر نماز جمعه و فعالیت‌های فرهنگی، سیاسی و اجتماعی خود، فردی را به عنوان مسئول ستاد نماز جمعه منصوب می‌نماید. این ستاد دارای چهار معاونت است که عبارتند از: ۱- فرهنگی- تبلیغی، ۲- سیاسی- اجتماعی، ۳- اداری- پشتیبانی، ۴- امور خواهران

فصل دوم :

کارکرد ارتباطی نماز جمعه

در ارتباط انسان با خدا

فصل دوم: کارکرد ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خدا

مقدمه:

انسان در برابر تمام زیبایی ها و نعمت هایی که از طرف خداوند منان به او هدیه شده، خود را مدیون می داند و سعی دارد تا سپاس و تشکر خویش را از منعم مهربان به گونه ای ابراز کند. در شریعت اسلام، این سپاسگزاری در شکل عبادت و عبودیت، به انواع و اقسام گوناگون تبلور یافته است. عبادت به عنوان هدف خلقت در قرآن ذکر شده است. «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ»^۱ جن و انس را نیافریدم جز برای عبادت کردنم.

یکی از عبادت‌های پراهمیت و ارزشمند که بهترین شکل عبودیت و زیباترین نوع سپاسگذاری را در برابر معبود نشان می دهد نمازجمعه است. نمازجمعه اوج خضوع و خشوع بندگان است در پیشگاه معبود. نماز جمعه نوعی انعکاس خواسته ها و نیازمندی های فقیر، نزد غنی بالذات است. نماز جمعه ایجاد ارتباط و برقراری پیوند مخلوق، از عالم آفرینش است با آفریننده هستی. نماز جمعه گشایش دریچه ای است از عالم ماده به جهان ماوراء ماده. نمازجمعه تفسیری است از فلسفه خلقت بشر و نماز جمعه نفی حاکمیت و طرح سلطه طاغوتیان و تثبیت حاکمیت الله است.

نماز جمعه در معارف اسلامی از چنان جایگاهی برخوردار است که با مراجعه به قرآن و سنت هیچ عبادتی به عظمت و والایی نماز نمی بینیم. مرحوم فیض کاشانی در کتاب ارزشمند «محجة البیضاء» می گوید: «آنچه از اخبار و احادیث اهل بیت عصمت و طهارت بدست می آید و علماء و اندیشمندان اسلامی بر آن تأکید و تصریح کرده اند این است که از لحاظ ارزش و منزلت، بعد از ایمان به خداوند قادر متعال، واجبات بر مستحبات برتری دارند و در میان اعمال واجبی که انسان مسلمان باید انجام دهد نماز، از همه واجبات افضل است و در میان نمازهای واجب، نمازهای پنج گانه شبانه روزی از دیگر نمازها برتر می باشد و از میان نمازهای روزانه، نماز وسطی یا نماز ظهر از دیگر نمازها افضل است و در روز جمعه، نماز جمعه از نماز ظهر برتر می باشد»^۲ و«الجمعه اولی من الظهر فتكون افضل منها...»^۳. پس در نهایت می توان چنین نتیجه گرفت که برترین و ارزشمندترین اعمال انسان اقامه نماز جمعه است. البته نماز جمعه از جمله نمازهایی است که هر هفته در روز جمعه اقامه گردیده و همه آثار نمازهای یومیه را دربر دارد.

شاید رمز اینکه مرحوم فیض کاشانی، با عنایت به احادیث و دیدگاه های علماء اسلامی نماز جمعه را به عنوان عبادت برتر معرفی می کند و برای آن فضیلت و امتیاز ویژه ای قائل می شود به این دلیل باشد که این عبادت از ویژگیهایی برخوردار است

۱. ذاریات / ۵۶.

۲. محجة البیضاء، فیض کاشانی، چاپ جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ج ۲، ص ۳۱.

که سایر عبادات آنها را ندارند و یا از آن ویژگی ها کمتر برخوردارند مثل اینکه نماز جمعه دو خطبه دارد و خطیب جمعه باید در خطبه ها، مصالح دین و دنیای مردم را بیان کند تا جامعه نسبت به آن آگاهی های لازم را به دست آورد.

نماز جمعه دارای کارکردهای ارتباطی است که یکی از آنها کارکرد ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خداست. در این ارتباط به بررسی اثراتی پرداخته می شود که در نتیجه ارتباط انسان با خدا در نماز جمعه حاصل می شود.

۲،۱ کارکرد ارتباطی نماز جمعه در دنیا

از جمله اثرات و نتایج ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خدا آن دسته از اثرات و کارکردهایی است که در زندگی دنیوی انسانها بوجود می آید. اکنون به بررسی برخی از کارکردهای ارتباطی نماز جمعه با خدا در زندگی انسانها می پردازیم.

۲،۱،۱ ذکر و یاد خدا

ذکر و یاد خدا خمیرمایه عبودیت است و عبادت در قرآن، فلسفه خلقت جن و انس شمرده شده است^۱. و سرلوحه دعوت همه پیامبران و وظیفه تمام بشریت معرفی شده است؛ «وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ»^۲؛ ما در هر امتی رسولی برانگیختیم که خدای یکتا را بپرستید و از طاغوت اجتناب کنید.

عبادت قالبهای مختلف دارد که حج، روزه، نماز، دعا و تلاوت قرآن بخشی از آن را تشکیل می دهند. در این میان نماز جمعه، جایگاه ممتازی دارد. تمام قالبها، یک مفهوم و معنای مشترکی به ذهن پرستش کننده انتقال می دهد که عبارت است از به یاد آوردن خداوند. از این رو قرآن در مورد فلسفه نماز، یاد خدا را مهم تر از سایر پیامهای آن می شمارد؛ «أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي»^۳؛ نماز را برای یاد من به پا دار. و طبق آیه شریفه قرآن، نماز جمعه ذکراله است «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَوَدَّى لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ»^۴؛ ای کسانی که ایمان آورده اید چون برای نماز جمعه ندا در داده شد به سوی ذکر خدا بشتابید و داد و ستد را واگذارید این برای شما بهتر است اگر بدانید.

نمازگزار جمعه با تحول روحی ناشی از یاد خدا، آماده می شود تا تمام کارهای خیر و خدایسندانه را انجام دهد و از هر کاری که خشم الهی را برمی انگیزد، پرهیز کند. قرآن اصرار دارد یاد خدا هر چه بیشتر افزایش پیدا کند؛ «وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا»

۱. نحل/۳۶.

۲. طه/۱۴.

۳. جمعه/۹.

^۱ و بشارت می‌دهد که اگر به یاد خدا باشید، خدا نیز به یاد شما می‌افتد و رحمت و عنایتش را شامل حال شما می‌سازد؛ (قَادُكُزُونِي اَذْكُرْكُم)^۲.

«یاد خدا و بندگی او، سطوح و مراتب مختلفی دارد و در شرایطی، موضوع بهشت و جهنم در مسیر تکامل، از انگیزش پرستش الهی کنار می‌رود و خود پرستش که عبارت است از جذب شدن به شعاع جاذبه الهی، هدف قرار می‌گیرد.»^۳
با دستیابی به چنین مرحله از سطوح پرستش، خداپسندانه زیستن با توسعه عبادت امکان پذیر است که در حدیث نبوی بدان اشاره شده است؛

«و ما یتقرب الیّ عبدی بمثل اداء ما افترضت علیه و لایزال عبدی یتهل الیّ حتی احبّه و من احبته کنت له سمعاً و بصرّاً و یداً و مؤئلاً، اِنْ دَعَانِی اِجِبْتُهُ و اِنْ سَأَلَنِی اَعْطِیْتُهُ.»^۴
«عملی مثل ادای واجبات برای تقرب بندهام به سوی من وجود ندارد و بندهام پیوسته دعا و نیایش دارد تا زمانی که او را دوست بدارم. من برای کسی که دوستش دارم، گوش، چشم، دست و پناهگاه می‌باشم. اگر مرا بخواند، اجابت می‌کنم و اگر چیزی طلب کند، می‌دهم.»

این، یعنی تمام تلاش‌ها و کنش‌ها در تمام عرصه‌ها و حوزه‌های ارتباط‌گیری رنگ‌خدایی پیدا می‌کند، آن گونه که در زندگی پیامبر ﷺ تجلی یافت^۵ و سبب گردید که آن حضرت به عنوان الگوی نیکو معرفی گردد.^۶

۲،۱،۲ شرط قبولی اعمال انسان در دنیا

از جمله کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در دنیا قبول شدن اعمال انسان همچون نماز، زکات، حج و.... می‌باشد. در حدیث شریف پیامبر گرامی اسلام ﷺ اینگونه آمده است که فرمود:

«إِعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَدْ قَرَضَ عَلَیْكُمْ الْجُمُعَةَ فَمَنْ تَرَكَهَا فِی حَیَاتِهِ وَ بَعْدَ مَمَاتِهِ وَ لَهُمْ إِمَامٌ عَادِلٌ إِسْتِخْفَافاً بِهَا وَ جُحُوداً لَهَا فَلَا جَمَعَ لِلَّهِ شَمْلَهُ وَ لَا بَارَكَ لَهُ فِی أَمْرِهِ آلا وَ لَا صَلَاةَ لَهُ آلا وَ لَا زَكَاةَ لَهُ آلا وَ لَا حَجَّ لَهُ آلا وَ لَا صَوْمَ لَهُ آلا وَ لَا بَرَ لَهُ حَتَّى یَتُوبَ.»^۷ خداوند، نماز جمعه را بر شما واجب کرد هر کس آن را در حیات

۱. جمعه/۱۰.

۲. بقره/۱۵۲.

۳. جعفری، فلسفه و هدف زندگی، ۹۷/.

۴. مجلسی، ۲۸۴/۵.

۵. انعام/۱۶۲.

۶. احزاب/۲۱.

۷. وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۷.

من یا پس از وفات من، از روی سبک شمردن و یا انکار رها سازد، خداوند او را پریشان می کند و بر کارش برکت نمی دهد. بدانید نمازش پذیرفته نمی شود. بدانید زکاتش را قبول نمی کند. بدانید حش، قبول نیست بدانید کارهای نیک او قبول نخواهد شد تا آنکه توبه کند.»

در این حدیث شریف پیامبر ﷺ شرط قبولی اعمال انسان را شرکت در نماز جمعه و اقامه آن ذکر نموده است. و آنرا منحصر در زمان حیات خویش بیان ندانسته اند. بلکه پس از رحلت خود اثرات سبک شمردن یا انکار و رها کردن نماز جمعه را بیان فرموده اند. نماز، حج، زکات از جمله اعمال عبادی است که در برخی از روایات از آنها به عنوان پایه و اساس دین تعبیر شده است.^۱

بنابراین اهتمام توجه بر اقامه این فریضه الهی موجب قبولی دیگر اعمال انسان می گردد.

۲،۱،۳ آمرزش گناهان

آمرزش گناهان، یکی دیگر از کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در زندگی دنیوی انسانهاست. فرمایش رسول گرامی اسلام این کارکرد را به خوبی نمایان نموده است. حضرت فرمودند: «چهار نفر عمل را از نو آغاز می کنند: ۱ - بیمار، هنگامی که بهبود یابد ۲ - مشرک، هنگامی که اسلام می آورد. ۳ - حج گذارنده، هنگامی که از مناسک آسوده شود. ۴ - آنکه از اقامه نماز جمعه باز می گردد.»^۲

طبق حدیث نورانی دیگر، گناهان انسان با اقامه نماز جمعه بخشیده می شود و انسان در راه بندگی خداوند، عمل را از سر گرفته است. رسول الله ﷺ فرمودند: «مَنْ أَتَى الْجُمُعَةَ إِيمَانًا وَ احْتِسَابًا اسْتَأْتَفَ الْعَمَلِ ۚ»^۳

۲،۱،۴ جایگزین حج

از دیگر کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خدا جایگزینی عمل عبادی حج است. در طول زندگی يك مسلمان تشرف به حج يك مرتبه واجب است در صورتی که فرد استطاعت داشته باشد. (وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا).^۴

۱. کلینی، الکافی، تصحیح و تعلیق علی اکبر غفاری، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۶۵ ش، ج ۲، ص ۱۸
۲. بحار الانوار، ج ۸۶، ص ۱۹۷
۳. وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۴
۴. آل عمران / ۹۷

بسیاری از مسلمانان شوق زیارت خدا را دارند ولی امکان سفر برایشان مهیا نیست. که برای بهره‌مندی از ثواب آن عمل عبادی سیاسی نماز جمعه پیشنهاد شده است. شخصی بادیه‌نشین به نام قلیب خدمت پیامبر ﷺ گرامی اسلام مشرف شد و عرض کرد: «یا رسول الله بارها برای سفر حج مهیا شده ام ولی نتوانسته‌ام به حج روم.»

پیامبر ﷺ در جواب فرمودند: «عَلَيْكَ بِالْجُمُعَةِ فَإِنَّهَا حَجٌّ الْمَسَاكِينِ.»^۱ بر تو باد شرکت در نماز جمعه که آن حج مستمندان است. و در حدیثی رسول الله ﷺ فرمودند: «مَنْ صَلَّى الْجُمُعَةَ كَتَبَتْ لَهُ حَجَّةٌ مَّتَقَبَّلَةٌ...»^۲ هر کس نماز جمعه را بخواند، برایش [ثواب] يك حج پذیرفته، نوشته می‌شود. بنابراین نماز جمعه به عنوان عمل جایگزین حج معرفی شده است تا کسانی که توانایی رفتن به حج را ندارند از ثواب آن بی‌بهره نباشند.

۲,۱,۵ دریافت پاداش عظیم

از جمله کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خدا دریافت پاداش عظیم و فراوان از ناحیه خداوند است. پیامبر اکرم ﷺ فرمودند: «سه کار است که اگر امت من پاداش عظیم آن را درک می‌کردند، برای به دست آوردن آن ازدحام و قرعه کشی می‌کردند. ۱- اذان ۲- شتاب در رفتن به سوی نماز جمعه ۳- در صف اول نماز جمعه و جماعت قرار گرفتن.»^۳

در این حدیث شریف بیان شده است که اگر مسلمانان از پاداش بزرگ شتاب کردن در رفتن به نماز جمعه و در صف اول نماز جمعه قرار گرفتن باخبر بودند، برای دریافت و بهره‌مندی از پاداش آن ازدحام و قرعه کشی می‌کردند. در حدیثی دیگر پیامبر ﷺ فرمودند: «هر کس در روز جمعه غسل کرده و به سوی نماز جمعه قدم بردارد و به خطبه‌های امام گوش کند، برای هر قدمش، پاداش يك سال عبادت که روزش، روزه دار بوده و شبش را عبادت کرده، به او داده می‌شود.»^۴

بنابراین با اقامه نماز جمعه، فرد مسلمان از مواهب بزرگ الهی بهره‌مند می‌گردد.

۲,۱,۶ افزایش ایمان

از دیگر کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط با خدا افزایش درجه و رتبه ایمان است. ایمان دارای مراتب و درجات گوناگونی است و به اصطلاح فلاسفه ذو مراتب و مشکک است و درجه ایمان در هر یک از مؤمنان متفاوت است. آیات قرآن کریم و روایات معصومین علیهم‌السلام بر این تفاوت، صراحت دارند چنانچه قرآن کریم می‌فرماید:

-
۱. وسایل الشیعه، ج ۵، ص ۵.
 ۲. کنز العمال : ج ۷ ص ۷۲۰ ح ۲۱۰۸۶.
 ۳. بحارالانوار، ج ۸۴، ص ۱۵۶.
 ۴. مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۵۰۴.

«أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ مَغْفِرَةٌ وَ رِزْقٌ كَرِيمٌ»^۱

آنان حقیقتاً مؤمن‌اند، برای آنان نزد پروردگارشان رتبه‌ها، آمرزش و روزی ارجمند است.

مومنان حقیقی با شدت علاقه‌ای که به پروردگارشان دارند در شرایط سخت و دشوار نسبت به اجرای فرامین الهی، اقدام می‌کنند. علی‌اکبر اصغرزاد فیاض یکی از آزادگان سرافراز است. ایشان می‌گوید: «بعد از مدتی که در اردوگاه ۱۱ تکریت بودیم و بسیار بر ما سخت می‌گرفتند، به دلایلی ما را به اردوگاه ۱۸ بعقوبه انتقال دادند. مقداری فضای اردوگاه جدید بهتر بود. وقتی دیدیم فضای اردوگاه جدید با اردوگاه ۱۱ تکریت، فرق می‌کند و اینجا آزادی وجود دارد و اسرا در حال و هوای دیگری هستند، بچه‌های ما شروع کردند به جذب بچه‌های جدید. یکی یکی این‌ها را کشیدیم به طرف خودمان. نماز یادشان دادیم، از آن حال و هوای زندانی بودن درشان آوردیم، و آنها را توی فضای اسارت آوردیم. از این‌جا نماز خواندن‌ها یکی یکی شروع شد، تا کار به جایی رسید که نماز جمعه برپا کردیم. نماز جمعه‌ای آن‌جا خواندیم که امام جمعه‌اش حاج آقا علی باطنی بود. چقدر بزرگ و باشکوه بود نمازی که جلوی چشم عراقی‌ها خواندیم. تمام عراقی‌ها از وحشت جمع شده بودند پشت سیم خاردار و با اسلحه و خیره خیره نگاه مان می‌کردند. چه قدر زیباست اهتمام به نماز جمعه در آن شرایط سخت.»^۲

مومن با شرکت و حضور در نماز جمعه و اقامه این فریضه الهی بر رتبه ایمان و درجه آن می‌افزاید.

۲،۱،۷ استجابت دعا

استجابت دعا از دیگر کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط با خداست. مستجاب شدن دعای انسان در نماز جمعه در

کلام بزرگان دین یافت می‌شود. در حدیثی امام صادق علیه السلام فرمودند:

«السَّاعَةُ الَّتِي تُسْتَجَابُ فِيهَا الدَّعَاءُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ مَا بَيْنَ فَرَاغِ الْإِمَامِ مِنَ الْخُطْبَةِ إِلَى

أَنْ يَسْتَوِيَ النَّاسُ فِي الصَّفُوفِ ...»^۳ وقتی که امام از خطبه‌ها فارغ شود تا زمانی که صفهای

نماز جمعه مرتب گردد، دعا مستجاب می‌شود.»

انسان باید همیشه پروردگار خود را به یاد داشته باشد و با توکل بر او همه کارهای خود را انجام دهد. اما معمولاً انسان در

وقت راحتی خدا را فراموش می‌کند و در حال سختی و ناچاری به یاد او می‌افتد مثل اینکه خدا فقط خدای سختی‌ها و مشکلات

۱. انفال/۴.

۲. سایت www.qunoot.net

۳. وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۴۵ و ۴۶، ح ۱.

است، در حالیکه در راحتی‌ها به یاد خدا بودن، باعث جلب توجه خداوند در سختی‌ها می‌شود. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «کسی که قبل از نزول بلا دعا کند، هنگام بلا دعایش مستجاب می‌شود و به آسمان می‌رود و ملائکه گویند این صدا شناست و کسی که قبل از گرفتاری و بلا دعا نکند، دعایش هنگام بلا مستجاب نمی‌شود و ملائکه گویند این صدا را نمی‌شناسیم.» حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «روز جمعه بر درگاه خدا تضرع و بسیار دعا کنید و از خداوند طلب بخشش و رحمت کنید. خداوند در این روز دعای هر مؤمنی را اجابت می‌کند.»^۱

و امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «گاهی بنده ی مؤمن از خداوند حاجتی طلب می‌کند و خداوند برآوردن حاجت او را تا روز جمعه به تأخیر می‌اندازد.»^۲

بنابراین با شرکت در نماز جمعه موجبات استجاب دعا فراهم می‌شود.

۲،۱،۸ مورد اکرام خدا قرار گرفتن

از دیگر کارکردهای نماز جمعه در ارتباط انسان با خدا تکریم مومنان است. در حدیثی امام صادق علیه السلام فرمودند: ان الله اکرم المومنین بالجمعة.^۳ بدانید که خداوند، مومنان را بوسیله نماز جمعه گرامی داشته است.^۴ انسان با حضور در نماز جمعه در حقیقت مورد اکرام خداوند قرار گرفته است مفاد آیه شریفه «يا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ»^۵ نشان دهنده این است که گرامی‌ترین انسانها نزد خداوند با تقواترین آنان است. پیام نماز جمعه، پیام تقوادماری است. خطیب جمعه در ابتدای هر دو خطبه مساله تقوا را گوشزد می‌کند و به آن می‌پردازد. شاید این سخن دور از ذهن نباشد که نماز جمعه محل حضور باتقواترین انسانهاست. گرایش به کرامت و داشتن حس بزرگواری، یکی دیگر از فطریات انسان است که قرآن آن را میان سایر ارزش‌ها ممتاز کرده^۶ و می‌فرماید:

«وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا»^۷ ما فرزندان آدم را کرامت و بزرگواری دادیم و

۱. قطب الدین الراوندی، سعید بن هبه اله، اسلوه الحزین و تحفه العلیل المعروف الدعوات، تحقیق عبدالحلیم عوض الحلی، قم: دلیل ما، ۱۳۸۵ش، ص ۳۶.

۲. وسائل الشیعه، شیخ حر عاملی، ج ۷، ص ۳۸۱.

۳. مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۶.

۴. همان، ج ۶، ص ۵.

۵. حجرات/ ۱۳.

۶. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، انتشارات صدرا، تهران، ۱۳۹۲ش، ج ۲/ص ۲۷۰ و ج ۲۲/ص ۶۶۶.

۷. اسراء/ ۷۰.

در خشکی و دریا [سواره] راه بردیم و از انواع روزی های پاکیزه به آنان روزی دادیم و آنها را بر بسیاری از مخلوقاتمان برتری بخشیدیم.»

حس کرامت، حس معیار است و در مقام قضاوت و ارزیابی ملکه ها و رفتار، انسان ناخودآگاه از آن به عنوان سنجش و معیار تشخیص خیر و شر و خوبی و بدی استفاده می کند.^۱ بر پایه این تلقی از کرامت ذاتی، روایت نبوی تفسیر واقعی خود را دریافت می کند که فرموده است:

«إِنِّي بَعَثْتُ لَأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ؛^۲ من مبعوث شده ام تا اخلاق بزرگواری را تکمیل کنم.»

بر اساس این دریافت، اخلاقی را که پیامبر ﷺ مأمور به تکمیل آن است، بزرگواری افراد را تأمین می کند و آنها را از سقوط در اسارت اخلاقیات پست نجات می دهد. این همان عزت است^۳ که ویژه خدا، پیامبر ﷺ و مؤمنین می باشد.^۴

بنابراین تمام ملکات و رفتارها، به کریمانه و لئیمانه قابل تقسیم است و در متن آفرینش انسان، گرایش به نوع کریمانه و نفرت از نوع لئیمانه آنها کاشته شده و باید این بذرها پرورش یابد و به کمال برسد.

۲،۱،۹ بدرقه فرشتگان و طلب بخشش گناهان

از جمله کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط با خدا، بدرقه فرشتگان از نماز گزاران و استغفار آنان برای فرد شرکت کننده در نماز جمعه است. در حدیثی از پیامبر ﷺ اینگونه آمده است که حضرت فرمودند: «کسی که در روز جمعه ناخن هایش را گرفته و صورت خود را اصلاح کند، دندانهایش را مسواک زده و برای رفتن به نماز جمعه غسل کند، هفتاد هزار فرشته او را بدرقه کرده و برایش طلب استغفار نموده و شفاعتش می کنند.»^۵

بنابراین فرد نمازگزار با رعایت برخی امور بهداشتی و نظافتی سبب می شود که فرشتگان مقرب الهی او را بدرقه کنند و برای او طلب بخشش گناهان از پیشگاه خداوند متعال می نمایند.

۱. مجموعه آثار شهید مطهری، ج ۱۳/ص ۷۸۳.

۲. مجلسی، ۲۱۰/۱۶.

۳. مطهری، ۶۲۷/۲۳.

۴. منافقون/۸.

۵. مستدرک الوسائل، ج ۶ ص ۴.

۲,۲ کارکرد ارتباطی نماز جمعه در آخرت

از جمله اثرات و نتایج ارتباطی نماز جمعه در ارتباط با خدا آن دسته از اثرات و کارکردهایی است که مربوط به زندگی اخروی انسان است. اکنون به بررسی برخی از کارکردهای ارتباطی نماز جمعه می پردازیم.

۲,۲,۱ تضمین بهشت

تضمین بهشت از کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط با خداست.

حضرت علی علیه السلام در حدیثی فرمودند: «من برای شش نفر نزد خداوند ضمانت بهشت می نمایم، یکی از آنان کسی است که به سوی نماز جمعه برود و در راه بمیرد، آنگاه بهشت برای اوست.^۱»

انسان مومن اگر در راه رسیدن به نماز جمعه مرگش فرا رسد جایگاهش بهشت است که امیرالمومنین حضرت علی طبق این حدیث شریف آن را تضمین نموده است.

۲,۲,۲ جلب شفاعت فرشتگان

از کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط با خدا، جلب شفاعت فرشتگان است. فرشتگان الهی که مقرب درگاه احدیت هستند به اذن و اجازه خداوند در روز قیامت از افرادی که در نماز جمعه حضور پیدا می کنند شفاعت می کنند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: کسی که در روز جمعه ناخن هایش را گرفته و صورت خود را اصلاح نماید، دندانهایش را مسواک زده و برای رفتن به نماز جمعه غسل کند، هفتاد هزار فرشته او را بدرقه کرده و برایش طلب استغفار نموده و شفاعتش می کنند.^۲

آخرین فراز در این حدیث شریف آمده است که انسان در صورت رعایت برخی از امور بهداشتی برای حضور در نماز جمعه مورد شفاعت فرشتگان قرار خواهد گرفت.

۲,۲,۳ از بین رفتن دلهره قیامت و راهنمایی به سوی بهشت

از کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط با خدا از بین رفتن دلهره قیامت و راهنمایی شدن نمازگزار جمعه به سوی بهشت است در حدیثی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: «هر گاه مومنی به سوی نماز جمعه حرکت کند خداوند دلهره های روز قیامت را برای او کاهش داده و به سوی بهشت راهنمایی اش می کند.^۳»

۱. وسایل الشیعه، ج ۵، ص ۱۱.

۲. مستدرک الوسایل، ج ۶، ص ۴۶.

۳. وسایل الشیعه، ج ۷، روایت ۹۳۹.

در این حدیث شریف به روشنی این مساله را گوشزد می کند که انسان با رفتن به نماز جمعه از دلهره های روز قیامت کاسته و به سوی بهشت راهنمایی می شود.

۲,۲,۴ حسابرسی آسان در قیامت

حسابرسی آسان در قیامت از جمله کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط با خداست. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «جمعه روزی است که خداوند همگان را در آن جمع می کند، پس هیچ مومنی نیست که در آن روز به سوی نماز جمعه رود مگر اینکه خداوند در روز قیامت بر او آسان گرفته و دستوری دهد که او را به بهشت ببرند.»^۱

در این حدیث شریف اشاره شده است که حسابرسی اعمال انسان در قیامت برای افرادی که در نماز جمعه شرکت می کنند آسان می شود و به دستور خداوند نماز گزار جمعه وارد بهشت می شود.

۲,۲,۵ جلوگیری از آتش دوزخ

از کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خدا جلوگیری از آتش دوزخ و جهنم است. امام صادق علیه السلام فرمودند: «مَا مِنْ قَدَمٍ سَعَتْ إِلَى الْجُمُعَةِ إِلَّا حَرَّمَ اللَّهُ جَسَدَهَا عَلَى النَّارِ؛^۲ هر گاه کسی به سوی نماز جمعه قدم بردارد، خداوند جسد او را بر آتش دوزخ حرام خواهد کرد.»

در این حدیث آمده است که نمازگزار جمعه با رفتن به سوی نماز جمعه سبب می شود که خداوند در روز قیامت مانع از رسیدن آتش جهنم به وی گردد.

۲,۲,۶ تضاعف در پاداش عمل

از جمله کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خدا تضاعف در پاداش عمل است. دو برابر شدن ثواب کارهای خیر انسان، در روز جمعه بویژه اعمالی که مرتبط با نماز جمعه است از مواهب الهی است. امام صادق علیه السلام فرمودند: «هر يك از شما باید روز جمعه خود را آراسته ساخته، غسل کرده و عطر بزنند، ریش خود را شانه کرده و بهترین لباس را بپوشد و برای رفتن به نماز جمعه آماده شود و باید در روز جمعه با وقار بوده و خوب عبادت کرده و تا می تواند کارهای خیر انجام دهد. خداوند از کارهایی که در روی زمین انجام می گیرد باخبر است و پاداش نیکی های آنرا دو برابر می کند.»^۳

۱. من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۴۲۷.

۲. همان، ص ۴۲۹.

۳. اصول کافی، ج ۳، ص ۴۱۷.

در این حدیث شریف علاوه بر امور مقدماتی نماز جمعه و نفس اقامه نماز جمعه، ثواب دیگر کارهای خیر را نیز دو برابر منظور می کند.

۲,۳ نتیجه گیری فصل دوم

این فصل، شامل کارکرد های ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خدا می باشد. که به دوکارکرد ارتباطی در دنیا و آخرت تقسیم می شود. کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در دنیا عبارتند از:

۱. ذکر و یاد خدا
 ۲. شرط قبولی اعمال انسان
 ۳. آمرزش گناهان
 ۴. جایگزین حج بودن
 ۵. دریافت پاداش عظیم
 ۶. افزایش ایمان
 ۷. استجابت دعا
 ۸. مورد اکرام خدا قرار گرفتن
- و کارکرد ارتباطی نماز جمعه در آخرت شامل:

۱. تضمین بهشت
۲. جلب شفاعت فرشتگان
۳. از بین رفتن دلهره قیامت و راهنمایی به سوی بهشت
۴. حسابرسی آسان در قیامت
۵. جلوگیری از آتش دوزخ
۶. تضاعف در پاداش می باشد.

فصل سوم:

کارکرد ارتباطی نماز جمعه

در ارتباط انسان با خود

فصل سوم: کارکرد ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خود

مقدمه :

نماز جمعه دارای کارکردهای ارتباطی متعددی است که یکی از آنها کارکرد ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خود است. در این ارتباط، به بررسی اثراتی پرداخته می شود که در نتیجه ارتباط انسان با خود در نماز جمعه حاصل می شود. اکنون به بررسی برخی از کارکردهای ارتباطی نماز جمعه با خود در زندگی انسان می پردازیم.

۳,۱ زدودن نفاق دل

از کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط با خود، زدودن نفاق دل است. نفاق در لغت از ماده «نق» گرفته شده است و در اصل از «نافقاء الیربوع (حفره های خانه موش) گرفته شده است. نافقاء نیز جمع «نفقاء» است که به معنی یکی از حفره های موش است که موش به منظور تدابیر امنیتی آن را پنهان می کند و دیگری را آشکار می گرداند تا هنگام احساس خطر از حفره پنهانی داخل شود. بمنظور این شباهت، کار منافق را نفاق نامیدند، چرا که منافق در لغت به کسی می گویند که کفرش را مخفی می کند و اظهار ایمان می کند و در کل خلاف آنچه در دل دارد، اظهار می کند.^۱

انسان با اقامه نماز جمعه، مانع از ایجاد شدن نفاق در درون خود می شود. حضرت علی علیه السلام در حدیثی فرمودند:

«مَنْ تَرَكَ ثَلَاثَ جُمَعٍ مُتَعَمِّدًا مِنْ غَيْرِ عِلَّةٍ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قَلْبِهِ يَخْتِمُ الْبِقَاقِ؛

کسی که سه جمعه، نماز جمعه را عمدتاً بدون علت ترک کند، بر دلش مهر نفاق زده می شود»^۲.

همچنین در روایتی از امام باقر علیه السلام آمده است که حضرت فرمودند: «کسی که سه نوبت نماز جمعه را از روی اهمیت

ندادن به آن ترک کند، خداوند بر دلش مهر می زند»^۳.

بنابراین انسان با اقامه نماز جمعه باعث می شود نفاقی در دل بوجود نیاید.

۱. مطهری، مرتضی، مسأله نفاق، انتشارات بینش مطهر، ص ۲۱.

۲. کنز العمال، حدیث ۲۱۱۲۳.

۳. شیخ صدوق، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، منشورات السید الرضی، قم، ۱۳۶۸ ش، ص ۲۲۲.

۳,۲ تاسی به پیامبر ﷺ و الگوپذیری

از کارکردهای مهم ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خود، تاسی جستن به سنت شریف نبوی و الگوپذیری از حضرت است. خداوند متعال نسبت به پیامبر ﷺ به امت می فرماید: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ»^۱ قطعاً برای شما در [اقتدا به] رسول خدا سرمشقی نیکوست و همچنین در آیه دیگر خطاب به مومنین دستور می دهند. «مَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا»^۲ آنچه را فرستاده [او] به شما داد آن را بگیرید و از آنچه شما را باز داشت بازایستید. هر انسانی در زندگی خود نیازمند الگوگرفتن از شخصیت‌هایی است. گاهی نوع آرایش يك فوتبالیست برای يك جوان الگو می شود. حال خداوند متعال به انسانها سفارش می کند که الگوی شایسته پیامبر ﷺ است و آنچه را پیامبر ﷺ برای شما آورده بگیرید و عمل کنید و از آنچه نهی فرموده اند دوری کنید. اقامه نماز جمعه از سنت‌های پیامبر ﷺ است و حضرت بعد از هجرت در اولین جمعه، نماز جمعه را اقامه نموده اند. در حدیثی از امام باقر علی‌ه السلام اینگونه آمده است که فرمودند: «نماز جمعه سنتی است از پیامبر ﷺ اسلام، بشارتی است برای مومنان و توییخی است برای منافقان»^۳.

بنابراین شایسته است با الگو گرفتن از سنت پیامبر ﷺ نسبت به اقامه نماز جمعه اهتمام بورزیم.

۳,۳ نظافت و آراستگی

از کارکردهای ارتباطی نماز جمعه ارتباط انسان با خود، نظافت و آراستگی فردی است. از این نظر که مسلمان دوست می دارد با مردم معاشرت کند و با آنان آمیزش داشته باشد، به نظافت بدن و لباسش می رسد زیرا لباس نظیف، غم و اندوه را از بین می برد، طهارت برای نماز نیز هست، لباس پاکیزه موجب خواری و ذلت دشمن می گردد، مسلمان برای برادر مسلمانش لباسهای خوبش را می پوشد، همانگونه که دوست دارد افراد بیگانه او را در قیافه ای نیک مشاهده کنند. مسلمان از قذارت و کثافت به دور است زیرا بنده کثیف، بد بنده ای است، بلکه در نظافت و پاکیزگی می کوشد که این خود از ایمان محسوب می گردد و خداوند پاکیزگان را دوست می دارد.^۴

نماز گزار جمعه، قبل از حضور در نماز جمعه امور بهداشتی و نظافتی را مراعات نموده و باعث آراستگی و زیبایی خود می گردد. رعایت کردن این قبیل امور در کلام بزرگان دین فراوان دیده می شود در حدیثی از امام صادق علی‌ه السلام آمده است که حضرت

۱. احزاب / ۲۱.

۲. حشر / ۷.

۳. وسایل الشیعه، ج ۶، روایت ۷۶۰۲.

۴. سایت، <http://www.hawzah.net/fa/Article/View/4571>.

فرمودند: «هر يك از شما بايد روز جمعه خود را آراسته ساخته و غسل کرده و عطر بزنند، محاسن خود را شانه کرده و بهترين لباسش را بپوشد و برای رفتن به نماز جمعه آماده شود.^۱ اين نطافت و آراستگي را می توان از جمله کارکردهای ارتباطی نماز جمعه با خود به حساب آورد».

۳,۴ بازدارندگی از گناه

بازدارندگی از گناه را می توان از جمله کارکردهای ارتباطی نماز جمعه با خود به حساب آورد. فرد نمازگزار با اقامه نماز جمعه خود را از گناه، فساد، فحشا و منکرات دور نگاه می دارد. قرآن کریم ثمره نماز را بازداشتن از فحشا و منکرات می داند «إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ»^۲.

بازدارندگی از گناه مغز و محتوای اصلی نماز و نشانه قبولی اعمال و عبادت ها است. هسته بی مغز رشد نمی کند و ثمر نمی دهد. نماز بدون بازدارندگی از گناه، عبادت بی مغز و بی محتواست که رشد معنوی را برای انسان به ارمغان نمی آورد. امام صادق در بیان این مساله می فرماید:

«مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَعْلَمَ أَقِيلَتْ صَلَاتُهُ آمَ لَمْ تُقْبَلْ، فَلْيَنْظُرْ هَلْ مَتَعْنَتْ صَلَاتُهُ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَ الْمُنْكَرِ؟ قَبَقْدَرٍ مَا ضَعَفَتْهُ قِيلَتْ مِنْهُ؟»^۳ هر کس دوست دارد بداند نمازش قبول شده یا نه ببیند که آیا نمازش او را از گناه و زشتی باز داشته یا نه؟ پس به هر قدر که نمازش او را از گناه باز داشته، به همان اندازه نمازش قبول شده است.»

نماز جمعه در دوران پیامبر ﷺ و ائمه علیهم السلام واجب تعیینی بوده و هر هفته به جماعت اقامه می شده است. عموم آیات و اطلاق روایات در باره نماز، نماز جمعه را شامل می شود؛ اگرچه نمود آثار نماز در نماز جمعه بیشتر از نمازهای یومیه هویدا است چراکه نمازهای یومیه فردی و در خانه پذیرفته است ولی نماز جمعه در مساجد با جماعت اقامه می گردد و همین نکته اولویت نماز جمعه بر نمازهای یومیه را نشان میدهد. بنابراین ه گونه آثاری که بر نمازهای یومیه در آیات و روایات ذکر شده شامل نماز جمعه می گردد. بنابراین باز دارندگی از گناه از اثرات و کارکردهای ارتباطی نماز جمعه با خود انسان است.

۱. اصول کافی، ج ۳، ص ۴۱۷.

۲. عنکبوت / ۴۵.

۳. علامه مجلسی، بحار الانوار، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۳ق، ص ۲۰۲.

۳,۵ آرامش دل

از دیگر کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خود، آرامش دل است. ایجاد امنیت و آرامش دل برای هر انسانی بسیار حائز اهمیت است و انسانها تلاش می کنند در زندگی پرتلاطم دنیا به آن دست یابند.

یکی از راهکارهای کسب امنیت و آرامش دل، اقامه نماز جمعه است. قرآن کریم نماز جمعه را «ذکرالله» معرفی می کند و خطاب به مومنان می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَوَدَّى لِّلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ....»^۱

ای مومنان هنگامی که برای نماز در روز جمعه فرا خوانده شدید به سوی ذکر خدا بشتابید. و در آیه ای دیگر هشدار می دهد و می فرماید: «أَلَا يَذْكُرُ اللَّهُ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ»^۲ آگاه باشید با یاد خدا دلها آرام می گیرد. بنابراین نماز جمعه ذکر خداست و ذکر خدا آرام بخش دلهاست. مقام معظم رهبری حضرت آیت الله العظمی خامنه ای مد ظله العالی در این باره می فرماید: «نماز جمعه فقط به فکر کار ندارد به دل هم کار دارد. نماز جمعه حال است ذکر است فاسعوا الی ذکرالله. نماز جمعه ذکر است، توجه به خداست، در خلال يك هفته تلاش و کار برای مادیات و برای زندگی، يك روز در يك مجمع عظیم، دل را به خدا دادن و خود را در معرض انوار معرفت و الطاف الهی قرار دادن و شستشو و تطهیر کردن و استماع آیات قرآن از زبان امام جمعه و شنیدن کلمات الهی را در خطبه، برای هر مسلمان لذت (آرامش) بخش است»^۳.

علاوه بر آیات قرآن، فرمایشات پیامبر ﷺ و ائمه معصومین علیهم السلام در بیان این مساله در خور توجه است. پیامبر ﷺ فرمودند: «در انسان پاره گوشتی است هر گاه صحیح و سالم باشد هنگام شب تمام بدن سالم می شود و هر گاه بیمار شود به سبب آن تمام بدن بیمار می گردد و آن دل است»^۴.

شرکت در نماز جمعه سبب می شود دل انسان روشن و نرم و برای پذیرش حقایق و مطالب دین و عمل به آن آماده گردد. همچنین امام صادق فرمودند:

«وَلْيَكُنْ عَلَيْهِ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ السَّكِينَةُ وَالْوَقَارُ»^۵ باید در این روز (جمعه) بر انسان

آثار آرامش و وقار مشاهده گردد.

این سکون و آرامش برای انسان با شرکت در نماز جمعه فراهم می گردد.

۱. جمعه / ۹.

۲. رعد / ۲۸.

۳. با رهبر در سنگر جمعه، ص ۹۰.

۴. کافی، ج ۳، ص ۶۱۷.

۵. همان ص ۴۱۷.

مقام معظم رهبری در این زمینه چنین فرمودند: ^۱ «مساله دیگر آرامش و سکینه روحی است. شما ببینید امروز چقدر تبلیغات علیه نظام جمهوری اسلامی در دنیا وجود دارد. هر حادثه ای که بوجود می آید این خبرگزاریها به آن شکلی خطی می دهند تا ذهن مردم را ناراحت و نگران کنند و غصه بخورند که چرا اینطور شد؟ به هر حال این دغدغه ها و این ناراحتی ها يك نقطه آرامش لازم دارد و آن نقطه آرامش، نماز جمعه است. امام و خطیب جمعه باید با بیان سنجیده و با سخن حکیمانه و معرفت صحیح خود به دلها آرامش ببخشند و به آنها تفهیم کند که بر تبلیغات دشمن مسلط است و بسیاری از حرفهای آنها خلاف واقع است. آن وقت با بیان واقعیتها آنها را آرام و متکی به لطف خدا کند و به قدرت ذاتی و درونی خود بفهماند که دشمن ضعیف و کید دشمنی فی تضلیل است. این هم یکی از آثار نماز جمعه است. من در آن روزهایی که تشنج و جنگ روانی در سالهای ۵۹ تا ۶۱ علیه ما را به راه انداختند بالعیان مشاهده می کردم یکی از چیزهایی که دلهای مردم در مقابل آن جنگ روانی دشمن که بوسیله گروهك ها و غیر ذلک راه افتاده بود آرامش می داد همین نمازهای جمعه و نقش ائمه جمعه بود و لذا دشمن ائمه جمعه را نشانه گرفت. چون می دید اینها نقش مهمی در آرامش دلها دارند».

از عوامل آسیب رسان بر روان انسان، اضطراب است. اضطراب یا استرس آثار مخربی را در روح و روان انسان ایجاد می کند. در تعریف اضطراب اینگونه بیان شده است «هر نیرویی که ثبات روانی را بر هم زند و در فرد ایجاد فشار نماید اضطراب نامیده می شود».^۲

از اولین تلاشها برای تشریح فرایند بیماریهای وابسته به آن توسط «دکتر هانسلی» به عمل آمد که وی برای اضطراب سه مرحله قائل شد. مرحله واکنش، مرحله مقاومت و مرحله غلبه یا عجز و در حالت سوم است که اگر موفقیت و غلبه نباشد سبب سوء هاضمه، تشنهای عصبی، سردرد و دیگر امراض جسمی و همچنین کج خلقی، بی علاقه گی به زندگی و امراض دیگر روحی می گردد.^۳

انسانی که با تهدید مواجه می شود و در مقابل آن مقاومت می کند اگر خود را با پشتوانه ای قوی و دارای قدرت بی نهایت چون خدای سبحان ببیند بدون تردید بر مشکلات غلبه می کند و هرگز اضطرابها او را از پای در نمی آورد و با یاد خدا قلبش آرام می گیرد و اگر روح، آسیبی دیده باشد ترمیم شده و سلامت خویش را باز می یابد. امام علی علیه السلام می فرماید: «خداوند سبحان یاد خویش را صیقل دهنده دلها قرار داده است، بوسیله ذکر خدا، گوش جان بعد از کری، شنوا و چشم باطن، بعد از کوری، بینا و دل بعد از دشمنی و لجابت، رام می گردد».^۴

۱. با رهبر در سنگر جمعه.

۲. روانشناسی جوان، دلهره و ترس محمد حق جو، ص ۱۰۴.

۳. همان، ص ۱۰۵.

۴. نهج البلاغه، خطبه ۲۲۳.

نماز جمعه بهترین مصداق ذکر خداست همانگونه که قرآن می فرماید: «قَاسِعُوا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ...»^۱

آنگاه که انسان در روز جمعه در جمع عده بسیاری به نماز می ایستد و خود را در کنار مومنان و در پناه خداوند می بیند بدون شك آرامشی در او حکم فرما می شود که بر هر اضطرابی که به او روی آورد غلبه می کند، گوش دادن به خطبه های نماز جمعه و معارفی که در آن بیان می شود و توصیه هایی که امام جمعه به رعایت تقوا و توجه به آخرت می دهد آن چنان تاثیر مثبت بر جای می گذارد که زمینه بسیاری از فشارهای روانی را از بین می برد. اذکار و افعال نماز جمعه بخصوص آن زمان که سوره جمعه و منافقون خوانده می شود و به معارف و معانی آن توجه می شود. آن چنان روح مطمئن می گردد که اگر طوفان حوادث به او روی آورد چون کوه استوار می ایستد و سر فرود نمی آورد.

ترس، یکی دیگر از عوامل آسیب رسان بر روان انسان است. ترس اگر از عقاب الهی و گناه و قانون باشد سبب تکامل و وظیفه شناسی می گردد ولی ترس منفی مانند ترس از حشرات، فضای بسته، موجودات نامرئی و آینده مبهم، سبب تخریب روح و روان انسان می شود و عدم درمان آن، سبب ناراحتی اعصاب، خستگی مفرط، مسمومیت خونی و مشکلات روحی، مانند افسردگی می گردد.^۲

اینگونه بیماران همیشه دوست دارند در جمع باشند همراه دیگران حرف بزنند، کسی در کارها کمک شان کند تا زمینه شجاعت فراهم آورند و توان خود را باز یابند. درمان و علاج این بیماری و پیشگیری از ابتلاء به آن در نماز جمعه میسر می گردد و اصل تشریع نماز جمعه در جماعت و با هم بودن است. نماز گزار جمعه می بایست در جمع، خدا را بخواند، وقتی که همگام با امام و دیگر نمازگزاران استعانت از خدا می جوید و با يك صدا از خداوند هدایت می خواهند و با همین نماز جمعه مشمول عنایات قادر بی نهایت می گردد، نیرو می گیرد و شجاعتی در او پدید می آید و با علم و آگاهی که از خطبه ها پیدا می کند به آینده امیدوار می شود و با جرات کارهای دشوار را آغاز و به انجام می رساند.

۳,۶ تقویت حافظه و تمرکز حواس

از کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خود، تقویت حافظه و تمرکز حواس است. تمرکز حواس عامل مهم موفقیت، در بسیاری از امور انسان است.

يك دانش آموز یا دانشجو اگر بتواند هنگام مطالعه دروس خود، تنها بر همان موضوع درسی مورد مطالعه، تمرکز کند و از سایر افکار برحذر باشد، موفق خواهد شد به پیروزی های چشمگیری در زمینه تحصیلی دست یابد.

يك کارمند، یا کاسب و بنا و راننده و... زمانی در کار خود کاملاً موفق خواهد بود که از تمرکز حواس کافی برخوردار باشد و به اصطلاح حواسش به کارش جمع باشد.

۱. جمعه / ۹.

۲. روانشناسی جوان دلهره و ترس، ص ۱۴۵.

در بسیاری از ورزشهایی که خواستگاه آنها در ممالك شرق دور می شود مثل کاراته، کونگ فو، جودو و... شرط اصلی برای موفقیت و پیشرفت بر خورداری از تمرکز است و بخش مهمی از تمرینات این ورزشها به تمرین تمرکز حواس اختصاص یافته است.

این مساله از آیه شریفه « أَقِمِ الصَّلَاةَ لِيَذْكُرَ »^۱ و همچنین در حدیثی از امام باقر علیه السلام برداشت می شود که حضرت فرمودند: «در نماز خود توجه و تمرکز کامل داشته باش، زیرا از نماز تو، آن مقدار قبول می شود که با توجه خوانده شود»^۲. توصیه های موکد و متعددی که در تعالیم اسلامی مبنی بر حضور قلب و توجه کامل در نماز به ما رسیده است جملگی دلالت بر آن دارد که نماز ارزشمند، در درگاه خداوند آن نمازی است که با تمرکز کامل و توجه دقیق به مضامین آن وبا طمانینه اقامه شود و نمازی که طوطی وار و بدون حضور ذهن و قلب خوانده شود از ارزش بسیار کمی برخوردار است. بنابراین اقامه کننده حقیقی نماز جمعه با برخورداری از حضور ذهن و تمرکز، هنگام خطبه و حضور قلب، در نماز جمعه در حقیقت تمرکز حواس را تمرین می کند و این صفت حسنه را در وجود خود ملکه می سازد تا با بهره بردن از آن در همه عرصه های زندگی، موفقیت را در همه ابعاد ممکن، نصیب خود سازد.

۳،۷ تقویت روحیه ولایتمداری

از دیگر کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خود، تقویت روحیه ولایتمداری است. صلاح و سداد جامعه اسلامی در بسیاری از مواقع، مرهون روحیه ولایت مداری افراد جامعه است. اینکه امام جامعه اسلامی، فرمانی صادر کنند و افراد آن جامعه پذیرای آن فرمان باشند بسیار حائز اهمیت است. توجه به بیانات امام جامعه در مقیاس ملی و امام جمعه در مقیاس شهری و سعی کردن در اجرایی کردن آنها نشان دهنده روحیه ولایتمداری افراد جامعه است. و هر مقدار این پذیرش در فکر و عمل افراد پررنگ تر باشد پیشرفت و رشد جامعه اسلامی افزونتر است.

در حقیقت شرکت در نماز جمعه تمرین ولایتمداری است و تقویت روحیه ولایتمداری افراد در نماز جمعه به خوبی نمایان است. امامان جمعه از طرف امام جامعه اسلامی در شهرها منصوب می شوند و تبعیت نمازگزاران از سخنان امام جمعه و همچنین بیان منویات و رهنمودهای امام جامعه توسط امام جمعه در نماز جمعه از مصادیق ولایتمداری است. درحقیقت نماز جمعه خیمه ولایت و امام جمعه عمود آن خیمه است.

شعارهای نمازگزاران در هنگام ورود امام جامعه یا امام جمعه در پشت تریبون از قبیل « ما همه سرباز توایم - گوش به فرمان توایم»، « دست خدا بر سر ماست - خامنه ای رهبر ماست»، « صل علی محمد - یاور رهبر آمد » و نمایانگر این

۱. طه / ۱۱۴.

۲. محجه البیضاء، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، جلد ۱، ص ۳۵۴.

روحیه است که در نماز جمعه تقویت می شود. حضرت امیرالمؤمنین علی علیه السلام می فرمایند: « اگر در سه چیز با رهبران و پیشوایان خود مخالفت ورزید، هلاک خواهید شد: نماز جمعه، جهاد با نفس و مناسک حج^۱. نماز جمعه نیروگاه روحی، تربیت گاه دینی، ملاقات همگانی و حتی مانور سیاسی برای مسلمین است که قلب دشمنانشان را می لرزاند و هرگونه طمع و توطئه شان علیه اسلام و مؤمنان را نقش بر آب می سازد.

۳,۸ تقویت روحیه نظم و انضباط

تقویت روحیه نظم و انضباط نمازگزاران جمعه از دیگر کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خود است. نمازگزار جمعه با حضور به موقع در نماز جمعه، پارک کردن وسیله نقلیه خود در جای مناسبی که مزاحمت برای دیگران ایجاد نکند، استقرار و نشستن در مصلاهی جمعه با رعایت حال دیگر نمازگزاران و سکوت در هنگام خطبه و تبعیت در اذکار و افعال نماز جمعه به اقتدای امام جمعه و رعایت نظم در هنگام خارج شدن از مصلی در ازدحام جمعیت و ... باعث می شود روحیه نظم و انضباط در وی، هر هفته با شرکت در نماز جمعه تقویت شود.

مقام معظم رهبری می فرمایند: «نکته دیگری که لازم است در خطبه‌های نماز جمعه، وجود داشته باشد؛ یعنی مجموعاً از خطبه‌ها بریاید، عبارت است از روح نظم و انتظام و انضباط در مردم، نظم‌پذیری یعنی آن حالت فرمانبرداری از مرکزیت نظام و همکاری با مسئولین کشور. حالت سرکشی و بی‌اعتنایی به مقررات و نقض قوانین کشور و این چیزها نباید در بین مردم و در خطبه‌های جمعه به وجود بیاید. عکس آن باید به وجود بیاید که حالت استسلام در مقابل قوانین، مقررات، نظامات عمومی و اینهاست»^۲.

امام علی علیه السلام در آخرین لحظات زندگی خود، پیروانش را به دو عامل مهم و حیاتی که همانا رمز پیروزی و موفقیتند، سفارش کرده که معمولاً امامان جمعه در ابتدای خطبه‌ها بیان می کنند که حضرت فرموده است: « اوصیکم بِتَقْوَى اللَّهِ وَ تَعْمَلِ أَمْرًا^۳ شما را به پرهیزکاری و نظم در کارها سفارش می کنم. برای برقراری نظم در زندگی، باید به برنامه‌ریزی کارهای روزانه پرداخت و هر کاری را در وقت مناسب آن انجام داد. امام کاظم علیه السلام اوقات مسلمان را به چهار بخش تقسیم کرد: اول، راز و نیاز با خدا؛ دوم، کار و تلاش برای کسب روزی؛ سوم، ارتباط سازنده با دیگران؛ چهارم، تفریح سالم.^۴

۱. مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۷.

۲. گزارش دهمین گردهمایی ائمه جمعه سراسر کشور - ۷۳/۶/۲۱.

۳. نهج البلاغه نامه ۴۷، ص ۹۷۷.

۴. <http://www.loloaman۷۷.blogfa.com/post/.۱۸۲۱>

۳,۹ تقویت روحیه عدالت خواهی و ظلم ستیزی

از جمله کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خود، تقویت روحیه عدالت خواهی و ظلم ستیزی است. نمازگزار جمعه با شرکت در نماز جمعه موجب می شود این روحیه را در درون خود تقویت کند. در هنگامی که امام جمعه نسبت به رعایت عدل و برخورد با ظلم در مسائل اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی جامعه اظهار نظر می کند، نمازگزاران به صورت خودجوش با سردادن تکبیر و شعار در حمایت از بیانات خطیب جمعه، عکس العمل نشان می دهند و این عکس العمل و پس فرست پیام در حقیقت موجب تقویت روحیه عدالت خواهی و ظلم ستیزی در مخاطبان و نمازگزاران جمعه می گردد.

۳,۱۰ تقویت روحیه جمع گرایی

از دیگر کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خود، تقویت روحیه جمع گرایی است. هر فردی در جامعه برای برطرف کردن نیازهای خود به حضور در اجتماع، نیازمند است. انسان، بدون دیگران قادر به حل مشکلات و تنظیم روابط خود با دیگران نیست. منزوی بودن افراد در جامعه از نکات منفی انسانها در زندگی است تا جایی که ممکن است انسان دچار بیماریهای روحی و روانی گردد. نمازگزار جمعه با حضور در نماز جمعه و قرارگرفتن در جمعیت انبوه نمازگزاران باعث از بین رفتن روحیه انزوا و در مقابل آن موجب تقویت روحیه جمع گرایی در فرد می شود. حضور در نماز جمعه و برقراری ارتباط با دیگران در هنگام ورود، استماع خطبه و خروج از مصلاهی جمعه موجب تقویت این روحیه است.

۳,۱۱ نتیجه گیری فصل سوم

فصل سوم شامل کارکرد های ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خود است. این فصل شامل کارکرد های ارتباطی زیر

می باشد:

۱. زدودن نفاق دل
۲. تأسی به پیامبر ﷺ و الگو پذیری
۳. نظافت و آراستگی
۴. بازدارندگی از گناه
۵. آرامش دل
۶. تقویت حافظه و تمرکز حواس
۷. تقویت روحیه ولایت مداری
۸. تقویت روحیه نظم و انضباط
۹. تقویت روحیه عدالت خواهی و ظلم ستیزی
۱۰. تقویت روحیه جمع گرایی.

فصل چهارم :

کارکردهای ارتباطی نماز جمعه

در ارتباط انسان با هموعان

فصل چهارم: کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط

انسان با همنوعان

مقدمه:

نماز جمعه دارای کارکردهای ارتباطی متعددی است که یکی از آنها کارکرد ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با همنوعان است. در این ارتباط به بررسی اثراتی پرداخته می شود که در نتیجه ارتباط انسان با همنوعان در نماز جمعه حاصل می شود. در نماز جمعه ارتباط امام جمعه به عنوان فرستنده پیام و نمازگزاران جمعه به عنوان گیرنده و همچنین ارتباط نمازگزاران با یکدیگر و تعامل نیروهای ستادی، اجرایی و انتظامی با آنها مورد نظر است. اکنون به بررسی برخی از کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط با همنوعان می پردازیم.

۴،۱ اتحاد و همبستگی

از جمله کارکردهای مهم و اساسی نماز جمعه در ارتباط انسان با همنوعان اتحاد و همبستگی است. نماز جمعه، نمایش اتحاد و همبستگی هفتگی مسلمانان است. از آنجا که اسلام وحدت را مطلوب و تفرقه را مبغوض دانسته، در تعالیم و برنامه های دینی بر تحقق و تحکیم آن اهتمام ویژه ای مبذول داشته و هر عبادتی که نمایشگر وحدت مسلمانان باشد را مورد تشویق قرار داده و ثواب آن را افزون کرده است. رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: « روزی بعد از نماز ظهر جبرئیل با هفتاد هزار فرشته، بر من نازل شد و گفت: ای محمد صلی الله علیه و آله و سلم! هر گاه دو نفر نماز جماعت را برگزار کنند، خداوند عالمیان برای هر کدام در مقابل هر رکعت، ثواب ۱۵۰ نماز عطا می فرماید. اگر جماعت با سه نفر بر پا گردد، برای هر یک از آنان در برابر هر رکعت، ثواب ۶۰۰ نماز نوشته خواهد شد. هر گاه چهار نفر، نماز را با جماعت بخوانند، خداوند برای هر یک از ایشان در برابر هر رکعت، ثواب ۱۲۰۰ نماز می نویسد. اگر نماز را پنج نفر بر پا کنند خداوند برای هر یک کدام از ایشان در مقابل هر رکعت ۴۸۰۰ نماز در نامه عمل هر کدام می نویسد. هر گاه با هفت نفر جماعت بر پا شود برای هر یک از آنان در عوض هر رکعت، ثواب ۹۶۰۰ نماز منظور می دارند. اگر جماعت هشت نفر باشد، هر رکعت آنان، ثواب ۱۹۲۰۰ نماز دارد. چنانچه نماز با نه نفر برگزار گردد ثواب هر رکعت آن ۳۸۴۰۰ نماز پاداش دارد. اگر عدد جماعت به ده نفر برسد ثواب هر رکعت از نماز آنان ۷۶۸۰۰ نماز دارد.

عدد جماعت که از ده نفر تجاوز کند، اگر تمام آسمان ها و زمین ها کاغذ، تمام دریاها مرکب، تمام درختان قلم، تمام جن و انس و ملائکه نویسنده شوند، قادر نخواهند بود ثواب يك رکعت از نمازشان را بنویسند.

بعد از آن گفت: ای محمد! يك تكبير را که ماموم با جماعت، درك کند از شصت هزار حج و عمره بالاتر است و هفتاد هزار مرتبه بالاتر از دنیا و هر چه در آن است می باشد. و نیز چنین گفت: ای محمد ﷺ! يك رکعت نماز را که شخص مؤمن با امام جماعت، درك کند از صد هزار دینار که در راه خدا به مساکین صدقه بدهد بهتر و يك سجده که مؤمن با امام جماعت، درك کند از آزاد کردن صد بنده بالاتر است.^۱ بنابراین در اینگونه روایات سفارش به عبادت جمعی بسیار حائز اهمیت است. که نماز جمعه بدون جماعت امکان ندارد.

از جمله وظایف امامان جمعه در شهرها حفظ وحدت و همبستگی در میان مردم است و امامان جمعه با بررسی نقشه های دشمن و تبیین آن برای مسلمانان بویژه نسل جوان، آنان را به سوی اتحاد و انسجام بیشتر، فرا می خواند. مساله اتحاد و همبستگی تا بدانجا اهمیت دارد که در احکام صادره از طرف امام جامعه و حاکم اسلامی و ولی فقیه، مورد تاکید قرار گرفته است. البته ایجاد اتحاد و همبستگی از کارهای بسیار سخت امامت جمعه محسوب می شود. حضرت علی عليه السلام می فرمایند:

«إِزَالَةُ الرِّوَاثِ أَسْهَلُ مِنْ تَأْلِيفِ الْقُلُوبِ الْمُتَنَافِرَةِ»^۲ از جا کردن کوه های استوار، آسانتر است از پیوند دل‌های پراکنده.»

البته نماز جمعه مرکز تجمع همه نیروهای مذهبی و انقلابی است و از هر کشوری در آن حضور دارند امام جمعه به عنوان زبان گویای اسلام و منادی وحدت می بایست از بیان مسائلی که باعث تفرقه و جدایی مردم می شود خودداری نماید و در خطبه ها بازگو نماید. قرآن کریم می فرماید:

«وَاَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا»^۳ به ریسمان الهی چنگ زنید و از هم پراکنده نشوید.

و از آنجا که اصل اقامه نماز جمعه با جماعت و گروهی از مسلمانان امکان پذیر است می توان نماز جمعه را یکی از مصادیق اعتصام به حبل الله دانست که در آیه شریفه فوق الذکر مورد تاکید قرار گرفته و از تفرقه بر حذر داشته است. نماز جمعه نماز وحدت آفرین است و نمادی از اتحاد و همبستگی مسلمانان است. تشکیل صفوف منظم و فشرده از اقشار مختلف مردم و

۱. وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۴۰.

۲. بحار الانوار، ج ۶۵، ص ۱۶۲.

۳. آل عمران/ ۱۰۳.

گوش فرا دادن به سخنان خطیب جمعه و اقامه نماز به اقتدای ایشان، مصداقی از اتحاد و همبستگی است. در جامعه اسلامی مهمترین نکته، حفظ وحدت و همدلی است چرا که اتحاد و همبستگی اعضای يك جامعه موجب پیوند مستحکم میان آنها شده و به آنها هویت می بخشد. هرچه میزان وحدت و همدلی يك جامعه بیشتر باشد ساختارهای آنها از استحکام بیشتری برخوردار بوده و امکان آسیب پذیری آن را کاهش می دهد.

نماز جمعه به عنوان محل اجتماع هفتگی مردم يك منطقه، عاملی مهم در اتحاد افراد جامعه است. تزریق زمینه های همگرایی و همدلی در لایه های اجتماع در خطبه های نماز جمعه، اقتدار و وحدت ملی را افزایش می دهد. نماز جمعه با از بین بردن کدورتها، بدبینی ها و اصلاح رفتار در میان مردم، سبب اتحاد و انسجام میان گروههای مختلف جامعه می گردد.

جمعه، روز تجلی وحدت و حضور مردم در صحنه عبادت و سیاست است و هر فرد خداجو، خود را قطره ای از دریا و ذره ای از توده ها به حساب می آورد و با شرکت در نماز جمعه فرد را به جمع و من را به ما تبدیل می کند.

شکی نیست که جامعه اسلامی همانند جوامع دیگر، با مشکلاتی رو به رو می شود. این مشکلات می تواند داخلی، خارجی، سیاسی، امنیتی، اقتصادی، اجتماعی و یا فرهنگی باشد. در تمام این موارد نماز جمعه می تواند از مؤثرترین نهادهای کمک کننده به جامعه اسلامی باشد، زیرا در تمام بحرانها، افکار عمومی و حمایت مردمی است که می تواند به رفع مشکل کمک نماید. نماز جمعه در هدایت و کنترل و یا جهت دهی به افکار عمومی، نقش مهمی ایفا می نماید. نماز جمعه به عنوان مرجعی برای حل مشکلات و مدیریت آن محسوب می شود. در فتنه ۸۸ امام جامعه به عنوان خطیب جمعه در نماز جمعه غائله فتنه را درهم پیچید و آرامش را در میان جامعه اسلامی برقرار نمود.

امامان جمعه به عنوان فرستندگان پیام، تعلقات گروهی، قومی، نژادی و زبانی را به سمت تعلق و هویت دینی سوق می دهند و از طریق اسلام به عنوان يك عامل وحدت بخش و مورد توافق عمومی جمعیت کشور، از تفرق و پراکندگی جلوگیری می کنند. به عبارت بهتر فقدان وحدت اجتماعی باعث بروز بحران شده و از سوی دیگر بحران به تضعیف وحدت و همبستگی محلی و ملی می انجامد. نهاد نماز جمعه با بهره گیری از ظرفیتهای اجتماعی و سیاسی و فرهنگی و مذهبی با کمک وحدت و همدلی جمعی، تهدیدات را رفع و بحران را به نحوی صحیح کنترل می کند. خدمت رسانی امامان جمعه در پاسداری از اسلام، نظارت بر امور، مواظبت بر شیوه های عملکرد حکومت و ایجاد اتحاد میان نظام و مردم متبلور است.

بنابراین نماز جمعه کانون وحدت است هرچند باید نقدها و انتقادات در نماز جمعه مطرح شود ولی محتوای اصلی خطبه ها و خط سیر نماز جمعه ایجاد وحدت بین نیروها، گرایشها و مردم است.

۴,۲ بصیرت افزایی

از جمله کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با هموعان، بصیرت افزایی است. به نوعی از نورانیت قلب و باطن «بینش» می گویند و در ادبیات عرب از این نورانیت به «بصیرت» تعبیر می کنند. این واژه برگرفته از ریشه عربی «ب - ص - ر» است.^۱ به عبارتی دیگر به چشم دل «بصیرت» گویند و به چشم سر «بصر». قرآن کریم کوران واقعی را کسانی می داند که چشم دلشان کور باشد در حالیکه چشم سرشان سالم است. «وَلَهُمْ أَغْنَى لَا يَبْصُرُونَ بِهَا»^۲. انسانهای منحرف دیدگانی دارند ولی حقایق را نمی بینند. حضرت علی علیه السلام با تعبیر دیگری از چشم دل نام می برد و می فرماید: «فَقَدْ الْبَصَرِ أَهْوَنُ مِنْ فَقْدَانِ الْبَصِيرَةِ»^۳ نداشتن چشم سر، تحملش آسانتر است از اینکه، انسان چشم دل نداشته باشد.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در ادعیه خود این مساله را از خداوند درخواست می کرد: «اللهم اجعل لی فی قلبی نورا»^۴. خداوند در دل من نورانیتی قرار بده. بصیرت در جنبه های مختلف آن، انسان را از گرفتار شدن در پاره ای از شبهات، فتنه ها و تردیدها نجات می دهد که خاصیت بصیرت در کلام امام زین العابدین به روشنی دیده می شود حضرت می فرماید:

«وَهَبْ لِي نُورًا أَمْشِيَ بِهِ فِي النَّاسِ، وَأَهْتَدِيَ بِهِ فِي الظُّلُمَاتِ، وَأَسْتَضِيَءُ بِهِ مِنَ الشَّكِّ وَالشُّبُهَاتِ»^۵

پروردگارا به من بصیرت و نورانیتی عطا کن که با آن در میان مردم بروم و بوسیله آن در فضاها تاریک راهنمایی شوم و در شرایطی که آلودگیهای فکری و فرهنگی، تردید و شبهه ایجاد نمود با آن کسب آگاهی کنم.

در نماز جمعه، امام جمعه از تربیون جمعه، با تحلیل و تبیین مسائل سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، مخاطبین و نمازگزاران را بصیرت می بخشد و موجب بصیرت افزایی در مخاطبین جمعه می شود. اکنون به جنبه های متعدد بصیرت افزایی و بینش می پردازیم.

۴,۲,۱ بصیریت و بینش سیاسی

از جنبه های بصیرت افزایی در نماز جمعه، داشتن بصیرت و بینش سیاسی است. نمازگزار جمعه با شنیدن خطبه های امام جمعه، بینش و بصیرت سیاسی خود را تقویت می کند. برخی اصرار بر این باور دارند که دین از سیاست جداست

۱. لسان العرب، ج ۴، ص ۴۵-۶۴، «بصر».

۲. اعراف / ۱۷۹.

۳. غُرُّ الْجَمِّ وَ دُرُّ الْكَلِمِ : ۴۸۱ ، عبد الواحد بن محمد التميمي الأمدی.

۴. میزان الحکمه، ج ۱، ص ۲۳۱.

۵. صحیفه سجادیه، دعای ۲۱.

و دینداران و رجال دینی نباید از موضع دین، در عالم سیاست وارد شوند. این گروه معتقدند که رجال دینی می بایست راه مسجد و محراب را در پیش گیرند و اداره امور دنیوی را به سیاستمداران واگذار کنند. استعمارگران غرب با استناد به برخی خرافات ادیان تحریف شده و عملکرد نامعقول و غیر منطقی کلیسای قرون وسطی زمینه را برای رواج تفکر جدایی دین از سیاست فراهم آوردند و از این طریق به اهداف شوم خود که همان چپاول ثروتها و منابع سرشار کشورهای اسلامی بود، دست یافتند.^۱

دین مبین اسلام با چنین تفکر منحرفی با شیوه ها و برنامه های متعددی مبارزه کرده و خط بطلان بر تفکر جدایی دین از سیاست کشیده است که یکی از برنامه های عملی اسلام در مقابل این تفکر مردود، اقامه نماز جمعه است. در نماز جمعه است که خطیب جمعه، درباره مصالح دین و دنیای مسلمانان سخن می گوید و جریانات و وقایع کشورهای اسلامی و غیر اسلامی را تحلیل می کند و به مسائلی که سود و زیان آن به مسلمانان بر می گردد می پردازد و جریاناتی را که در استقلال و سرنوشت کشور و موجودیت اسلامی آثار تاثیر دارد بیان می کند و کیفیت رفتار و روابط با سایر ملت ها را از نگاه دین تبیین نموده و از دخالت های کشورهای ظالم و استعمارگر در امور سیاسی و غیر سیاسی مسلمانان که منجر به استعمار و استثمار آنان می شود هشدار می دهد و موجب بصیرت افزایی سیاسی مخاطبین می شود. رهبر معظم انقلاب در خصوص افزایش بصیرت و بینش سیاسی در نماز جمعه می فرماید: «من عرض می کنم معرفت سیاسی کافی نیست بلکه قوت تحلیل سیاسی لازم است، زیرا من وقتی تاریخ اسلام را به دقت نگاه می کنم هر جا يك ابرادی و اشکالی در حرکت تاریخ مشاهده می کنیم، می بینیم به خاطر این است که مردم قدرت تحلیل سیاسی نداشتند چون اگر قدرت تحلیل سیاسی می داشتند در هر مقطعی از مقاطع، می توانستند راه صحیح را پیدا کنند و مشکلی که وجود دارد آن مشکل را از میان بردارند در داخل کشور خود ما هم همینجور است یعنی اگر مردم تحلیل سیاسی نداشته باشند دشمن راحت کار خودش را انجام می دهد و متأسفانه در مقاطع گوناگون ما این را در تاریخ مشاهده کردیم. علت اینکه در صدر مشروطیت کسانی که عامل مشروطه و پیش قراول مشروطه بودند، منزوی شدند و همان نوکرهای دست نشانده انگلیس که روی کار آمدند و امور را قبضه کردند، این به دلیل نداشتن تحلیل سیاسی مردم بود، با اینکه مردم سیاسی هم بودند و کار مشروطه را مردم کرده بودند، اما قدرت تحلیل نداشتند که در پیچ و خم ها بتوانند تشخیص بدهند که چه شد؟ و لذا این قدرت تحلیل را باید با تحلیل صحیح مسائل، در نماز جمعه به مردم داد».^۲

این بصیرت افزایی سیاسی از جمله وظایف امامان جمعه است که باید خود را به معلومات مورد نیاز زندگی و متناسب با زمان، مسلح نمایند و تحولات جاری زمان را به خوبی برای مردم تبیین کنند. حضرت امام صادق علیه السلام می فرماید:

۱. رسالت و جایگاه نماز جمعه، سید رضا تقوی، موسسه فرهنگی نور الائمه، ۱۳۷۸ ش، ص ۷۰.

۲. با رهبر در سنگر جمعه، ص ۹۰.

«الْعَالِمُ يَزْمَانِيهِ لَا تَهْجُمُ عَلَيْهِ اللَّوَايسُ»^۱ کسی که به مقتضیات زمان خود دانا باشد مورد

هجوم مشکلات قرار نخواهد گرفت.»

بنابراین نماز جمعه از جمله عوامل بصیرت افزا در میان مخاطبین جمعه است.

۴,۲,۲ بصیرت و بینش فرهنگی

از جمله جنبه های بصیرت افزایی در نماز جمعه، داشتن بصیرت و بینش فرهنگی است. نمازگزار جمعه با شنیدن خطبه ها و اقامه نماز جمعه بصیرت و بینش فرهنگی خود را تقویت می کند. مساله فرهنگ و پرداختن به فروعات آن مساله مهمی برای هر نظام و حکومتی است. حکومتها سعی می کنند فرهنگ و اعتقادات خود را در سطح جامعه بیش از پیش افزایش دهند. و در مقابل نظامها و حکومتهای رقیب یا معاند سعی بر این دارند که افکار و اعتقادات خود را جایگزین افکار و اعتقادات مردم جامعه غیر خود کنند. ایران اسلامی با تکیه بر فرهنگ غنی اسلام و تمدن دیرینه خود با قامتی رسا ایستاده است و انقلابی را در ایران به پیروزی رسانده است که با بیداری اسلامی در کشورهای اسلامی منطقه، صدور انقلاب خود را به نمایش گذاشته و اسلام خواهی را به عنوان يك گفتمان در سطح بین الملل رقم زده است.

تزریق فکر فرهنگی در میان جامعه و مقابله با تهاجم فرهنگی به وضوح در نماز جمعه قابل مشاهده است. امام جمعه با پرداختن به مسائل فرهنگی در خطبه ها بر اساس آموزه های قرآنی و سیره پیامبر ﷺ و ائمه معصومین علیهم السلام از يك طرف و از طرف دیگر با مقابله با تهاجم فرهنگی و تحلیل جنبه های مخرب آن اذهان مخاطبین و نمازگزاران را روشن می کند.

خوشبختانه در ایران اسلامی با هشداری که مقام معظم رهبری در اوایل دهه هفتاد در خصوص تهاجم فرهنگی دادند، شخصیتها و نهادهای فرهنگی زیادی آماده مقابله و پاسخگویی به دشمن شدند که نهاد نماز جمعه یکی از فعالترین و کارآمدترین آنها بوده است. و محکم ترین پاسخها به دشمن از سوی نمازهای جمعه بوده است. بدون تردید فراخوان هفتگی جمعه با ساده ترین شیوه و کمترین هزینه و حضور پرشور مومنان در نماز از زیباترین و خالص ترین جلوه های حضور مردم در عرصه فرهنگی است. آگاهی بخشی و اطلاع رسانی و بصیرت افزایی که از سوی امامان جمعه انجام می شود از عوامل مهم رشد و تعالی فرهنگی است. هر هفته خطیب جمعه، پیام فرهنگی خود را به مخاطبین ارسال می کند و این پیام توسط نمازگزاران به کوچه و بازار و درون خانه ها می رود و جامعه را از جهت فرهنگی و بیدار نگاه می دارد. در اکثر قریب به اتفاق شهرها راهپیمایی ها از محل نماز جمعه شروع می شود یا به مصالای جمعه

۱. بحار الانوار، ج ۷۸، ص ۲۶۹.

ختم می گردد و مصلاهی جمعه یادآور حضور، تجمع، شور و شعور در مناسبت‌های ملی و مذهبی است. و بانگ هفتگی نماز جمعه اجازه نمی دهد امت اسلامی حساسیت خود را نسبت به مسائل فرهنگی از دست بدهد و دچار غفلت و بی تفاوتی شود.

۴,۲,۳ بصیرت و بینش اجتماعی

از جمله جنبه های بصیرت افزایی در نماز جمعه، داشتن بصیرت و بینش اجتماعی است. نمازگزار جمعه با تبعیت از امام جمعه و شنیدن سخنان وی و اقتدا به ایشان با دیگر نمازگزاران، بصیرت و بینش اجتماعی خود را تقویت می کند. در طول تاریخ، این موضوع همیشه ذهن عالمان علوم اجتماعی را به خود مشغول داشته است که برای تنظیم و تعدیل رفتارهای اجتماعی باید از چه اهرم‌هایی استفاده کرد تا نتایج بهتر و جامع تری بدست آوریم. زیرا ناسازگاریها و ناهنجاری های اجتماعی به عنوان یکی از معضلات جامعه بشری، خسارتهای فراوانی بر جامعه تحمیل کرده و برای مدیران و مریبان جامعه مشکلاتی بوجود آورده است. در نتیجه برای اینکه هنجارها و رفتارها در جامعه از مرز تعادل خارج نشوند بحث مراقبت اجتماعی مورد توجه قرار می گیرد و پیش از همه وظیفه رهبران و اداره کنندگان امور جامعه است تا نسبت به این موضوع حساسیت بیشتری از خود نشان دهند.

در جامعه دینی و اسلامی، افراد جامعه با شرکت در نماز جمعه بصورت هفتگی یکی از بهترین راهکارهای مراقبت اجتماعی را در پیش روی مسئولان جامعه قرار داده اند.

نظم در گروه های انسانی، به معنای آرامش، انتظام و اطاعت است. زمانی در ارتش یا مدرسه نظم برقرار می شود که اطاعت از مافوق صورت پذیرد نظم اجتماعی نیز از همین دیدگاه مورد توجه قرار می گیرد و به معنای اطاعت تمامی اعضای يك جامعه از هنجارها، ارزشها و قوانینی است که اساس و قوام جامعه را تشکیل می دهند.^۱ از جمله عوامل موثر در انسانها و جهت بخشی بر رفتار آنان «محیط اجتماعی» است. فرهنگ حاکم بر محیط اجتماعی تاثیر شگرفی در تکوین شخصیت انسانها دارد و به همین خاطر برخی از دانشمندان معتقدند که تاثیر محیط اجتماعی بر انسان تا آن اندازه موثر است که بسیاری از رفتارهای انسان در حقیقت پاسخی به محیط اطراف خود می باشد.

محیط اجتماعی، شامل مجموعه شرایط و اوضاع و مقتضیات چارچوب حیات اجتماعی خواهد بود که اعضای يك جامعه یا يك گروه با آن مواجه می شوند و در این معنی، محیط يك جامعه متعارف، همچون «بوم اجتماعی» است که امکان جریان حیات اجتماعی هر شخص را فراهم می سازد.^۲

۱. فرهنگ علوم اجتماعی آسن پیرو ترجمه دکتر ساروخانی، ص ۳۶۸.

۲. همان، ص ۳۶۶.

این دسته از اندیشمندان علوم اجتماعی بر این باورند که برای کنترل و تنظیم رفتارهای انسان در اجتماع باید به اصلاح محیط گام برداشت. تنظیم مناسبات اجتماعی و تغییر روابط انسانی، تثبیت ارزشها و دست کاری شرایط و مقتضیات محیطی، موجب خواهد شد تا بسیاری از حالات و رفتارها به تناسب تغییر شرایط، تغییر کند و در جهت تثبیت و تنظیم رفتارها عمل نماید. از این رو در تعلیمات اسلامی، اقامه نماز جمعه به عنوان یکی از فرائض مهم دینی در جهت این تغییرات و تأثیرات بر محیط اجتماعی مطرح می شود. امامان جمعه به عنوان پاسداران مرزهای فکری و اعتقادی نسبت به پدیده های مخرب اجتماعی حساسیت نشان داده و در جهت مراقبت اجتماعی و کنترل رفتارهای افراد جامعه در نماز جمعه به تحلیل و تبیین این مساله می پردازند.

امام صادق علیه السلام فرمودند:

«عَلَمَاءُ شِيعَتِنَا مُرَاطِبُونَ يَالْتَّغَرُّ الَّذِي يَلِي إِبْلِيسَ وَ عَقَارِيئُهُ يَمْتَنِعُونَهُمْ عَنِ الْخُرُوجِ عَلَى ضَعْفَاءِ شِيعَتِنَا؛ عالمان پیرو مکتب ها مرزبانانی هستند که هجوم و نفوذ شیطان و شاگردانش را بر مرزهای ایمان و عقیده مراقبت می کنند.»^۱

نگهبانی از مرزهای ایمان و پاسداری از حریم شخصیت انسانی افراد جامعه، بر عهده عالمان و امامان جمعه هر شهر است و نمونه های فراوانی را تاریخ به ثبت رسانده که علماء بیدار، برای ایفای این مسئولیت تا سر حد ایثار جان پیش رفتند. شهدای محراب جمعه همچون حضرات آیات مدنی، دستغیب، صدوقی، اشرفی اصفهانی، قاضی طباطبائی از جمله این عالمان آگاهند.

بنابراین نمازگزار جمعه با دریافت پیام از سوی خطیب جمعه در هر هفته و تأثیر نماز جمعه بر فرد و جامعه موجب اصلاح محیط اجتماعی می شود و مراقبت اجتماعی با انجام این فریضه به نحو مطلوب حاصل می گردد. بصیرت و بینش اجتماعی حاصله از نماز جمعه عامل مهم در جهت اصلاح محیط اجتماع و انجام مراقبت اجتماعی است.

۴،۲،۴ بصیرت و بینش مذهبی

نماز جمعه عامل ارتقای سطح آگاهیهای عمومی درباره زندگی اجتماعی، سیاسی و فرهنگی بویژه مذهبی است. سفارش به رعایت تقوا در دو خطبه از طرف خطیب جمعه بصورت هفتگی، موجب تحکیم پایه های ایمان و تقویت مبانی دینی مخاطبان و نمازگزاران جمعه است که این امر از چند طریق صورت می پذیرد که عبارتند از:

۱. الاحتجاج، ج ۲، ص ۱۵۵.

- ۱ - پاسداری از فرهنگ اسلام: مرزبانی از سنگرهای عقیدتی اسلام از وظایف مهم علماء و روحانیت در طول تاریخ بوده و در تعبیر معصومین علیهم السلام از آنها به عنوان «حصون الاسلام»^۱ و «امناء الرسل»^۲ نام برده شده است. بنابراین پاسداری از فرهنگ اصیل اسلامی، یکی از رسالتهای علماء در سنگر نماز جمعه است.
- ۲ - پاسخ به شبهات معاندین: جواب دادن به شبهاتی که از طرف مخالفین مطرح می شود و موجب گمراهی مردم بویژه نسل جوان می گردد از مهمترین وظایف امام جمعه است. امام جمعه با رعایت مقتضیات نسبت به پاسخگویی شبهات اقدام نموده و حقیقت را از پشت پرده های چهل و نادانی بیرون می آورد.
- ۳ - تعلیم معارف و احکام: از مهمترین وظایف و رسالتهای نماز جمعه تعلیم معارف الهی و احکام اسلامی است. امام جمعه با بهره گیری از آیات قرآن کریم و روایات معصومین علیهم السلام و تبیین و تفسیر آموزه های اسلامی، نسبت به تعلیم معارف و احکام دین مبین اسلام اقدام می نماید.
- ۴ - احیای سنت های اسلامی: امام جمعه به عنوان عالم به شریعت اسلام، سنت های حسنه ای چون، وقف، زکات، انفاق و... را در میان مردم زنده نگه می دارد.
- ۵ - تربیت و تزکیه: تزکیه روح و تربیت نفس، نقش مؤثری در زندگی فردی و اجتماعی انسانها دارد. امام جمعه با تعامل سازنده میان افراد جامعه و ارتباط با آنها می تواند بر رفتارهای ایشان نظارت داشته باشد و با امر به معروف و نهی از منکر موجبات تربیت و تزکیه در بین افراد جامعه را فراهم آورد.

۴،۳ مدیریت افکار عمومی

در جهان امروز نوعی از تأثیرگذاری و تأثیرپذیری برای ادامه حیات افراد و جوامع انسانی ضروری است. همه افراد و ارگانها درباره تأثیرگذاری بر افراد و مؤسسات دیگر طرح هایی دارند تا آنها را بشناسند و حمایت و پشتیبانی آنها را برای موفقیت برنامه های خود جلب کنند. شناخت افکار عمومی برای همه افراد و سازمانها به خصوص دولتمردان در اولویت قرار دارد. دولت ها و مدیریت های کلان، افکار عمومی را پشتوانه ای مهم برای پیشبرد برنامه های خود می دانند و معتقدند که برنامه ها حتی اگر از لحاظ فنی و علمی، به نحو مطلوبی تدوین و تنظیم شده باشد، بدون مشارکت و حمایت مردم قابل پیاده شدن نیست و لذا یکی از نیازهای اساسی مدیریت های اجتماعی، ارزیابی و شناخت افکار عمومی است.

۱. اصول کافی، ج ۱، حدیث ۶، ص ۳۸.

۲. اصول کافی، ج ۱، ص ۵۸، «کتاب فضل العلم»، «باب المستأکل بعلمه و المباهی به»، حدیث ۵.

برای افکار عمومی، تعریفی که قابل قبول همگانی باشد، وجود ندارد چرا که هر يك از نویسندگان از دیدگاه حوزه و رشته خاص خود به آن می نگرند. رفیق سکری در تعریف افکار عمومی چنین می گوید:

«افکار عمومی قضاوتی اجتماعی است و مربوط به گروهی خودآگاه، نسبت به موضوعی پراهمیت، پس از آنکه درباره آن موضوع گفت و گوهای عمومی و قابل قبولی صورت گرفته باشد» و در تعریفی دیگر اینگونه آمده است: «افکار عمومی قضاوت يك جامعه خودآگاه است که پس از بحث عمومی و منطقی درباره يك مسأله مهم ابراز شده است»^۱.

نماز جمعه به عنوان یکی از پایگاههای مهم نظام اسلامی، هدایت افکار عمومی را برعهده دارد و تعهداتی در زمینه جهت دهی صحیح به افکار عمومی داشته و آنرا به صورت صحیح، مدیریت می نماید. این مدیریت، با هدف تعالی جامعه اسلامی و هدایت مردم در مسیر کمال و انسانیت صورت می گیرد. امامان جمعه به عنوان هادیان امت، وظیفه سالم سازی فضای روانی و روحی جامعه را برعهده دارند. در این راستا امامان جمعه باید عرصه را بر شیوع انواع شایعات و دروغ پراکنی ها بسته و راه را برای رشد اندیشه ها در محیطی آرام و سالم فراهم سازند.

امامان جمعه، با شناخت عمیق از نیازهای مخاطبین و برآورده ساختن آنها می توانند اذهان آنها را تصرف کرده و روابط اجتماعی را به نحو مطلوبی سامان می بخشند. امامان جمعه با ارائه اطلاعات صحیح و بیان تحلیلهای جامع، افکار عمومی را جذب کرده و سپس به نقطه مورد نظر، هدایت می کنند. امام جمعه با توجه به تلاش دشمن، به عنوان مرزبان جامعه اسلامی می تواند از طریق بسیج افکار عمومی هجمه های دشمن را خنثی کرده و توطئه های آن را نقش برآب کند.

اختلاف نظر و بحث پیرامون يك موضوع، باعث پیدایش افکار عمومی می شود. هر گاه مشکل یا حادثه ای خاص بوجود بیاید که مردم منافع خود را در آن سهیم بدانند افکار عمومی شکل می گیرد.^۲ بر اثر عواملی همچون تبلیغات نادرست، شایعه پراکنی، غوغا سالاری و مواردی از این دست، امکان انحراف افکار عمومی وجود دارد. لذا نماز جمعه، به عنوان يك تربیون مقدس و امام جمعه به عنوان سخنگوی نظام اسلامی، وظیفه هدایت افکار عمومی را برعهده دارد و جهت دهی افکار عمومی و مدیریت صحیح آن از کارکردهای نماز جمعه است.

در اولین گام، نماز جمعه به سالم سازی فضای روانی و روحی جامعه می پردازد. امامان جمعه فضا را بر شیوع انواع شایعات و دروغ پراکنی ها بسته و راه را برای رشد اندیشه ها در محیطی آرام و سالم در نماز جمعه فراهم می سازند. قرآن کریم می فرماید:

۱. رفیق سکری، افکار عمومی، تبلیغ و آوازه گری، ترجمه حسینی کرمی، تهران، نشر همراه، ۱۳۷۰ ش، ص ۱۹.
۲. همان، ص ۲۲.

«قَبِّتْ عِبَادَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ»^۱؛ بندگان مرا مژده بده آنان که گفتار و کلام را گوش می دهند و سپس بهترین را برگزیده و پیروی می کنند. خداوند چنین کسانی را هدایت کرده و به راستی صاحبان عقل اینانند.»

با توجه به هجمه های تبلیغاتی و تهاجم فرهنگی رسانه های بیگانه که سعی دارند، با جنگ روانی شرایط محیط را به نفع خود تغییر دهند، امامان جمعه، فضا را برای تاخت و تاز فرهنگی دشمن محدود کرده و با بستن راههای نفوذ و دخالت رسانه های بیگانه، در حقیقت مصونیت افکار عمومی را از انحراف و اعوجاج مهیا می سازند. خطیبان جمعه با ارائه اطلاعات صحیح و بیان تحلیلهای جامع، افکار عمومی را جذب کرده و سپس به نقطه مورد نظر هدایت می کنند. امامان جمعه با هدفمندی و برنامه ریزی اصولی، شیوه های مناسبی را برای اقناع افکار عمومی و مدیریت آن بکار می بندند.

۴،۴ تجدید میثاق با ولایت و رهبری

از جمله کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با هموعان، تجدید میثاق با ولایت و رهبری است. رسول خدا ﷺ اولین نماز جمعه را پس از هجرت از مکه به سوی مدینه در میان قبیله بنی سالم بن عوف با حضور یکصد نفر اقامه کردند و در خطبه اول، مطالب بسیار مهمی را با ساده ترین بیان برای مسلمانان صدر اسلام ایراد فرمود ندکه یکی از آن مسائل مهم، مساله ولایت و رهبری است. حضرت فرمودند:

«من يطع الله و رسوله فقد رشد و من يعصهما فقد غوى و ضل ضللا بعيدا»^۲ هر کس خدا و رسول خدا را پیروی کند رشد کرده و هر کس این دو را مخالفت و معصیت ورزد ضرر کرده و در گمراهی دوری قرار گرفته است.»

در بیان حضرت، رشد و صلاح جامعه اسلامی منوط به این است که افراد جامعه در خط خدا و رسول خدا حرکت کنند. به عبارت بهتر رسول خدا روی دو عامل اصلی و سرنوشت ساز جامعه تاکید فرمودند. ۱- اطاعت و پیروی از خداوند ۲- اطاعت و پیروی از رهبری پیامبر ﷺ.

شخصی از امام باقر علیه السلام درباره علت نامگذاری جمعه سوال کرد. آن بزرگوار در پاسخ فرمودند:

۱. زمزم / ۱۷ و ۱۸.
۲. بحار الانوار، ج ۸۹، ص ۲۳۲.

«ان الله عز و جل جمع فيها خلقه لولاية محمد و وصيه في الميثاق فسماه يوم الجمعة لجمعه فيه خلقه؛^۱ همانا خداوند در آن روز جمعه مخلوقاتش را برای گرفتن ميثاق بر ولايت محمد و وصی گراميش جمع کرده است پس آن روز را جمعه نامیده است.»

در حقيقت، مومنين با اقامه نماز جمعه با ولايت و رهبري خاندان محمد و آل محمد تجديد بيعت و ميثاق می کنند و چه مکانی بهتر از مصلاي جمعه برای ابراز ارادت و بيعت دسته جمعی در برابر دين و ديانت و رهبري جامعه اسلامي وجود دارد؟ روز جمعه، مردم به صورت طبيعي و خودجوش در مصلاي جمعه حاضر می شوند و از معارف اسلام بهره می برند و با خطبه های نماز جمعه پیوندشان را با نظام و رهبري جامعه اسلامي محکمتر می نمایند.

۴,۵ اطلاع رسانی

از جمله کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با هموعان، اطلاع رسانی است. بدون شك با توجه به جایگاه تبلیغی نماز جمعه و تربیون مقدس این فریضه الهی، اطلاع رسانی مخاطبین از کارکردهای نهاد نماز جمعه است. ایراد خطبه ها در راستای آگاهی بخشی مخاطبین به مسائل اسلامي و آموزه های دینی و معرفتی است. عموماً امامان جمعه در خطبه اول با بهره گیری از منابعی همچون قرآن، نهج البلاغه، صحیفه سجادیه و روایات معصومین علیهم السلام اذهان مخاطبین را نسبت به این مسائل، روشن می سازند و در خطبه دوم با بیان مناسبت های هفته، تحلیلهای کارشناسانه ای در خصوص آن رویداد ارائه می دهند. مناسبت هایی همانند موالید و شهادت ائمه معصومین علیهم السلام که امام جمعه با معرفی زندگینامه و سیره ایشان و فرازهای عبرت آموز از زندگی و حیات معنوی معصومین علیهم السلام، مخاطب را آشنا و آگاه می سازد. مناسبت هایی از قبیل روز معلم، دهه فجر، هفته دفاع مقدس، روز تعاون و... توسط امام جمعه بدان پرداخته می شود. در این میان هجمه عظیم تبلیغاتی دشمن نیز موضوعی است که ضرورت آگاه سازی مخاطبین از تحولات و رویدادهای جهان اسلام و جهان بین الملل را بیش از پیش گوشزد می نماید.

اگر بگوییم نماز جمعه به عنوان يك رسانه عمل می کند سخنی به گزافه نگفته ایم. امروزه رسانه نماز جمعه در مقابل جهت دهی خاص رسانه های بزرگ جهانی قرار دارد. مهمترین استراتژی نماز جمعه، دعوت به سوی اصل مهم اسلامي یعنی توحید است. به تعبیر بهتر لا اله الا الله محوری ترین خط استراتژی رسانه نماز جمعه در برابر دیگر رسانه ها است از این رو بالا بردن روحیه افراد جامعه و تمایلات عمومی آنها به امت و اسلام از جمله وظایف رسانه نماز جمعه به شمار می رود.

۱. امالي طوسي، ج ۲، ص ۲۹۹.

بدیهی است با توجه به اینکه امامان جمعه خود عامل به احکام الهی بوده و هر يك در منطقه خود از وجهه دینی قابل ملاحظه ای برخوردارند، همین امر زمینه لازم را برای گرایش هر چه بیشتر مردم به اسلام خواهی فراهم می آورد و چنانچه خدای ناکرده امامان جمعه خود عامل به آنچه می گویند نباشند خطابه آنان تاثیر گذار نبوده و مردم را آگاه نمی سازد. ماهیت یا ساخت آگاهی با گذشت زمان تغییر می کند و رسانه ها از طریق تحولات فرهنگی، شکل آنرا آشکار می سازند. در این میان، رسانه نماز جمعه کارکرد آگاه سازی خود را در چهارچوب جهان بینی اسلامی آشکار می سازد. این کارکرد علاوه بر اینکه ارزشهای مورد تاکید دین مبین اسلام را به نمایش می گذارد، باید الگویی تازه ارائه دهد تا نظام دینی با ابعاد مختلف حیات روزمره افراد جامعه، تطبیق یافته و شکافهای احتمالی از میان برود.

علاوه بر این، رسانه نماز جمعه موجب رواج بیداری دینی در اقصی نقاط جهان اسلام است. طی سده های اخیر تمامی جنبش های اسلامی در صدد بودند تا بیداری دینی را در اعماق جامعه گسترش دهند. پس از پیروزی انقلاب اسلامی و اقامه باشکوه نماز جمعه در شهرها یکی پس از دیگری این رسانه، وظیفه آگاه سازی و بیداری دینی مردم را بر عهده گرفته است و تلاش می کند افراد جامعه را با روح تعلیم دینی و اسلامی آشنا ساخته و آگاهی مذهبی و سیاسی آنها را افزایش دهد. چنانکه امام رضا علیه السلام در حدیثی فرموده اند: «..... وَ يَخَيْرُهُمْ يَمَا وَرَدَ عَلَيْهِمْ مِنَ الْأَهْوَالِ الَّتِي لَهُمْ فِيهَا الْمَصْرَّةُ وَ الْمَنْقَعَةُ»^۱.

امام جمعه در خطبه ها، نمازگزاران را از حوادث خوب و بدی که در اطراف و اکناف جهان و در ارتباط با مسلمانان اتفاق افتاده با خبر می سازد. آگاه کردن شرکت کنندگان در نماز جمعه نسبت به مسائل روز و آنچه پیرامون آنها می گذرد، از محورهای اصلی خطبه های جمعه می باشد. رهبر معظم انقلاب در این رابطه می فرماید: «نکته دیگری که در باب نماز جمعه وجود دارد و همه آقایان محترم به آن توجه دارند... مسأله جریان های سیاسی و اخبار دنیا و اخبار جامعه است که باید امام جمعه آنها را به مردم بگوید و آنها را مطلع کند؛ این بخشی از همان تبیین و بلاغ است. مردم اگر ندانند جریان های محیط بر آنها چیست، ممکن است دچار مشکل شوند. امروز با توسعه صداها و بوق های تبلیغاتی دنیا، این مشکل به مراتب بیشتر است. مردم باید بدانند در دنیا و پیرامون و جامعه آنها چه می گذرد و هدف چیست. ائمه جمعه با بلاغت، آگاهی، بصیرت و پختگی، این توفیق را پیدا کنند که این مسائل را برای مردم بیان کنند تا آنها نسبت به مسائل کشور دچار ابهام نشوند. بنابراین، نماز جمعه ذو ابعاد است، هم به مسائل اعتقادی و اخلاقی و هم به مسائل سیاسی و مسائل مربوط به زندگی مردم می پردازد»^۲. بنابراین اطلاع رسانی به افراد جامعه، از جمله کارکردهای ارتباطی نماز جمعه است.

۱. وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۴۰.

۲. بیانات رهبری در دیدار ائمه جمعه سراسر کشور - ۸۱/۷/۱۵.

۴,۶ مدیریت بحران

از دیگر کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با همنوعان، مدیریت بحران است. بحرانها واقعیت هایی اجتناب ناپذیر در زندگی اجتماعی هستند که همواره می بایست آماده رویارویی با آنها بود. بحرانها در صورتی که خوب مدیریت شوند می توانند تبدیل به فرصت گردند و از تجارب برخورد با آنها به خوبی در دیگر موقعیت های بحرانی استفاده کرد. نقش امامان جمعه به عنوان نمایندگان حاکمیت و رهبری نظام در مناطق تحت اشراف خود بسیار حائز اهمیت است.

قبل از پرداختن به نقش امامان جمعه لازم است تعریفی از بحران ارائه دهیم.

«اری اسمیت» مدیر موسسه بحران، واژه بحران را به این صورت تعریف می کند: «يك اغتشاش عمده كه دارای پوشش خبری گسترده ای شده و كنجكاوی مردم درباره این موضوع، بر فعالیتهای عادی آنها اثر می گذارد و می تواند اثرات سیاسی، قانونی، مالی و دولتی به دنبال داشته باشد».^۱

در جامعه امروز، دیگر نمی توان منتظر ماند تا بحرانی اتفاقی بیفتد و سپس با آن مقابله نمود، بلکه همواره باید مجموعه ای از طرحها و برنامه هایی عملی برای مواجهه با تحولات احتمالی آینده تنظیم شود و مسئولان باید درباره اتفاقات احتمالی آینده بیندیشد و آمادگی رویارویی با بحرانها را کسب کنند.

انقلاب اسلامی طی سه دهه گذشته، بسیاری از بحرانها را به فرصت تبدیل کرده است که می توان به تحریمهای گوناگون اقتصادی، تهاجم نظامی عراق، کمونیسم، فتنه ۸۸ و اشاره کرد^۲ و نقش امام جامعه و به تبع ایشان، امامان جمعه بسیار حائز اهمیت بوده است.

اکنون به صورت فهرست وار به نقش امامان جمعه در مدیریت بحران می پردازیم.

- هوشیاری امامان جمعه در شناخت مسائل سیاسی جامعه و تشخیص موقعیت های بحران خیز.

- پیش بینی بحرانهای احتمالی و آگاه ساختن مردم نسبت به آنها از طریق هشدارهای به موقع در نماز جمعه.

- کمک به تدوین برنامه های جدی برای مقابله با بحرانها با همکاری سایر ارگانها و نهادها.

- ارتباط راهبردی قوی و اخلاقی و ایجاد جو همکاری و هم دلی در بین اقشار مختلف جامعه برای پیشگیری از اغتشاش.

- تعامل لازم امامان جمعه با مردم و استفاده از همکاری آنان با دستگاههای اجرایی در کنترل بحرانها.

- هدایت و کنترل رسانه ها و مراکز اشاعه ی اخبار، در زمان بروز بحرانها.

- موضع گیری مناسب در خصوص واکنشها و بازتابهای داخلی و خارجی ناشی از بحرانها و ابلاغ صحیح خط مشی

سیاسی کشور به مردم.

۱. گاتر چاک، مدیریت بحران، ترجمه علی یار ساکیان، انتشارات ترمه، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۳ش، ص ۶.

۲. ماهنامه زمانه، سردبیر، سی سال انقلاب از کجا تا به کجا؟ شماره ۷۷ بهمن و اسفند ۱۳۸۷ش، ص ۱.

- توجه خاص به قشر جوان و دیدگاههای آنان نسبت به موضوعات بحران برانگیز جامعه.
- استفاده از تجارب به دست آمده از موقعیت های بحرانی جهت کنترل شرایط بحرانی آینده.
- اعتماد سازی برای مردم، قبل و بعد از بحرانها.

به عنوان نمونه در فتنه ۸۸ در پی القای تقلب در نتیجه انتخابات ریاست جمهوری و اردو کشی خیابانی با دعوت کاندیداهای مغلوب انتخابات و برافروختن احساسات مردم از طرف رسانه های خارجی، بحران سرتاسر کشور را فراگرفت. در نهایت امام جامعه حضرت آیت الله خامنه ای مدظله العالی به عنوان خطیب جمعه در نماز جمعه حاضر شد و با بیان خطبه ها و اقامه نماز جمعه آتش فتنه را خاموش و به دل های افراد جامعه سکینه و آرامش را با امداد الهی برگرداند.

بنابراین بحرانها موقعیت های اجتناب ناپذیر در هر جامعه ای هستند که در انواع مختلف ممکن است بروز نمایند و امامان جمعه با برخورداری از هنر مدیریت بحران موجب می شوند نه تنها جامعه از بحرانها آسیب نبینند بلکه با تبدیل بحران به فرصت، نتایج مطلوبی را فراهم آورند.

۴,۷ کارکرد رسانه ای

از جمله کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با هموعان، کارکرد رسانه ای است. با روند رو به گسترش دانش و فن آوری در جامعه و شتاب تغییرات اجتماعی، نقش اطلاعات، رسانه و شناخت عوامل موثر بر ارتباطات، مبداء، مقصد، پیام، ابزار، بازخورد و اختلال، بسیار بیش از گذشته ضرورت یافته است. همچنین سهولت دسترسی به وسایل ارتباط جمعی و توجه به فرایند گردآوری، پردازش، نگهداری، توزیع و نظارت بر اطلاعات، از شاخصهای مهم در سیاست گذاری های ارتباطی و رسانه ای محسوب می شود. ارتباط های گوناگونی مانند گزارش دادن، بیان نمودن، پیوند دادن، منتشر کردن و ... دارد. بنا بر یک تعریف، ارتباطات حالات چهره، رفتارها، حرکات، طنین صدا، کلمات، نوشته، چاپ، راه آهن، تلگراف، تلفن و وسائل دیگر را در بر می گیرد که اخیرا در راه غلبه بر زمان و مکان ساخته شده اند.^۱

در فرایند ارتباط، نظرات، اندیشه ها، عواطف، احساسات و هیجانات از طریق نمادها و نشانه ها به صورت کلامی و غیر کلامی منتقل می شود یا نمود پیدا می کند.

با توجه به دیدگاهها و تعاریف متعددی که تاکنون از ارتباطات ارائه شده می توان نتیجه گرفت که نماز جمعه به عنوان یک رسانه ارتباطی در یک فضای ارتباطاتی تعاملی عمل می کند. چرا که مخاطبان آن منفعل نبوده و به صورت چهره به چهره و رو در روی، درگیر پیامهای ارسالی از سوی فرستنده پیام که همان امام جمعه است می باشند. با عنایت به باز خوردی که از پیامها

۱. کاظم معتمد نژاد، جامعه شناسی وسایل ارتباط جمعی، تهران، انتشارات دانشکده علوم ارتباطات، ۱۳۵۷ش، ص ۳۸.

در سطح گیرندگان ایجاد می شود، نتایج حاصله به فرستندگان پیام منتقل شده و آنان را ناچار به عکس العمل می کند. در این نظام تعاملی تك تك افراد شنونده به محرك ها، پاسخ داده و در قبال آن دست به موضع گیری می زنند. لذا امامان جمعه بر نوع انتخاب پیام، تنظیم و نحوه ارسال آن دقت لازم را مبذول می نمایند.

از این رو از سوی خطیب جمعه پیامهای ارسالی به گونه ای تنظیم می شود که توجه مخاطبین و نمازگزاران جمعه را به خود جلب کرده و علایق آنها را با پیام همسو می نمایند.

در جهان امروز، رسانه ها به عنوان یکی از مهمترین وسایل ارتباط جمعی جایگاه ویژه ای داشته و به اشکال گوناگون بر زندگی افراد تاثیر می گذارند. این تاثیر تا حدی است که برخی از اندیشمندان حوزه علوم اجتماعی بر این باورند که رسانه ها می توانند سبک زندگی انسانها را تغییر دهند. تریبون هفتگی نماز جمعه یکی از رسانه های نظام اسلامی است. امامان جمعه به عنوان مرزداران عقیده و اخلاق، هر هفته چهره به چهره با مردم رو به رو می شوند و با زبانی ساده و همه فهم، ایشان را به سوی معارف دینی و الهی فرا می خوانند. این رسانه پاسخگوی نیازهای مختلف افراد جامعه اسلامی در روند رشد فزاینده ارتباطات است. و تلاش می کند با سامان دادن به يك نظام اعتقادی مورد نیاز مردم به این گونه امور پاسخ داده و در عین حال اطلاعات مورد نیاز مخاطبین را در اختیار ایشان قرار دهد. علاوه بر این نماز جمعه نقش واسط میان مردم و حاکمیت را ایفا کرده و با انتقال خواست ها و توقعات آنان به یکدیگر، به تحکیم حاکمیت و تضمین مشارکت مردم در اداره نظام اسلامی یاری می رساند. ویژگی رسانه نماز جمعه بر خلاف دیگر رسانه ها، کم هزینه و پر کار بودن است.

با مطالعه متون اسلامی، این نتیجه حاصل می شود که از نگاه درون دینی، رشد ارتباطات و اطلاعات نه تنها با دین تعارض ندارد بلکه مورد تایید و تشویق بوده و از شاخص های عمده نظام اسلامی است. بر این اساس خداوند متعال نماز جمعه را به عنوان يك تریبون رسمی نظام اسلامی و نماد حضور ملت و نماینده افکار عمومی معرفی کرده و به عنوان يك عبادت برتر، مسلمین را به آن دعوت کرده است. در این رسانه، صرف اطلاع رسانی و یا تبلیغات بدون در نظر گرفتن شرایط و یا تبعات حاصل از آن مطرح نبوده و اصولی مبتنی بر احکام اسلامی همچون تقوادماری، صداقت، مسئولیت پذیری و بر آن حاکم است.

ظهور رسانه های مدرن از قبیل رادیو، تلویزیون، ماهواره و اینترنت برخی را بر آن داشته که رسانه هایی همانند منبر و تریبون نماز جمعه را کم اهمیت و نقش آنها را رو به زوال ارزیابی کنند. اما نکته قابل توجه اینجاست که رسانه های مدرن با دو مشکل اساسی رو به رو هستند یکی عدم ارتباط مستقیم و دیگری القایی بودن پیام است نه دو سویه و تعاملی.

در رسانه نماز جمعه، ارتباط مستقیم و بدون واسطه است و به صورت رو در رو می توان با مخاطبین ارتباط برقرار کرد علاوه بر این، فردی نبودن و ایجاد ارتباطی دو سویه و تعاملی با مخاطبین موجب می شود نوعی رابطه احساسی بین

خطیب جمعه و نمازگزاران ایجاد شده و امکان انتقال احساسات، عواطف و گرایشات مخاطب فراهم گردد. در نماز جمعه تکبیر نمازگزاران، پس فرستی به فرستنده پیام و خطیب جمعه است که نشانگر اوج تعامل و تاثیر پیام در مخاطب است. مقام معظم رهبری در خصوص رسانه نماز جمعه می فرماید: «این رسانه فراگیر و بدون تشریفات و بسیار گسترده و پرنفوذ تا اعماق جامعه که با پشتیبانی اندک و هزینه کم، خون معنویت را در مویرگهای پیکر جامعه می رساند، فقط با تکیه ایمان و استقامت و معرفت و علم و حکمت اداره می شود. چرا هیچ رسانه ای نمی تواند تاثیری را که گفتگوی رو به رو و چشم در چشم بر دل مخاطب می گذارد، به وجود آورد. بخصوص وقتی گوینده عاقل، عالم، عامل به حرف خود، معتقد، مومن و آگاه به اقتضائات است. ممکن است در يك شهر چند صد هزار نفری چند هزار نفر در نماز جمعه شرکت کنند. اما این اثر منحصر در آن چند هزار نفر نیست امواجی است که در متن جامعه سراسیمه می شود، می پیچد و همه جا را فرا می گیرد»^۱.

تربیون نماز جمعه، رسمی ترین منبر و تربیون است که نماینده رسمی نظام از طریق آن حرف می زند و این نماینده فقط با نصب ولی امر می تواند این وظایف را انجام دهد. درجه مقبولیت امام جمعه بستگی دارد به مقدار ارتباط و تفاهمی که با مردم برقرار می کند. اگر آنچه که ضرورت زمانه است در خطبه ها طرح شود، پذیرش، مقبولیت و تاثیرگذاری امامان جمعه در میان مردم بسیار بالا می رود.

امامان جمعه با انتخاب پیامهایی که موضوع روز مورد نظر نمازگزاران بوده و به صورت مستقیم با زندگی و حیات اجتماعی آنان مرتبط می باشند، علایق مخاطبین را برانگیخته و بر میزان تاثیرگذاری خطابه ارائه شده توسط خود می افزایند. بدیهی است هرچه موضوعات مورد بحث مهجورتر و دور از حوزه زندگی و حیات اجتماعی مردم باشد، تاثیرگذاری آن کمتر شده و بازتاب اندکی را به دنبال خواهد داشت. با توجه به جایگاه رسانه ای نماز جمعه، در حوزه ارتباطی می بایست موارد ذیل مورد توجه قرار گرفته و جزئیات آن تجزیه و تحلیل گردد.

۱- بررسی انگیزه پیام سازان (امامان جمعه) مقاصد، مشخصات اجتماعی و فرهنگی مورد نظر آنان در پیام سازی.

۲- بررسی محتوای رسانه نماز جمعه و تحلیل آن.

۳- بررسی (پیام گیران) از نظر مشخصات اجتماعی، سن، جنس، پایگاه طبقاتی و....

۴- تحلیل آثار و نتایج حاصل از ارتباط بوجود آمده در نماز جمعه.

بدون تردید در صورتیکه امامان جمعه در چارچوب برآیند تصمیمات نهاد نماز جمعه کشور عمل نمایند، به دلیل انسجام وحدت اجتماعی و تشکل گروهی ناشی از آن، پیامسازی بهتر صورت گرفته و نتیجه مطلوب تری به دنبال خواهد داشت. از

۱. گزارش هجدهمین گردهمایی ائمه جمعه سراسر کشور معاونت امور استانها، ۱۳۸۲ش، ص ۳۵.

سوی دیگر می بایست پایگاه و مشخصات اجتماعی، فرهنگی و طبقاتی نمازگزاران هر منطقه مشخص گردد تا متناسب با آن فرایند ارتباطی برنامه ریزی شده و اجرا گردد و به صورت مستمر می بایست نتایج حاصل از ارسال پیام توسط رسانه نماز جمعه و محتوای پیامهای ارسالی به همراه بازخوردهای حاصله، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و براساس تحلیل محتواهای صورت گرفته نسبت به برنامه ریزیهای آتی اقدام صورت پذیرد.

۴,۸ کارکرد علمی - آموزشی

از جمله کارکردهای ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با هموعان، کارکرد علمی و آموزشی است. یکی از ابزارهای مناسب برای رشد و تعالی افراد جامعه که همیشه مورد توجه نظام های مختلف تربیتی قرار گرفته، تعلیم و آموزش است. و از جمله رسالتهای نماز جمعه، رسالت علمی و آموزشی است. خطیب جمعه با ایراد خطبه های پرمحتوای خود و بحث های اعتقادی، علمی و فکری، نمازگزاران را با معارف الهی و اسلامی آشنا ساخته و از این طریق رشد فکری و فرهنگی را در جامعه تقویت می کند. نقش نماز جمعه در برنامه های آموزش در مورد رشد و تعالی یا سقوط انسان، چیزی نیست که بتوان آن را انکار کرد، زیرا تاریخ تعلیم و تربیت گواهی می دهد که گاه انسانها چه به صورت فردی و یا جمعی در نتیجه برنامه های جامع و دقیق آموزشی نسبت به استعدادها و امکانات وجودی خویش کسب معرفت نموده و به دنبال آن مراحل رشد و تعالی را یکی پس از دیگری طی کرده اند و در مقابل افرادی بوده اند که از توانایی ها و استعدادهای وجودی خویش آگاهی نداشته و تعلیمات صحیح و آموزشهای مفید و لازم نسبت به آنها انجام نگرفته و در نهایت به افت و جهل علمی که یکی از بزرگترین موانع رشد و تعالی انسان محسوب می شود دچار گشته اند.

خطیب جمعه از این جهت بر جایگاه بلند تعلیم و آموزش تکیه می زند که مصلاهی جمعه را کلاس و نمازگزاران را علاقمندانی می داند که برای کسب معارف دین و افزایش اندوخته های علمی خود، با کمال ادب و دقت، گوش جان به فراگیری مطالب سپرده اند. قرآن کریم در سوره جمعه یکی از اهداف رسولان الهی را اینگونه برشمرده است.

«هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ؛ خداوند عزیز و حکیم آن کسی است که رسولانی را از جنس مردم در میانشان مبعوث کرد تا آیات الهی را بر آنها تلاوت کند و آنها را تزکیه کرده و کتاب و حکمت را به آنها بیاموزد».

عبارت «يَعْلَمُهُمُ الْكِتَابُ وَالْحِكْمَةُ» شاهد مثال است که از وظایف انبیاست. و پیامبر ﷺ در حدیثی می فرماید: «بالتعلیم أُرسلْتُ»^۱ من برای تعلیم و آموزش برانگیخته شده ام. بنابراین امامان جمعه با الگوگیری از این اسوه حسنه نبوی نسبت به تعلیم و آموزش افراد جامعه در نماز جمعه به صورت مستقیم تلاش می کنند.

علاوه بر این امام جمعه در قالب خطبه، پیامهایی را برای مخاطبین ارسال می کند. در این فرایند مخاطب با استفاده از پیام نگرش خویش را نسبت به موضوعات کسب یا تکمیل می کند. کارکرد آموزشی نماز جمعه برخی اوقات به صورت غیر مستقیم و پنهان صورت می گیرد. ممکن است آثار انتقال آگاهانه و ناخواسته پیام به مخاطب و نتایج حاصل از آن، مقصود و منظور فرستنده پیام نباشد ولی در عین حال بر ذهنیت مخاطب و رفتار او تأثیر بگذارد. اینگونه یادگیری را که یادگیری پنهان نام دارد می توان به این صورت تعریف کرد: «یادگیری پنهان، یادگیری ای است که در عمل، آشکار نیست ولی خود را در عمل بعدی ضمن يك فعالیت آشکار می سازد»^۲.

به عنوان مثال می توان به سامان دهی ارتباط خانواده و فرد با دنیای بیرون اشاره کرد. در خطبه های نماز جمعه مواردی که به اهمیت بنیان خانواده و روابط درونی آن اشاره دارد بیان می گردد و با توجه به احادیث موجود در خصوص اهمیت خانواده و چگونگی ارتباطات بین افراد آن، ساماندهی این روابط را در نظر دارد. تبلیغ اخلاق حسنه در خانواده، احترام به والدین، تشویق اعضای خانواده به همدلی و همراهی یکدیگر، چگونگی برخورد با فرزندان از جمله مواردی است که امام جمعه با ذکر آنها برگرفته از احادیث پیامبر ﷺ و امامان علیهم السلام می تواند به اصلاح روابط خانوادگی بپردازد.

تردیدی نیست که افراد غالباً بدون آنکه خودبدانند، فشارهای گوناگون اجتماعی را تحمل می کنند و تحت تأثیر نوع زندگی حاکم بر جامعه قرار می گیرند. به عبارت دیگر افراد بطور غیر مستقیم یا مستقیم آموزشهایی را از افراد و گروههای مختلف جامعه و نهادهای اجتماعی دریافت می کنند. تبیین نیازهای مجهول جامعه و در عین حال حرکت انگیزشی برای تأمین نیازهای معلوم توسط امام جمعه در خطبه ها یا حتی در جلسات و نشستهای دیگر امام جمعه و ارتباط چهره به چهره با نمازگزاران در خارج از جایگاه نماز جمعه صورت می گیرد.

این نکته حائز اهمیت است که آموخته های پنهان نیز مانند آموخته های آشکار منجر به شکل گیری نگرش و رفتار در مخاطبان می گردد. در نقش نماز جمعه در تغییر نگرشها، باورهای جدید و خلق نوآوری می بایست به شرایط اجتماعی واکنش اطرافیان، مشارکت همه جانبه مردم و شرایط محیطی هر منطقه توجه داشت.

۱. بحارالانوار، ج ۱، ص ۲۰۶.

۲. ساروخانی، باقر، جامعه شناسی ارتباطات، ص ۱۱۲.

نکته دیگر اینکه با توجه به برگزاری نماز جمعه در سراسر کشور، کارکرد علمی و آموزشی آن بالطبع همه اقشار، گروه ها و افراد جامعه را تحت پوشش قرار می دهد. بنابراین با توجه به عدم محدودیت مکانی در تمامی مراحل زندگی افراد جامعه مرتبط بوده و از طریق تلقین و خطابه و... قادر است به مفاهیم مورد آموزش، عینیت بخشیده و آنها را از مفاهیم ذهنی و انتزاعی خارج نماید.

علاوه بر موارد ذکر شده، نحوه آموزش در نماز جمعه به گونه ای است که جذابیت آن از کلاسهای که به شکل سنتی اداره می شوند بیشتر است. حضور پرشور مردم با سکوت هنگام خطابه و در مواقعی شعارهای حماسی و کوبنده برای نمازگزاران جلوه ای دیگر بخشیده است.

در مبحث کارکرد آموزشی نماز جمعه باید موضوع انگیزه را نیز مد نظر قرار داد. اصولاً در مباحث آموزشی از سه انگیزه برای تغییر رفتار می توان نام برد. انگیزه های اجباری (به این معنی که فرد از بیم تنبیه، هدف های خود را فدای هدف های جمع کند)، انگیزه مالی (به معنی کسب سود یا دفع ضرر) و انگیزه های یکی شدن با جمع و کسب پایگاه اجتماعی و مذهبی مناسب. در نماز جمعه سومین انگیزه، مهمترین انگیزه ای است که در آموزش افراد مورد توجه قرار می گیرد.

اهداف آموزشی نماز جمعه می بایست تبیین گردند تا در نهایت، انگیزه یکی شدن تك تك افراد با جمع تقویت و محکم شده و آموزش به وحدت بخشی و تشکل اجتماعی بیشتر منجر شود.

۹،۴ کارکرد دفع توطئه های دشمن

از جمله نگرانیهای عمده عصر کنونی برای دولت ها و ملت ها، مسأله تهاجم همه جانبه دشمن است. دشمن تلاش می کند با امکانات رسانه ای و تبلیغات، اعتقادات بنیادین ملت ها را تحت تأثیر فرهنگ خود قرار دهد و با نفوذ در فکر و اندیشه افراد جامعه، ایشان را در جهت اهداف خود سوق دهد.

در جامعه اسلامی ایران خصوصاً بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، سران نظام سلطه از قبیل دولتمردان آمریکا و اسرائیل نقشه های متعددی برای سرنگونی جمهوری اسلامی ایران یا تغییر رفتار جامعه اسلامی ایران بکار برده اند. که نهاد نماز جمعه درختی شدن آنها موثر بوده است. امام جمعه به عنوان سخنگوی نظام اسلامی و تربیون جمعه به عنوان جایگاه اصلی تشکیل حرکات اجتماعی در طول هفته بوده و مردم نیز با این دید به امام جمعه نگاه می کنند که او از طرف نظام و حاکمیت سخن می گوید. به همین خاطر دشمنان نظام اسلامی بعد از پیروزی انقلاب نسبت به ائمه جمعه بسیار حساس شده اند. دشمن وقتی درمی یابد که امام جمعه مردم را روشن می کند و در صحنه نگه می دارد و از نظام اسلامی و مسئولان مخلص نظام حمایت می کند، نماز جمعه را مانع اجرایی شدن نقشه های شوم خود می بیند.

بنابراین نماز جمعه یکی از نهادهای بسیار مؤثر در پشتیبانی از نظام و خدمتگزاران نظام اسلامی است که موجب دفع توطئه های دشمنان نظام می گردد.

رهبر معظم انقلاب حضرت آیت اله العظمی خامنه ای در خصوص نماز جمعه فرموده اند: «خیال نکنید نماز جمعه یک پیش نمازی است... نخیر، اینجا محور است. این مثل رشته تسبیح است؛ این مثل یک کانونی است که نور و گرما می بخشد به سطح جامعه. شما نگاه کنید به دوران فتنه بزرگ بعد از انقلاب، یعنی دوران سال ۶۰ که چه فتنه عظیمی بود! کشور از چه ورطه ای عبور کرد! چه پیچ خطرناکی بر سر راه این سیاره سریع السیر بود! و ببینید آن روز، نمازهای جمعه چه نقشی ایفا کرد و هر کلمه اش، هر خطبه اش یک درمان شفا بخشی بود بر دل های مردم متدین و مؤمن.»^۱

ایشان همچنین می فرماید: «هشت سال دفاع مقدس ما از نماز جمعه ها نیرو گرفت و در نماز جمعه ها تبیین شد. سخت ترین دوران این انقلاب... که توطئه عظیم سیاسی علیه امام و انقلاب و کشور طراحی و اجرا می شد، این توطئه در نماز جمعه ها شکست خورد. مردم در طول این مدت، در نماز جمعه، از زبان یک امام عادل و یک نفس امین - که همین ائمه جمعه محترمی هستند که در تهران و شهرستانها با مردم حرف می زنند - نسبت به مسائل کشورشان و مسائل جهان آگاه شدند و اطلاعاتشان به روز شد. نماز جمعه، نشان عزت اسلام و عظمت مسلمانان است و بی شک دشمنان اسلام و بدخواهان مسلمین با ترفندهای گوناگون و توطئه های رنگارنگ، در پی کم رونق کردن این سنت اسلامی و فریضه عبادی - سیاسی خواهند بود. دشمنان با نماز جمعه هم مبارزه کردند؛ البته مبارزه تبلیغاتی، مبارزه غیر تبلیغاتی هم کردند که قابل اهتمام و توجه نبود. اما از اولی که نماز جمعه به وجود آمد و این نماز جمعه، مردم را در مسائل گوناگون، در همه شهرستان های کشور و به خصوص در تهران متحد کرد و دیدند که تا یک مسأله ای در کشور به وجود بیاید همه منتظر روز جمعه اند که ببینند درباره این مسأله، در منبر نماز جمعه چه موضع گیری ای می شود و بعد، آن موضع گیری فضای عمومی کشور می شود؛ شروع کردند با این به مبارزه کردن... امروز هم همچنان ادامه دارد. اگر کسی گمان کند که نماز جمعه به عنوان یک کانون اجتماع، اجتماع در فکر، اجتماع در ممشای سیاسی، اجتماع در اهواء؛ در عواطف و محبت ها و اجتماع در حرکت های عمومی از نظر دشمنان این نظام مغفول عنه است، اشتباه کرده است. باز هم توجه دارند به نماز جمعه هر چه که بتوانند علیه نماز جمعه کار می کنند. حالا، کارکردن طرق مختلف دارد؛ طرق تبلیغاتی دارد، طرق غیر تبلیغاتی دارد، وسوسه انگیزی و وسوسه آفرینی دارد، بدگویی های گوناگون به وسیله آدمهای غافل دارد.»^۲

به نظر مقام معظم رهبری، این همه دشمنی با نماز جمعه خود دلیل بر فایده داشتن و تأثیر گذار بودن آن است:

۱. پایگاه مجلات تخصصی نور: مجله حکومت اسلامی تابستان ۱۳۸۳ ش، شماره ۳۲، ص ۲۶ تا ۴۵.
۲. همان ص ۴۶.

«یک دلیل بر اینکه نماز جمعه خیلی مؤثر است، این است که بعد از پانزده سال هنوز که هنوز است دشمنان ما در تبلیغاتشان، علیه نماز جمعه تبلیغ می‌کنند. اگر شما به تبلیغات رادیوهای بیگانه گوش کنید، می‌بینید که هنوز علیه نماز جمعه به طرق مختلف حرف می‌زنند. اوایل انقلاب خیلی حرف‌ها می‌زدند. آدم خیال می‌کرد مدتی می‌گویند بعد می‌بینند فایده ندارد رها می‌کنند، اما رها نکردند. با اینکه فایده هم ندارد، رها نکردند. به طرق مختلف و با زبان‌های مختلف مرتب علیه نماز جمعه حرف می‌زنند. از جمله بیانات مکرر امام - رضوان الله تعالی علیه - این بود که می‌فرمودند: «وقتی می‌بینید دشمن روی چیزی حساسیت دارد، شما حساسیت مقابلش را داشته باشید. مضمون فرمایششان این بود که اگر دیدید از چیزی خیلی مذمت می‌کنند، بدانید که خیری در آن هست. اینکه دشمنان ما، چه خودشان مستقیماً و چه عواملشان در گوشه و کنار این همه علیه نماز جمعه تلاش و کار می‌کنند، حکایت می‌کند از اینکه نماز جمعه هنوز هم خیلی مضرّ به منافع دشمنان ماست.»^۱

همچنین بیان فرمودند: «دشمنان اسلام و بدخواهان ملت مؤمن و آگاه ایران، براساس دشمنی و نادانی خود از مکتب و ملت، به گمان واهی خود پنداشتند با تبلیغات شیطانی می‌توانند ملت انقلابی ایران را از اسلام و احکام حیاتبخش آن دور کنند که همه خیالی باطل بود: از اول انقلاب تا امروز... هر هفته تبلیغات سنگین حجیمی از طرف دشمنان نسبت به نماز جمعه صورت می‌گرفت. حرف‌هایی می‌زدند که تقصیر هم نداشتند؛ چون ملت ایران را نمی‌شناختند؛ به قدر خودشان حرف می‌زدند؛ مثل بسیاری از جاهای دیگر که رادیوهای دشمن نسبت به مردم ایران حرف می‌زدند که مایه خنده مردم شرکت کننده در نماز جمعه بود. دشمن نه تنها علیه نماز جمعه تبلیغ می‌کرد که در تهاجمی قساوت آلود، امامان جمعه و جایگاه‌های نماز جمعه را آماج حمله و هجوم قرار داد. به تبلیغات اکتفا نکردند؛ نماز جمعه را مورد تهاجم خونین قرار دادند. پنج امام جمعه معتبر معروف را به شهادت رساندند؛ مرحوم آیت الله قاضی، مرحوم آیت الله مدنی، مرحوم آیت الله صدوقی، مرحوم آیت الله دستغیب، مرحوم آیت الله اشرفی. پنج عالم مجتهد پیرمرد با تقوای پرهیزگار پارسا و پاکدامن را که هر هفته مردم با دل و جان پشت سر آنها می‌ایستادند و به آنها اقتدا می‌کردند، جلوی چشم همین مردم در نماز جمعه به شهادت رساندند. به بسیاری دیگر هم سوء قصد کردند که بحمدالله به جایی نرسید.»^۲

بنابراین نقش نماز جمعه در دفع توطئه‌های دشمن، نقش در خور توجهی است و مسئولان کشوری و لشکری لازم است ضمن همکاری هر چه بیشتر با نهاد نماز جمعه، حضور فعال در نماز جمعه داشته باشند.

۱. همان ص ۴۷.

۲. همان ص ۴۸.

۴,۱۰ کارکرد سیاسی و امنیتی

از دیگر ظرفیتها و کارکردهای ویژه نماز جمعه، ایجاد یک رابطه تعاملی و متقابل میان مردم و حکومت است. از آنجا که امامان جمعه به صورت مستمر و چهره به چهره با مردم در ارتباطند، درخواست های مردم و مشکلات آنها را به حاکمیت منتقل می کند و از طرف دیگر سیاست های نظام اسلامی را در بین اقشار مختلف جامعه تبیین می نماید. نتیجه مستقیم حاصل از چنین عملی، افزایش مشارکت عمومی در تصمیم گیریها و بالا بردن مشروعیت سیاسی هیأت حاکمه را در پی دارد.

موقعیت ممتاز امامان جمعه از یک سو در ارتباط با مردم و از سوی دیگر با حکومت و همچنین نقش ایشان در زندگی اجتماعی و سیاسی مردم باعث شده است امامان جمعه به عنوان حد واسطه و واسطه بین حاکمیت و مردم قلمداد شوند. امامان جمعه با وساطت در انتقال خواسته های مردم به حکومت و تفهیم سیاستهای جاری حکومت به مردم موجب کاهش تنش های اجتماعی بین مردم و حکومت اند. همچنین نماز جمعه بر سیاست خارجی نظام نیز تأثیرگذار است.

جناب آقای دکتر خرازی وزیر خارجه وقت جمهوری اسلامی می گوید: « نباید تصور کرد آنچه در خطبه ها گفته می شود تأثیری بر سیاست خارجی ما ندارد، قطعاً تأثیر می گذارد. چه در جهت مثبت و چه در جهت منفی، لذا مطالب باید به نحوی باشد که تأثیر منفی بر روابط جمهوری اسلامی ایران با کشورهای دوست نداشته باشد. البته باید انتقاد کرد و نقاط ضعف را متذکر شد ولی در این میان نحوه بیان مسأله از اهمیت فراوانی برخوردار است. تربیون های نماز جمعه می توانند نقش بسیار خوب و مؤثری در افکار عمومی داخل و خارج از کشور داشته باشد و یا در وزارت امور خارجه باشد»^۱.

بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران حضرت امام خمینی در عباراتی بیان فرمودند: « نماز جمعه در رأس همه امور است نماز جمعه از بزرگترین عنایات حق تعالی به جمهوری اسلامی ایران است. نماز جمعه - که نمایی از قدرت سیاسی و اجتماعی اسلام است - باید هر چه شکوهمند تر و پرمحتواتر اقامه شود، ملت ما گمان نکنند که نماز جمعه یک نماز عادی است. امروز نماز جمعه باشکوهمندی که دارد، برای نهضت کوتاه عمر ما پیشخوانه ای محکم و در پیشبرد انقلاب اسلامی ما عامل مؤثر و بزرگ است. ملت عظیم و عزیز، با شرکت خود باید این سنگر اسلامی را هرچه عظیم تر و بلندپایه تر، نگاه دارند تا به برکت آن، توطئه های خائنان و دسیسه های مفسران، خنثی شود». همچنین رهبر معظم انقلاب حضرت آیت اله خامنه ای می فرماید: «نماز جمعه، جزو موضوعات کهنه نشدنی است. تکرار

۱. گزارش هیجدهمین گردهمایی ائمه جمعه کشور، معاونت امور استانها، ۱۳۸۲ش، ص ۱۴۲.

هر هفته با این خصوصیات و این تشریفات، خود حاکی از این است که حقیقت مستمری در این فریضه الهی نهفته است. این حقیقت که باید مستمرا جریان پیدا کند، عبادت صرف هم نیست، عبادت را مردم خودشان به تنهایی در منازل و در هر نقطه‌ای می‌توانند انجام بدهند. نماز جماعت هم یک امر مستحب است. آنچه این اجتماع را این طور مهم می‌کند و فریضه مستمری قرار می‌دهد - که در قرآن هم یک سوره به نام «جمعه» و یکی دو آیه بخصوص برای نماز جمعه وارد می‌شود؛ «إِذَا نَوَدَىٰ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَ ذَرُوا الْبَيْعَ...»^۱ عبارت از جامعیت این فریضه و دارا بودن جنبه معنوی و عبادی از یک سو و جنبه زندگی اجتماعی و سیاسی از سوی دیگر است»^۲.

۴،۱۱ کارکرد هویت بخشی

نقش نماز جمعه در هویت یابی عموم جامعه نقش ممتازی است. نماز جمعه در جهت حفظ سلامت و بهداشت روان افراد جامعه بخصوص جوانان مؤثر است. به همین دلیل است که رسانه‌های غربی سعی می‌کنند هویت دینی را از ایشان بازگیرند. توجه به این فریضه مهم، جامعه اسلامی را از هر لحاظ شکوفا می‌کند و موجب بالندگی روزافزون آن می‌گردد. و راه را در برابر توطئه و نقشه‌های دشمن می‌بندد. «دیوید کیو» مأمور سیای آمریکا می‌گوید: «مهمترین حرکت در براندازی جمهوری اسلامی ایران، تغییر فرهنگ جامعه فعلی ایران است و ما مصمم به آن هستیم»^۳. بنابراین ایجاد و تقویت هویت دینی باید مورد توجه قرار گیرد و برنامه ریزی دقیقی صورت پذیرد. به میزانی که نهاد نماز جمعه توان خود را در جهت حفظ هویت و ارائه مدل‌های اسلامی بکار گیرد می‌تواند از پیامدهای منفی رسانه‌های مهاجم که هویت ملی و مذهبی افراد جامعه را نشانه گرفته، پیشگیری کنند. امامان جمعه با بیان هنجارها، ارزشها و میراث فرهنگی و مذهبی و اینکه چه کسی هستند؟ سابقه تاریخی آنها چیست؟ موقعیت کنونی ایشان در جهان و منطقه چگونه است؟ این امکان را فراهم می‌سازند تا عموم مردم به هویت اصلی اسلامی، فرهنگی، تاریخی، سیاسی و اجتماعی خویش پی ببرند و تأثیرات منفی ماهواره‌ها و فضای مجازی را از بین ببرند.

۱. جمعه / ۹.

۲. سخنرانی رهبری در دیدار ائمه جمعه سراسر کشور، ۱۵/۷/۸۱.

۳. گزارش چهاردهمین گردهمایی سراسری ائمه جمعه، انتشارات صادق، سال ۱۳۷۸ ش، ص ۳۶.

۴,۱۲ نتیجه گیری فصل چهارم

در این فصل به بررسی کارکرد های ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با همنوعان پرداخته شده است که عبارتند از:

۱. اتحاد و همبستگی
۲. بصیرت افزایی
۳. مدیریت افکار عمومی
۴. تجدید میثاق با ولایت و رهبری
۵. اطلاع رسانی
۶. مدیریت بحران
۷. کارکرد رسانه ای
۸. علمی - آموزشی
۹. دفع توطئه های دشمنان
۱۰. سیاسی - امنیتی
۱۱. هویت بخشی.

فصل پنجم:

آسیب‌شناسی نماز جمعه

فصل پنجم: آسیب‌شناسی نماز جمعه

مقدمه:

بدون شک هر سازمان یا نهادی نیازمند آسیب‌شناسی و ارزیابی عملکرد و فعالیت‌های خود می‌باشد. این امر در نهاد نماز جمعه از آن جهت حائز اهمیت است که حضور مردم در نماز جمعه و رونق روزافزون آن نشان دهنده رشد فرهنگ اسلامی از یک طرف و از طرف دیگر با توجه به نگاه حاکمیت، نشان از اعتماد مردم به نظام اسلامی و رضایت‌مندی از خدمتگزاران این نظام محسوب می‌شود. بنابراین می‌بایست تمهیداتی اندیشیده شود تا بر تعداد مخاطبان خود افزوده و پیام‌هایی را ارسال کنند که از درجه بالایی از کیفیت برخوردار باشند. این ارزیابی به صورت مستمر و با معیارهای خاص خود و روش‌های مختلف پژوهشی باید انجام گیرد. بنابراین مفهوم مخاطب مداری در ارزیابی عملکرد نهاد نماز جمعه دارای اهمیت زیادی است.

ویژگی‌های فرهنگی یک جامعه و ارزش‌های مورد تأکید آن از مهمترین عوامل شکل‌دهی به نیازها، خواسته‌ها، توقعات، انتظارات و رفتار افراد آن جامعه است. افراد هر جامعه به اموری روی می‌آورند که جزء ارزش‌های آن جامعه بوده و از طریق نظام اطلاع‌رسانی و تبلیغی و ترغیبی رسمی و غیر رسمی جامعه بر روی آن تأکید شده باشد و بر همین اساس جزء ارزش‌های محوری و بنیادی جامعه محسوب گردد. این ارزش‌ها از طریق سازمان‌ها، خانواده، نهادهای آموزشی و تربیتی، وسایل ارتباط جمعی و بویژه نماز جمعه انتقال پیدا می‌کند.

مصرف فرآورده‌های فرهنگی نماز جمعه در دراز مدت در اندیشه و رفتار مخاطبان تأثیر می‌گذارد و متقابلاً شناخت رفتار مخاطبان از طریق اقدامات مخاطب‌شناسی، استمرار فعالیت نهاد نماز جمعه را ممکن می‌سازد.

اساس سیاست مخاطب مداری بر اصولی بنیان نهاده شده است که عبارتند از:

- ۱- ارضای نیازهای مخاطب.
- ۲- شناخت ویژگی‌ها و خصوصیات مخاطبین.
- ۳- کیفیت و تنوع بخشیدن به محتوای پیام‌ها.
- ۴- اندیشیدن به افزایش کانال‌های ارتباط با مخاطب.
- ۵- استفاده از اطلاعات روزآمد و دقیق برای بهبود تصمیم‌گیری.
- ۶- کارآیی بخشیدن به نحوه عرضه پیام‌ها و اطلاعات.^۱

۱. ملکان، مجید، کارکردهای رسانه ای نماز جمعه، معاونت فرهنگی شورای سیاست گذاری ائمه جمعه، تهران، ۱۳۸۶ ش، ص ۵۷.

در برنامه‌ریزی یک نهاد معتقد به سیاست مخاطب‌مداری، اطلاعات از محیط و مخاطبین جمع‌آوری شده و سپس برنامه‌ریزی لازم برای آن صورت می‌گیرد.

وضعیت محیط و مخاطبان، فرصت‌هایی را برای نهاد نمازجمعه فراهم می‌کند و در مقابل، تهدیداتی را نیز به دنبال خواهد داشت. نهاد نمازجمعه باید مأموریت و اهداف خود را با توجه به آن فرصت‌ها تعیین و تعریف کرده و آن تهدیدات را نیز تحلیل کرده و رعایت نماید. در اینجا است که نیاز به جمع‌آوری اطلاعات و انجام تحقیق برای تدوین برنامه‌ها ضرورت پیدا می‌کند. بنابراین شناسایی مخاطبان، نیازهای آنان و برنامه‌ریزی جهت رفع نیازها، ملاک ارزیابی عملکرد یک نهاد می‌باشند که در حوزه‌های مختلف قابل بررسی‌اند.

بنابراین هر قدر که زمان می‌گذرد و ارتباطات گسترش می‌یابد، انتظارات مردم از تربیون‌های نمازجمعه افزایش می‌یابد و نیاز به تحوّل اساسی پیدا می‌کند.

امروزه که در اقصی نقاط میهن اسلامی‌مان اینترنت، ماهواره، تلویزیون با چندین شبکه، مشغول اطلاع‌رسانی و تبلیغ‌اند، تربیون نمازجمعه که رسالت هدایت و ارشاد و ایجاد وحدت در جامعه را بر عهده دارد می‌بایست به طور جدّی مورد نقد و بررسی و آسیب‌شناسی قرار گیرد تا با رفع نواقص و کاستی‌ها بتواند نقش حیاتی فرد را ایفا نماید و بدون تردید این تحوّل نیاز به یک پشتوانه فکری و نظری قوی و نیرومندی دارد و بدون آن نمی‌توان نهادی بالنده و پویا داشت. برخورداری از نهاد سالم و پویا در گرو بررسی و برطرف کردن نقاط ضعف و توجه جدّی به آسیب‌ها است.

آسیب‌های نمازجمعه از نظر منشاء به پنج دسته تقسیم می‌گردد.

قبل از ذکر آسیب‌های نمازجمعه این نکته قابل توجه است که نگارنده براساس مشاهده و تجربه به حسب خدمت در عرصه مهم نمازجمعه و ارتباط مستمر با موضوع پژوهش و داشتن مسئولیت‌هایی از قبیل امام جمعه موقت، رئیس ستاد نمازجمعه و مسئول دفتر نمایندگی شورای سیاستگذاری ائمه جمعه استان به مدت ده سال از تحقیقات میدانی و نظرسنجی از نمازگزاران جمعه بیشتر بهره برده است تا از روش کتاب‌خانه‌ای. نظر سنجی‌ها سالیانه یا حداکثر سه سال یکبار از طرف نهاد نماز جمعه انجام می‌گیرد که مستندات آن به صورت محرمانه در اختیار امام جمعه قرار می‌گیرد و نگارنده بر اساس مشاهدات مکرر و تجربیات اجرایی به حسب مسئولیتهای سابق به موضوع آسیب‌ها پرداخته‌ام و به دلیل محرمانه بودن نتایج نظر سنجی‌ها از ارائه پرسشنامه و نتایج حاصل از آن معذور می‌باشم ولی این مستندات در تشکیلات شورای سیاستگذاری ائمه جمعه موجود است.

آسیب‌های نماز جمعه

۱- آسیب از طرف فرستنده (خطیب)

۲- آسیب از طرف گیرنده (مخاطب)

۳- آسیب از ناحیه پیام (خطبه)

۴- آسیب از ناحیه ابزار

۵- آسیب از ناحیه ستاد نماز جمعه

۵،۱ آسیب از طرف فرستنده (خطیب)

امام جمعه یا فرستنده که فرآیند ارتباط را به منظور انتقال پیام فراهم ساخته، از بسیاری جهات حائز اهمیت است. زیرا این افراد، عقیده‌سازان واقعی جامعه به شمار می‌آیند. شناخت تلقی‌ها و جهان‌بینی این انسان‌ها از آن جهت دارای اهمیت است که عقاید و نظراتشان را به مخاطبین خود منتقل می‌کنند. امامان جمعه به عنوان فرستندگان پیام، یکی از عناصر اصلی نماز جمعه به حساب می‌آیند، که مورد ارزیابی قرار می‌گیرند. اکنون به بیان آسیب‌های فرستنده پیام می‌پردازیم.

۵،۱،۱ وابستگی به جریان خاص سیاسی

وابستگی امام جمعه به جریان خاص سیاسی از آسیب‌ها به شمار می‌آید. در جامعه‌ای که خطوط فکری متعدد و سلیقه‌های متفاوت سیاسی وجود دارد، تعلق و گرایش آشکار خطیب جمعه به جریان خاص سیاسی، موجب عدم شرکت افراد علاقه‌مند به یک گرایش و جناح سیاسی دیگر در نماز جمعه می‌گردد. علاوه بر این، در مواردی این وابستگی خطیب جمعه، زمینه‌ساز اختلاف و دشمن‌تراشی علیه امام جمعه می‌شود. این افراد که به دلیل گرایش خاص امام جمعه، در نماز جمعه شرکت نمی‌کنند؛ در مجالس و محافل خصوصی و عمومی علیه امام جمعه صحبت می‌کنند و دل‌های دیگر افراد جامعه را نسبت به امام جمعه مکدر می‌نمایند. در جامعه‌ای که انتخابات، میزان تعیین مسئولیت‌هاست بدیهی است افراد جامعه کاندید مورد نظر خود را انتخاب می‌کنند و رأی می‌دهند و یک طیف یا گروه خاص، رأی آورده و تفکر خاص را در چهارچوب قوانین نظام به پیش می‌برد. و مورد حمایت و پشتیبانی بیشتر از طرف رأی دهندگان به خود قرار می‌گیرد. امام جمعه به عنوان فرستنده پیام که رهبری فکری و معنوی مردم را عهده‌دار است اگر گرایش و سلیقه سیاسی خود را در تریبون و غیر آن بروز دهد، مخاطبان جمعه را از خود دور نموده و موجب بی‌رونقی نماز جمعه می‌شود. البته امام جمعه هم به عنوان یکی از رأی دهندگان حق

انتخاب دارد و گرایش به کاندید و جریان خاص، حق اوست؛ ولی از مقام امامت جمعه و جایگاه معنوی و فردی خود به نفع افراد یا گروه‌های در معرض انتخاب مردم، نباید استفاده نماید. و شایسته نیست دیکته‌های احزاب و گروه‌های سیاسی را از تربیون نماز جمعه پخش کند و سخنگوی آن‌ها شود. امام جمعه نباید رنگ و بوی جناح یا گروه خاصی به خود گیرد در غیر این صورت، پذیرش سخنان و مقبولیت عمومی ایشان در مقابل تعدادی از نمازگزاران جمعه از دست داده و نخواهد توانست نماز جمعه پررونق، با نشاط و حداکثری داشته باشد.

بنابراین وقتی شخصی با عنوان «امام جمعه» در شهر یا استانی حضور می‌یابد، باید توجه داشته باشد که مخاطبان او همه افراد آن محیط و منطقه می‌باشند، و از محدود کردن خود به افراد و احزاب و گروه‌های خاص به شدت پرهیز نماید. رهبر معظم انقلاب در این رابطه می‌گویند:

«... یکی آن حالت پدری است که ائمه جمعه باید در شهرها نسبت به همه جناح‌ها، افراد و گروه‌ها حالت پدری داشته باشند. گرایش به یک طرف نباشد. طوری نباشد که عده‌ای از اهل این محل احساس کنند که این آقا متعلق به آنهاست. طبعاً مراد ما آن عده افراد کمی نیست که ممکن است در محلی جزو فسقه و فجرة باشند. البته آنها هم اگر پدری و عطوفت و نصیحت از طرف علمای دین احساس بکنند، احتمال دارد که به دامن و آغوش تقوا و دین برگردند.»^۱

راهکار عبور از آسیب وابستگی امام جمعه به جریان خاص سیاسی این است که امام جمعه خود را متعلق به همه اقشار بداند و همانند پدری مهربان و دلسوز معیارهای انتخاب اصلح را بیان نماید، و موقعیت خود را هزینه‌ی تبلیغات کاندیدای خاص ننماید.

۵،۱،۲ فصیح و بلیغ نبودن بیان خطیب

از جمله آسیب‌های خطیب جمعه، نداشتن بیان فصیح و بلیغ است، ضروری است امام جمعه برای جذب بیشتر نمازگزاران جمعه بیانی رسا و جذاب داشته باشد و بتواند مطالب مورد نظر خویش را با فصاحت و بلاغت بازگو نماید. استعداد ذاتی و ذوق طبیعی در سخنوری، آهنگ گرم و حنجره‌ی قوی، وسعت اطلاعات و معلومات، قوه‌ی بدیهه‌گویی، حضور ذهن، حرارت عاطفی و سوز درونی، حسن سلیقه، رسایی صوت، حلاوت لهجه، شناخت روحیه مخاطبان و القای کلام مطابق با مقتضای حال مخاطبان از خصوصیات خطیب جمعه است.^۲

۱. بیانات رهبری در دهمین گردهمایی ائمه جمعه سراسر کشور - ۷۳/۶/۲۱.

۲. شریعتی سبزواری، محمد باقر، خطبه و خطابه در اسلام، معاونت فرهنگی شورای سیاست گذاری ائمه جمعه، تهران، ۱۳۸۵ ش، ص ۷۰.

بدیهی است امام جمعه در صورت عدم تسلط و به‌کارگیری علوم بلاغی و فنون خطابی، رفته رفته از جمعیت نمازگزار، محروم خواهد ماند و نمازجمعه‌ای پر رونق و پر جمعیت نخواهد داشت.

برای رهایی از این آسیب نمازجمعه پیشنهاد می‌گردد مسئولان امر امامت‌جمعه نسبت به گزینش خطبای روحانی و برگزاری دوره‌های ضمن خدمت فن خطابه برای امامان جمعه اقدام نمایند.

۵,۱,۳ قطع ارتباط با مردم (مردمدار نبودن امام جمعه)

قطع ارتباط با مردم از طرف امام جمعه و در دسترس نبودن او از جمله آسیب‌های خطیب جمعه به شمار می‌رود، از پایه‌های اصلی امور سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی هر جامعه‌ای حضور مردم در صحنه است. بویژه پس از انقلاب اسلامی ایران حضور حماسی مردم در عرصه‌های مختلف، سبب دفع توطئه‌های خارجی و فتنه‌های داخلی گردیده است. در صحنه نگه داشتن مردم یکی از رسالت‌ها و کارکردهای نمازجمعه و هنر امام جمعه است. بدیهی است زمانی این حضور حفظ می‌گردد که مسئولان، به‌ویژه امام جمعه با مردم پیوسته در ارتباط باشند و حضور مستمر خود را در میان مردم داشته باشد. امام جمعه باید خود را از مردم بداند و در میان آن‌ها باشد نه این‌که حضور خود را در دفتر و مصالای جمعه خلاصه کند. فاصله گرفتن امام جمعه از مردم موجب بی‌اطلاعی از دردها و رنج‌های مردم و مشکلات آنان است؛ اگر حل مشکلات مردم در توان و حدود اختیارات امام جمعه نیست شایسته نیست امام جمعه خود را از مردم مخفی نگه دارد، بلکه با زبانی نرم و آغوشی باز احساس هم‌دردی خویش را با مردم ابراز نماید.

«چون وانی نمی‌گرهی، خود گره نباش ابرو گشاده باش، چو دستت گشاده نیست»

امام جمعه باید با مردم و در میان مردم و برای مردم باشد و با توجه به انتساب به دستگاه رهبری جامعه و حاکمیت نظام اسلامی همواره حضور خود را در میان مردم پررنگ‌تر نماید، در غیر این صورت آرام آرام دوستی و محبت مردم را از دست خواهد داد و مردم از گرد او پراکنده می‌شوند.

مردمداری رسول خدا ﷺ به گونه‌ای بود که اگر یکی از یارانش را سه روز بیایی نمی‌دید از حال وی جویا می‌شد؛ اگر در سفر بود برایش دعا می‌کرد، اگر در شهر بود به دیدارش می‌رفت و اگر بیمار بود از او عیادت می‌فرمود.^۱

امام جمعه با تأسی و اقتدا به سیره‌ی پیامبر ﷺ و ویژگی مردم‌داری خود را روزافزون نماید تا استقبال مردمی و حضور افراد در مراسم نمازجمعه تقویت شود.

۱. طباطبایی، محمد حسین، سنن النبی، انتشارات پیام آزادی، ۱۳۸۵ ش، ص ۳۸.

ویژگی لازم و وظیفه مسلمی که رهبر معظم انقلاب برای امامان جمعه بر می‌شمارند، مردمی بودن آنان است. ایشان می‌فرمایند:

«من اطلاع دارم در بعضی از شهرها، آقایان ائمه جمعه ارتباط خوبی با مردم دارند... جلسات متعددی برای مردم دارند. در شب‌های متعددی از هفته برای گروههای مختلف جلسه تفسیر قرآن، جلسه اعتقادات و جلسه اخلاق دارند. حداقل یک وعده نماز در شبانه روز، برای اینکه مردم در نماز شرکت کنند چیز بسیار خوبی است. اینگونه ارتباطات با مردم، بسیار لازم است و انس مردم را به امام جمعه زیاد می‌کند... باید تلاش کنیم که نماز جمعه، همان جایگاه و محور و مرکزیتی را که اسلام برای آن خواسته است پیدا کند.»^۱

ایشان «مردم‌داری» را وظیفه حتمی امامان جمعه می‌داند و می‌فرماید:

«مردم‌داری، یکی از وظایف امام جمعه است. نباید بگوییم: آقا! ما حالا امام جمعه هستیم، بالاخره توی این شهر یا توی این استان، مردم باید ببینند سراغ ما. نه آقا، شما مثل آن آقای عمل کنید که ابتدائاً، بدون هر گونه آشنایی، وارد یک شهری شده است تا در این شهر بماند و تبلیغ دین بکند... بدترین کارها برای امام جمعه این است که مردم، هر کار کنند دستشان به امام جمعه نرسد. این بدترین چیزهاست. بهترین چیزها برای امام جمعه این است که بتواند دل مردم را به خود جذب کند و عواطف مردم را به خود متوجه کند.»^۲

از نظر حضرت آیت الله خامنه‌ای، یک روحانی نباید از مردم منقطع باشد و در این میان وظیفه امام جمعه سنگین‌تر و لزوم ارتباط و حشر و نشر او با مردم شدیدتر است: «ممکن است بعضی از آقایان در بعضی جاها فقط جمعه‌ها حضور پیدا کنند، این موجب انقطاع از مردم می‌شود. بعضی از آقایان ممکن است در ایام هفته هم به کارهایی سرگرم باشند که آنها را از مردم جدا کند. به نظر ما، این مصلحت نیست. روحانی باید از مردم منقطع نشود. امام جمعه بیشتر از دیگر روحانیون باید از مردم منقطع نشود و به نظر ما، این می‌شود.» ایشان راهکار «مردمی بودن» را اینگونه ارائه می‌کنند: «بعضی از آقایان ائمه جمعه را دیدیم که در همان محل خود و در محیط کار خود با مردم مأنوس و گرم‌اند؛ مردم به دفترشان می‌آیند، در دفترشان به روی مردم باز است، بعضاً در مجالس و محافل مردم شرکت می‌کنند، به دردهای آنها می‌رسند، حرفشان را گوش می‌دهند، به دلبستگی‌های آنها توجه می‌کنند، به مزار شهیدایشان می‌روند، در تشییع شهیدایشان شرکت می‌کنند، جواب مسائلمان را می‌گویند، برایشان جلسه

۱. پایگاه مجلات تخصصی نور: مجله حکومت اسلامی، تابستان ۱۳۸۳ ش - شماره ۳۲ ص ۴۵.

۲. همان، ص ۴۸.

می‌گذارند، برای پسرها، دخترها، جوانها و خانواده‌هایشان تفسیر می‌گویند. دیدیم که بعضی از آقان منقطع نیستند و این طور به مردم متصل‌اند. این حالت بسیار خوب است و باید تقویت بشود.»^۱

تبلور عینی حضور امام‌جمعه در میان مردم، شرکت در مراسم و مجالس عزا و شادی آن‌ها است؛ البته مکانیزم ارتباط امام‌جمعه با مردم در این مختصر پژوهش نمی‌گنجد و مقاله‌ای مستقل می‌طلبد.

۵,۱,۴ نپذیرفتن انتقاد سازنده

از جمله آسیب‌های خطیب جمعه، نپذیرفتن انتقاد سازنده از طرف مردم است. امام‌جمعه بیش از هر فردی می‌داند که انسان، مصون از خطا و اشتباه و نسیان نیست به جز معصومین علیهم‌السلام. خطا و لغزش از طرف او امکان دارد. بنابراین در مواجهه با انتقاد سازنده با سعه صدر و صبوری برخورد نماید. خودمحوری و عدم پذیرش انتقاد یا پیشنهاد امری است که حتی معصومین علیهم‌السلام به شدت از این کار پرهیز می‌کردند و مشورت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم با اصحاب در امور جامعه همانند جنگ احزاب از نمونه‌های اهتمام ایشان به نظر و رأی درست یاران خویش است. در صورت عدم پذیرش انتقاد و احترام به نظرات دیگران، از طرف امام‌جمعه حضور فعال ایشان در مراسم نماز جمعه را نباید انتظار داشت. از طرفی قبول پیشنهاد درست و انتقاد سازنده، شخصیت دادن به منتقدین و مشاورین، خود عامل جذب افراد به مراسم نماز جمعه می‌باشد. بنابراین امام‌جمعه با انتخاب مشاورین در همه‌ی زمینه‌ها در مرحله‌ی اول و سپس شنیدن سخن آن‌ها و افراد جامعه در مرحله‌ی بعد و در مرحله‌ی سوم با نصب صندوق انتقادات و پیشنهادات در محل برگزاری نماز جمعه گام مؤثری در جذب افراد برداشته است.

۵,۱,۵ تجمل‌پرستی و ساده‌زیست نبودن

تجمل‌پرستی و عدم ساده‌زیستی یک امام‌جمعه می‌تواند خسارات جبران‌ناپذیری در اذهان عمومی به جا گذارد. البته برای هر کسی در هر صنف، پست، مقام و لباسی که باشد، لازم است از مواهب خداوندی و نعمات الهی بهره‌مند باشد. اما باید به این نکته تبلیغی توجه کرد که مردم بیش از آن‌که به خطبه‌های امام‌جمعه پشت تربیون توجه کنند به رفتار و عملکرد امام‌جمعه در پایین تربیون یعنی در میان خودشان توجه می‌کنند. تجمل‌پرستی و میل و دل‌بستن به زخارف دنیوی از اعتبار امام‌جمعه می‌کاهد. امام‌جمعه در میان مردم همانند قله‌کوه است که دیدگان عمومی متوجه آن است. مردم نگاه می‌کنند خطیب جمعه‌ای که در نماز جمعه آنان را به دوری از زخارف دنیوی و دل‌نستن به آن توصیه می‌نماید، در عمل چگونه رفتار می‌نماید؟ چگونه

۱. همان ص ۴۹.

لباس می‌پوشد؟ با چه کسانی رفت‌وآمد دارد؟ چگونه غذا می‌خورد؟ سوار بر چه نوع خودرویی است؟ امکانات منزل و دفتر امام‌جمعه در چه حدی است؟ حتی مردم نسبت به اهل و عیال یک امام‌جمعه نگاه تیزبینانه‌ای دارند و فعالیت اقتصادی امام‌جمعه و فرزندان امام‌جمعه را زیرنظر دارند. شایسته است امامان‌جمعه با رعایت اصل ساده‌زیستی به دوری از تجمل‌پرستی و رفاه‌طلبی در سطح عموم افراد شهر خود زندگی نماید. افراد جامعه در صورت مشاهده تجملات و امیال رفاه‌طلبانه خطیب جمعه از تبعیت از ایشان سرباز می‌زنند و گرد امام‌جمعه را خالی می‌کنند.

امام‌جمعه ی بادرایت، باتدبیر و باتقوا از دل بستن به زخارف دنیوی دوری جسته و موجبات خشنودی خداوند و تقویت دیانت مردم شهر را به ارمغان می‌آورد.

آیات شریفه قرآن تاکید و اینگونه خطاب می‌کند:

« أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ »^۱

آیا مردم را به نیکی فرمان می‌دهید و خود را فراموش می‌کنید با اینکه شما کتاب [خدا] را می‌خوانید

آیا [هیچ] نمی‌اندیشید. و « يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ * كَبُرَ مَقْتًا

عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ »^۲ ای کسانی که ایمان آورده اید چرا چیزی می‌گویید که

انجام نمی‌دهید. نزد خدا سخت ناپسند است که چیزی را بگویید و انجام ندهید.

بنابر این توجه و دقت در این آیات شریفه و به‌کار بستن آنها راهکاری است که امام‌جمعه و نماز‌جمعه را از آسیب دیدن، مصون نگه می‌دارد. همچنین نظارت مستمر تشکیلات شورای سیاست‌گذاری ائمه‌جمعه، گام مؤثری در مراقبت و صیانت از جایگاه رفیع امامت‌جمعه خواهد بود.

۵،۱،۶ مسافرت‌های مکرر و پی‌درپی

مسافرت‌های مکرر و پی‌درپی امام‌جمعه، آسیب جدی به موقعیت ایشان در میان مردم و نمازگزاران جمعه خواهد زد. خطیب جمعه‌ای که در طول سال، دو ماه برای سفر حج و عمره و یک ماه برای سفر زیارتی کربلا و سوریه و چند هفته‌ای برای رفتن به مشهد و قم از محل امامت‌جمعه خود دور می‌شود، نمی‌تواند خطیب موفقی محسوب گردد. رهبری فکری و دینی جامعه امر بسیار حساسی است که یک امام‌جمعه در صورت عدم توجه به این آسیب نمی‌تواند نقش خود را در این زمینه به خوبی ایفاء نماید.

تقاضای کتبی امام‌جمعه از تشکیلات شورای سیاست‌گذاری ائمه جمعه برای این‌گونه سفرهای زیارتی و ارائه مجوز مبنی بر موافقت با توجه به تعداد سفر از جمله راهکارهای پیش روی نهاد نماز‌جمعه می‌باشد.

۱. بقره/ ۴۴.

۲. صف / ۲-۳.

۵,۱,۷ سکونت نداشتن خانواده امام جمعه در محل تبلیغ

از آسیب‌های خطیب جمعه را می‌توان عدم سکونت خانواده ایشان در محل امامت‌جمعه دانست. حضور خانواده در کنار امام‌جمعه، موجب آرامش روحی و امنیت‌روانی وی خواهد بود و موفقیت بیشتر امام‌جمعه در مأموریت‌های محوله را در پی خواهد داشت. علاوه بر این، حضور خانواده و فرزندان در میان مردم سبب آشنایی بیشتر امام‌جمعه با افراد و مشکلات موجود در محل گردیده و دریافت اخبار و اطلاعات از وضعیت واقعی جامعه، ملموس‌تر خواهد بود. ممکن است امام‌جمعه در هر فضایی و مکانی نتواند حضور پیدا کند یا خلاف شأن یک امام‌جمعه محسوب شود ولی حضور خانواده یا فرزندان وی این حساسیت را نداشته باشد. عدم حضور خانواده امام‌جمعه در محل خدمت از مواضع تهمت جلوگیری کرده به‌ویژه در موقعیت‌هایی که بانوان برای حل مشکلات زندگی‌شان به ایشان مراجعه می‌کنند. احداث منزل سازمانی امام‌جمعه در محل امامت‌جمعه از جمله راهکارهای رفع این آسیب به شمار می‌آید.

۵,۱,۸ ارتباط نداشتن با جوانان

ارتباط نداشتن امام‌جمعه با جوانان منطقه از جدی‌ترین آسیب‌های نماز‌جمعه است. نماز‌جمعه نوپای بعد از انقلاب با جمعیت تقریبی سی و پنج میلیون نفر، شاهد حضور چشم‌گیر جوانان انقلابی بود و اکنون که جمعیت کشور به هشتاد میلیون نفر رسیده است بدین معناست که جمعیت زیر سی و چند سال کشور دو برابر شده است و به‌طور طبیعی باید شاهد حضور حداکثری جوانان در نمازهای جمعه باشیم. اما این انتظار دور از واقعیت است. اکثریت جامعه ما را جوانان تشکیل می‌دهند و کشور ما یکی از جوان‌ترین کشورهای دنیاست. و از طرفی جوانان امروز، سکان‌دار مسئولیت‌های فردای جامعه‌اند. نظر به این‌که رسالت تربیت نسل امروز و فردای جامعه از وظایف امام‌جمعه است ارتباط با جوانان بسیار حائز اهمیت است. جوانان امروز جامعه، فرهیخته، باسواد و از علم روز در هر رشته‌ای بهره‌ها دارند؛ پس برای ساختن جامعه باید جوانان را بسازیم و ساختن و تربیت جوانان و گردآوردن آن‌ها در نماز‌جمعه در گرو ارتباط مؤثر و مستمر امام‌جمعه با آنان است. مقام معظم رهبری می‌فرماید:

«منبرهای جمعه را بایستی پُر جاذبه کرد و جوانان را به آن جذب نمود. از چیزهایی که منفرط‌طباع سالم است، بایستی پرهیز کرد. از چیزهایی که ایمانها را از روحانی سلب می‌کند بایستی اجتناب کرد. اگر به فضای نماز جمعه نگاه کردید و دیدید افراد غالباً در سنین چهل سال و پنجاه سال به بالاینده، بدانید که از آن قافله عقب مانده‌اید، این برو برگرد ندارد. الآن اکثر جمعیت جوانند. نمی‌شود گفت که اینها بی‌دینند؛ جوانها متدین، پرشور و علاقه‌مندند. بعضی‌ها

می‌خواهند وانمود کنند که جوان‌های ما از دین و انقلاب برگشته‌اند. اینها چون خودشان برگشته‌اند، خیال می‌کنند که همه برگشته‌اند؛ عیب در دل خودشان است. خیر شوق و عشق و شور جوانان نسبت به مسائل اسلام و انقلاب خیلی خوب است، همیشه جوانها این گونه بوده‌اند. حتی در رژیم گذشته هم اگر کسی پیدا می‌شد که می‌توانست گیرنده و فرستنده‌اش را با جوانها تنظیم کند - گیرنده‌اش ذهنیات آنها را بگیرد، فرستنده‌اش ذهنیات صحیح خودش را به آنها منتقل کند - جوانها در اطرافش می‌جوشیدند. گفت «هر که شیرینی فروشد، مشتری بر وی بجوشد»؛ باید شیرینی فروخت تا مشتری بریزد. به هر حال جوانها خوبند... اگر شما نگاه کردید و دیدید نماز جمعه از جوانها خالی است، بدانید در این طرف تربیون عیبی وجود دارد. همه‌اش نباید آن طرف تربیون را متهم کرد که جوانها نمی‌آیند و بی‌اعتنایی می‌کنند؛ باید دید در این طرف، اشکال چیست؟ اشکال یا در خطبه است، یا در شخصیت امام جمعه است، یا در دفتر است، یا در رفتار است، یا در خانه و زندگی است؛ باید فوری جستجو کرد و آن عیب را برطرف نمود. به نظر من این نکته بسیار مهم و تعیین کننده است»^۱.

حضور خطیب جمعه در تجمعات دانش‌آموزی و دانشجویی و سرکشی به مدارس و دانشگاه‌ها و همچنین حضور در میادین ورزشی و هیئت‌ها و انجمن‌های جوانان از جمله راهکارهای رفع آسیب عدم ارتباط با جوانان است.

۵,۲ آسیب از طرف گیرنده(مخاطب)

مخاطب شناسی از جایگاه بسیار مهمی در فرآیند ارتباطات برخوردار است. با توجه به گستردگی و تنوع ارتباطات انسان، اهداف ارتباطی شامل اقناع دیگران، آموزش، سرگرمی، رفع نیاز و... است.^۲ به عبارت دیگر اهداف ارتباط بسته به متعلق و موقعیت ارتباطات می‌تواند متفاوت باشد ولی مطابق نظر نویسنده کتاب ارتباط‌شناسی عمده‌ترین هدف ارتباط، اثرگذاری است. ایشان اثرگذاری را وجه مشترک همه ارتباطات می‌داند.^۳ در نماز جمعه، فرستنده پیام که همان امام جمعه است بیشترین تلاش خود را به اثرگذاری خطبه و پیامش بر روی مخاطب یعنی نمازگزاران معطوف می‌کند.

بنابراین با شناخت عواملی از جانب مخاطب که مانع اثرپذیری پیام فرستنده در نماز جمعه می‌گردد به بررسی برخی از آنها

می‌پردازیم.

۱. بیانات رهبری در دیدار اعضای سمینار ائمه جمعه ۷۱/۶/۳۱.

۲. بیات، حجت الله، دین و مبانی ارتباطات، دارالحدیث، ۱۳۹۴ش، ص ۴۶.

۳. محسنیان راد، مهدی، ارتباط شناسی، ص ۳۲۸.

۵,۲,۱ بی‌نظمی و عدم انضباط

عدم رعایت نظم و انضباط در نماز جمعه از جانب مخاطب و نمازگزار جمعه از آسیب‌های این فریضه الهی محسوب می‌گردد. بی‌نظمی و عدم انضباط مخاطب در نماز جمعه در سه محور قابل ذکر است:

۱- بی‌نظمی در زمان

۲- بی‌نظمی در مکان

۳- بی‌نظمی فردی

اینک به بررسی هر کدام به صورت مختصر می‌پردازیم.

۵,۲,۱,۱ بی‌نظمی در زمان

مخاطب و نمازگزار جمعه از ابتدای ایراد خطبه‌ها اگر در مصلاهی جمعه حاضر نباشد و در بین خطبه‌ها یا انتهای خطبه‌ها به مراسم نماز جمعه برسد، بدون تردید از پیام فرستنده و میزان اثرپذیری از آن محروم می‌ماند. بنابراین شایسته است نمازگزار جمعه به گونه‌ای برنامه‌ریزی نماید تا قبل از خطبه‌ها که در حکم دو رکعت نماز محسوب می‌شود، در نماز جمعه حضور پیدا کند.

۵,۲,۱,۲ بی‌نظمی در مکان

مخاطب و نمازگزار جمعه، محل استقرار و نشستن خود را به گونه‌ای انتخاب نماید که ارتباط چهره به چهره با امام جمعه و فرستنده پیام حفظ گردد. و از طرف دیگر نشستن او مانعی برای دیگر نمازگزاران ایجاد نکند. همچنین با تأکید روایات وارده نسبت به پرکردن صف‌های خالی در نماز اقدام نماید. در اغلب موارد هنگام اقامه نماز، نمازگزاران به سمت جلو حرکت کرده و دیگر نمازگزاران به کندی صف‌های نماز را تکمیل می‌کنند و در نتیجه در صورت انبوه جمعیت، امکان عدم اتصال صفوف و یا محروم شدن از رکعت اول وجود خواهد داشت. در اقامه نماز جمعه، رعایت نظم صفوف و حفظ شکوه نماز جمعه اهمیت ویژه‌ای دارد. امام صادق علیه السلام از جد بزرگوارشان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم روایت می‌کند که فرمود:

«یا ایها الناس اقیموا صفوفکم و امسحوا بمناکبکم لئلا یکون فیکم خلل و لا تخالفوا فیخالف الله بین قلوبکم» ای مردم: صفوفتان را بر پا دارید (منظم کنید) و شانه‌هایتان به یکدیگر متصل کنید تا در میانتان خللی ایجاد نگردد و (در تشکیل صفوف) با هم مخالفت نکنید که خداوند قلب‌هایتان را با هم مختلف می‌کند.^۱

۱ حر عاملی، وسائل الشیعه، بیروت، جلد ۸، ص ۴۲۴.

در این حدیث شریف رعایت نظم و ترتیب در صفوف، نماز را عامل الفت و نزدیکی قلوب و بی‌نظمی در آن، عامل اختلاف دانسته شده است.

راه‌کار رفع این آسیب این است که نمازگزار جمعه با ندای «قد قامت الصلاة» به پا خیزد و با رعایت سکوت و آرامش، صفوف نماز را مرتب کند و فاصله موجود در میان صفوف را منظم کرده به طوری که شانه‌ها به هم چسبیده و در یک ردیف قرار داشته باشند و تا وقتی در صفوف مقدم جای خالی یافت می‌شود، آنرا پر کند و به تنهایی صف جدید تشکیل ندهد و به این ترتیب شکوه و عظمت نماز جمعه را حفظ و به نمایش بگذارد.

۵,۲,۱,۳ بی‌نظمی فردی

مخاطب و نمازگزار جمعه برای شرکت در نماز جمعه سزاوار است که آداب ذکر شده در روایات متعدد را مراعات نماید. اکنون به صورت فهرست‌وار آداب حضور در نماز جمعه را بیان می‌کنیم.

۱- غسل کردن ۲- مسواک زدن ۳- استعمال عطریات ۴- پوشیدن بهترین لباس‌ها ۵- رعایت کردن حال نمازگزاران در هنگام عبور میان صفوف ۶- با وضو به سوی نماز جمعه رفتن ۷- گوش دادن به خطبه‌ها و پرهیز از سخن گفتن ۸- شتاب کردن برای حضور در نماز جمعه ۹- نخواندن نماز هنگام ایراد خطبه‌ها ۱۰- دعا کردن بعد از اتمام خطبه و قبل از اقامه نماز و بعد از اتمام نماز^۱

مراعات نکردن هر یک از موارد فوق الذکر در کسب فضیلت‌های نماز جمعه، خلل ایجاد می‌کند.

برای حل این آسیب، پیشنهاد می‌گردد مجریان و گویندگان ستاد نماز جمعه، هر هفته تعدادی از روایات وارده در باب آداب حضور در نماز جمعه را از تریبون اعلام نماید.

۵,۳ آسیب از ناحیه پیام (خطبه)

محور سوم فرآیند ارتباطی، موضوع پیام است که نقش ارزنده‌ای در این فرآیند دارد. خطبه‌های نماز جمعه به عنوان پیام باید به گونه‌ای باشد تا اثرگذاری خود را بر مخاطبان و نمازگزاران جمعه داشته باشد. و از مهمترین وظایف امامان جمعه پربار کردن خطبه‌ها و پرداختن به مسائل مورد نیاز جامعه است. از این رو لازم است آسیب‌شناسی خطبه‌های نماز جمعه صورت گیرد.

از جمله آسیب‌های پیام در نماز جمعه، ایراد خطبه‌هایی است که معیارهای لازم، برای جذب مخاطب ندارد از قبیل طولانی بودن، تکرار مطالب بیش از اندازه، عدم اتقان مطالب، عدم جذابیت و... بر این اساس، ائمه جمعه باید بر نوع

۱. مستدرک الوسائل، جلد ۶، ص ۲۳-۴۲.

انتخاب پیام، تنظیم و نحوه ارسال آن دقت لازم را مبذول نمایند. در این راستا پیام های ارسالی از سوی خطیب جمعه باید به گونه ای تنظیم و انتخاب شود که توجه پیام گیران را به خود جلب کرده و علائق آنها را با پیام منتقل نماید. از سوی دیگر باید از پیام هایی استفاده شود که دارای نشانه هایی، مشابه نشانه های مورد استفاده نمازگزاران باشد. به عبارت بهتر، تجربه ها باید مشترك باشد تا پیام گیران موفق به برقراری ارتباط شده و بتوانند معنا و نشانه مورد نظر خطیب جمعه را دریافت و آنرا بپذیرند.

علاوه بر موارد فوق، پیام باید نیازهای نمازگزاران را تشخیص داده و راهی برای ارضای آنها در نظر گیرد. در این راستا امامان جمعه می توانند با انتخاب پیام هایی که موضوع مورد نظر نمازگزاران بوده و به طور مستقیم با زندگی و حیات اجتماعی آنان مرتبط می باشند، علائق مخاطبین را برانگیخته و بر میزان تأثیرگذاری خطابه ایراد شده، بیفزایند. بدیهی است هرچه موضوعات مورد بحث مهجورتر و دور از حوزه زندگی ایشان باشد، تأثیرگذاری آن کمتر شده و بازتاب اندکی را به دنبال خواهد داشت. این نکته را نیز نباید از نظر دور داشت که خطابه باید راهی برای ارضای نیاز نمازگزاران بیابد که با وضعیت گروهی که مخاطبان در آن شرکت دارند مطابقت داشته باشد. به عبارت دیگر امام جمعه باید با توجه به پایگاه طبقاتی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی نمازگزاران، پیامهای خود را منتقل نماید. عدم تطابق نوع پیام با پایگاه طبقاتی و اجتماعی نمازگزاران، تنها هدر رفتن پیام را به دنبال داشته و دوری مخاطبان از امام جمعه را دامن می زند. امام جامعه اسلامی حضرت آیت الله خامنه ای مدظله العالی می فرمایند: « خطبه نماز جمعه يك منبر معمولی نیست که بخواهیم از محفوظاتمان استفاده کنیم، مطالب خطبه های نماز جمعه باید نقد، تازه، متین، قوی، مفید و مورد سؤال و احتیاج مردم باشد»^۱. خطبه های نماز جمعه از چنان اهمیتی برخوردار است که رهبر معظم انقلاب در مناسبت های گوناگون با بیانات مختلف و از زوایای متفاوت بر آنها تأکید می ورزند و دومی فرمایند: «در خطبه های نماز جمعه، هدف اول این باشد که ایمانها تقویت شود؛ دیگر اینکه اندیشه ها و فکرها قوی و تقویت شود؛ سوم اینکه خطوط اصلی سیاست و موضع گیری نظام اسلامی برای مردم درست تشریح و تبیین شود، چهارم اینکه اخلاق فاضله در بین مردم ریشه بدواند و آخر اینکه همدلی و اتحاد و اتفاق کلمه در بین مردم روز به روز قوی تر شود. براین اساس باید مطالب خطبه ها تنظیم و حتی الفاظ انتخاب شود»^۲.

با توجه به این موارد، نکته سنجی، دقت در انتخاب، استفاده از روش صحیح انتقال پیام، نیاز سنجی و شناخت مخاطبین، از جمله ویژگی هایی هستند که باید در امام جمعه موجود بوده و وی آنها را به بهترین وجه بکار بسته و عملیاتی نماید.

۱. گزارش هجدهمین گردهمایی ائمه جمعه، معاونت امور استانها، ۱۳۸۲ش، ص ۲۵.

۲. بیانات رهبری در دیدار ائمه جمعه سراسر کشور - ۸۰/۷/۱۶

بدون شك چنانچه امامان جمعه در چارچوب قوانین شورای سیاستگذاری نماز جمعه عمل نمایند، به دلیل انسجام، وحدت رویه و تشکیلات سازمانی، پیام سازی بهتر صورت گرفته و نتیجه مطلوب تری به همراه خواهد داشت. از سوی دیگر می بایست پایگاه و مشخصات اجتماعی، فرهنگی و طبقاتی نمازگزاران هر منطقه مشخص گردد. تا متناسب با آن فرایند ارتباطی برنامه ریزی شود و اجراء گردد. علاوه بر این به صورت مستمر باید نتایج حاصل از ارسال پیام توسط نهاد نماز جمعه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و براساس این تحلیلها اقدامات آتی انجام پذیرد.

اکنون به عواملی که باعث عدم تأثیرپذیری پیام در نماز جمعه می شود می پردازیم.

۵,۳,۱ آسیب های پیام

آسیب های پیام، به آسیب هایی گفته می شود که بر محتوا و گفتار خطیب جمعه ارتباط دارد. اکنون به بیان آنها می پردازیم.

۵,۳,۱,۱ طولانی بودن پیام (خطبه)

از آسیب های ملموس و جدی نمازهای جمعه، طولانی بودن خطبه ها است. به درازا کشیده نشدن خطبه ها موجب اثرپذیری بیشتر پیام، در مخاطبین نماز جمعه می شود. و به جذابیت این مراسم عبادی - سیاسی کمک فراوانی می کند. در روایات متعددی در این زمینه سخن گفته شده است، از جمله روایت ذیل که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم هر وقت امیری را منصوب می کرد به او دستور می داد که خطبه ها را کوتاه کند. «إِذَا بَعَثَ أَمِيرًا قَالَ: أَقْصِ الْخُطْبَةَ وَ أَقَلِّ الْكَلَامَ»^۱ هرگاه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرماندهی را گسیل می داشت، می فرمود: «خطابه را کوتاه کن و کم، سخن بگو». همچنین فرمودند:

«كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صلی الله علیه و آله و سلم لَا يُطِيلُ الْمَوْعِظَةَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ ، إِنَّمَا هُنَّ كَلِمَاتٌ

يَسِيرَاتٌ»^۲ رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم، موعظه روز جمعه را طولانی نمی کرد و خطابه ایشان، تنها چند کلمه

کوتاه بود».

در بررسی خطبه های به جا مانده از رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم در می یابیم که بیش از آن چه تصور می شود آن حضرت سخنان خود را کوتاه بیان می کردند. اولین خطبه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم در اولین نماز جمعه از دو صفحه تجاوز نمی کند که می توان آن را در چند دقیقه بیان داشت. و در بررسی خطب امیرالمؤمنین علیه السلام طولانی نبودن خطبه به روشنی دیده می شود.^۳ مقام معظم

۱. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، جلد ۲، حدیث ۴۷۲۶.

۲. همان، ج ۳، ص ۳۱۶.

۳. عبدالحی، مهدی، خطبه های معصومین در جمعه ها و عید ها، پیام، ۱۳۸۶ ش، ص ۹.

رهبری می فرمایند: «نماز جمعه باید به طور طبیعی شیرین باشد. من و شما خودمان هم اگر چنانچه دیدیم کسی شیرین حرف نمی‌زند، پای صحبتش نمی‌نشینیم. این شیرین حرف زدن را باید آموخت. بعضی‌ها طبیعتاً این جورند. بعضی که این جور نیستند، بایستی سعی کنند برای یادگرفتن این قضیه فکری کنند. یکی از راههای شیرین واقع شدن نماز جمعه، کوتاه‌بودن آن است»^۱.

راهکار رفع این آسیب، کوتاه بیان کردن خطبه‌ها، مطابق سیره نبوی و علوی است.

۵,۳,۱,۲ پراکنده‌گویی در مطالب خطبه

پراکنده‌گویی در خطبه، از هر موضوعی سخنی به میان آوردن و از این شاخه به آن شاخه پریدن از آسیب‌های خطبه و پیام امام‌جمعه به شمار می‌آید.

خطبه‌ها در دل مخاطب آن زمان اثر دارد که دسته‌بندی شده و منظم باشد. ورود به بحث مشخص، خروج از بحث و نتیجه‌گیری آن همچنین مشخص و منظم باشد.

راهکار رفع این آسیب این است که فرستنده پیام و خطیب‌جمعه مطالب خطبه را نوشته و بر روی تریبون داشته باشد. البته نه این‌گونه از روی نوشته، روخوانی کند. نوشتن خطبه از قبل، این حسن را دارد که دچار پراکنده‌گویی در ارسال پیام به مخاطب نمی‌شود.

۵,۳,۱,۳ مبهم‌گویی

از جمله آسیب‌های پیام جمعه، مبهم بودن است. مطالب خطبه و پیام امام‌جمعه باید صریح و شفاف ایراد شود و از سادگی و روانی کلام برخوردار باشد. ارسال پیام مبهم، ذهن مخاطب را درگیر می‌کند و معنای اراده شده از جملات توسط مخاطب، فهمیده نخواهد شد. بنابراین خطیب جمعه در استخدام و استفاده از کلمات و جملات باید ابهام‌زدایی کند و مطالب خطبه را به صورت ساده و روان به ذهن مخاطب القاء نماید.

۵,۳,۱,۴ طرح شبهه، بدون جواب

طرح شدن شبهه از سوی امام‌جمعه و عدم پرداختن به جواب آن در خطبه از جمله آسیب‌های پیام جمعه است، فرستنده پیام و خطیب جمعه در صورت طرح شبهه می‌بایست به جواب شبهه اقدام نماید و اگر جواب شبهه را به خطبه‌های بعد موکول نماید کار درستی صورت نگرفته است. امکان دارد در هفته آینده مخاطب در نمازجمعه حاضر نباشد و مدتی شبهه، ذهن او را مشغول کند و چه بسا آفت‌هایی در زندگی فردی و اجتماعی او پدید آید. بنابراین خطیب جمعه در صورت طرح شبهه می‌بایست

۱. بیانات رهبری در نهمین گردهمایی سراسری ائمه جمعه - ۷۲/۶/۲۸.

در همان وقت به جواب شبهه اقدام نماید.

۵,۳,۱,۵ استفاده از واژه‌های نامأنوس

از دیگر آسیب‌های خطبه استفاده از واژه‌های نامأنوس است. کلمات خطبه برای نمازگزاران نباید نامأنوس باشد. مخاطبین در نمازجمعه از همه اقشار هستند، فرض کنید خطیب جمعه از کلماتی همچون (ثمن و مثن)، (حدث و خبث) و ... استفاده کند. این اصطلاحات اختصاص به قشر خاص جامعه دارد و استفاده کردن از آن‌ها در خطبه کاربرد ندارد.

بنابراین خطیب جمعه از کلمات رایج و همه فهم در عرف جامعه استفاده نماید.

۵,۳,۱,۶ استفاده از واژه‌های غلط

استفاده از واژه‌های غلط یکی دیگر از آسیب‌هاست.

امام جمعه به عنوان فرستنده پیام نباید از واژه‌های غلط و اشتباه در ارسال پیام به مخاطب استفاده نماید. به عنوان نمونه روزنامه‌های زنجیره‌ای را نباید روزنامه‌های زنجیری بیان کند. استفاده از واژه‌های غلط و اشتباه لفظی در نمازجمعه از اعتبار خطبه و امام جمعه کاسته و موقعیت اجتماعی امام جمعه در اذهان عمومی خدشه‌دار می شود. بنابراین امام جمعه باید در انتخاب واژگان دقت نماید و قبل از خطبه، از درستی واژگان مطمئن شود.

۵,۳,۱,۷ استفاده از واژه‌های زشت و مستهجن

از جمله آسیب‌های پیام جمعه استفاده کردن از واژه‌های زشت و مستهجن در خطبه‌هاست.

اهمیت نمازجمعه و قداست آن مانع از استفاده از کلمات مستهجن است. امام جمعه جهت حفظ حرمت نمازجمعه و تربیون مقدس جمعه از به‌کاربردن کلمات زشت پرهیز نماید.

استفاده از واژگانی همچون پدرسوخته، و ... در شأن و منزلت این جایگاه مهم و مقدس نیست. بنابراین توجه به این آسیب برای خطیبان امری ضروری است. رهبر معظم انقلاب می فرمایند: «موضع‌گیری به معنای پرخاشگری هم نیست؛ نه، موضع‌گیری اگر با پرخاشگری و اهانت و آن چیزهایی که خدای نکرده موضع امام جمعه را از عدل بیرون می‌آورد و به ظلم نزدیک می‌کند، آمیخته شد، اثر خدایی هم نخواهد داشت؛ اثر مردمی هم نخواهد داشت، نه خدا ثواب می‌دهد، نه مردم گوش می‌کنند. پرخاشگری مراد نیست، تبیین مراد است «بلاغ المبین»؛ بیان، تبیین. هر چه هم مهربانانه‌تر، بزرگواران‌تر و محبت‌آمیزتر باشد، بهتر است، البته باید صریح و روشن باشد که مایه اشتباه نشود... و این البته احتیاج دارد به شناخت

موقعیت، شناخت سخن، شناخت مخاطب، شناخت شبهه.^۱

۵,۳,۱,۸ عدم تناسب مطالب با رویدادهای هفته

از جمله آسیب‌های نماز جمعه، عدم تناسب مطالب با رویدادهای هفته است.

در اغلب موارد، خطیب جمعه در خطبه دوم به بیان مناسبت‌های هفته می‌پردازد. در نظر گرفتن شرایط زمانی به خصوص در جهان امروز و ارتباطات جهانی که علوم و فنون به سرعت به سراسر دنیا منتقل می‌گردد از امور بسیار مهمی است که توجه ویژه می‌طلبد. هماهنگی مطالب و تناسب آن با موضوع هفته جاری یا آینده، امری ضروری است. فرض کنید در ایام محرم به جای ذکر مصیبت امام حسین علیه السلام به مصیبت دیگر ائمه بپردازد. از نظر مقام معظم رهبری هنر بزرگ خطیب جمعه در این است که نیازهای فکری و روحی مردم را بشناسد و با پرسشهای ذهنی و فکری آنها آشنا باشد و در خطبه‌های نماز به همانها بپردازد که اینگونه بیان فرمودند:

«نماز جمعه یک منبر معمولی نیست که برویم از محفوظاتمان استفاده کنیم. مطلب باید نقد، حاضر، متین، قوی، مفید، مورد سؤال و مورد احتیاج باشد. ای بسا مطلب علمی خیلی قوی‌ای هم هست اما مورد نیاز مردم نیست؛ مثلاً برود شبهه آکل و مأكول را در نماز جمعه مطرح کند، یا یک مسأله فقهی یا حقوقی که مورد نیاز مردم نیست؛ این فایده‌ای ندارد. هنر بزرگ امام جمعه این است که مطلب مورد نیاز مردم را بشناسد و استفهام‌های مردم را بداند. میدان بدهید مردم سؤال کنند و به ستاد نماز جمعه نامه بنویسند و نظراتشان را بگویند... و شما هم بروید خوب مطالعه کنید، اگر شبهه واردی است، بیان کنید. اگر به هر حال مطلب احتیاج به تبیین دارد، تبیین کنید. استفهام مردم را باید به دست آورد. از این سؤالات باید فهمید مردم دنبال چه هستند.»^۲

بنابراین امام جمعه، خطبه‌ها را متناسب با رویدادها و نیاز مخاطبان و حوادث جاری کشور و جهان بیان نماید.

۵,۳,۱,۹ تکراری بودن مطالب خطبه

از دیگر آسیب‌های جدی پیام جمعه، تکراری بودن مطالب خطبه است. از راه‌های اثربخشی خطبه در ذهن مخاطب، تنوع و نوآوری مطالب است. تکرار اگر هدفمند نباشد ذائقه مخاطب را تلخ می‌کند و به مرور زمان از اهمیت نماز جمعه کاسته می‌شود؛ وقتی سؤال می‌شود چرا در نماز جمعه شرکت نمی‌کنید؟ پاسخ می‌دهند مطالب امام جمعه تکراری است و حرف جدیدی ندارد. امام جمعه همواره باید سعی کند داشته‌ها و اطلاعات علمی، فرهنگی و سیاسی خویش را ارتقاء دهد تا پاسخگوی نیازهای مخاطب بویژه جوانان باشد و مردم از بیانات او بهره کافی برند. چراکه از یک سو جامعه امروزی افراد تحصیل کرده‌ای دارد و از

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با ائمه جمعه سراسر کشور - ۷۹/۷/۱۱.

۲. همان.

سوی دیگر همواره شبهات و سؤالات اعتقادی، فکری و کلامی بسیاری در میان اقشار مختلف مردم مطرح است. و مردم انتظار دارند امام جمعه در مقام خطیب و سخنران به آن‌ها بپردازد.

بنابراین امام جمعه با تنوع و نوآوری می‌تواند در جذب و حفظ مخاطبین حداکثری بکوشد بخصوص امام جمعه‌ای که سال‌های متمادی در این سنگر مقدس مشغول خدمت‌رسانی است.

۵,۳,۲ راهکارهای اثربخشی خطبه

بنابر اهمیت جایگاه خطیب جمعه می‌بایست شرایطی، فراهم شود تا تأثیر خطابه به میزان حداکثر خود رسیده و کارآمدی خطبه‌ها در میان مخاطبین مورد اعتراف قرار گیرد. برای موفقیت و اثربخشی خطبه راهکارهای زیر پیشنهاد می‌گردد.

۱ - تبیین جایگاه نماز جمعه: تریبون نماز جمعه به عنوان يك رسانه مذهبی، نزد مخاطبین می‌بایست دارای اعتبار و جایگاه والایی باشد. مهمترین عامل تثبیت‌کننده اثربخشی خطابه، اعتبار این رسانه است. بنابراین جایگاه نماز جمعه باید بیش از پیش تحکیم شده و نقش و کارکرد آن به خوبی برای مخاطبین روشن شده و اهمیت آن تبیین گردد. از این رو لازم است مسئولین محترم نهاد نماز جمعه با استفاده از ظرفیت رسانه‌ها بخصوص رسانه ملی (رادیو، تلویزیون) نسبت به تبیین فرهنگ جمعه با بهره‌گیری از عالمان فرهیخته و ساخت برنامه‌های جذاب اقدام نمایند.

۲ - تعادل و وفاق اجتماعی: خطبه‌های نماز جمعه باید با پیامهای خود در جامعه، وفاق اجتماعی ایجاد کرده و آنرا تقویت کند. بدیهی است اگر جامعه از تعادل و وفاق اجتماعی بی‌بهره باشد هرگونه سرمایه‌گذاری در جهت تبلیغ آموزه‌های دینی بی‌ثمر خواهد بود.

۳ - ریشه‌یابی مشکل و طرح کارشناسانه در خطبه: طبیعی است در جوامع بشری، مشکلات و نارسایی‌هایی وجود داشته باشد. طرح معضلات اجتماعی در خطبه‌ها اگر همواره با تحلیل و ریشه‌یابی و بیان راهکار برون رفت از آنها نباشد ممکن است روحیه مخاطبین را افسرده کند و کارآمدی نظام را در ذهن آنها مخدوش نماید. بنابراین خطیب جمعه با دقت در طرح مسائل اجتماعی و تحلیل و ریشه‌یابی مشکل می‌تواند مسئولان مربوطه را هدایت و راهنمایی کند و با مطالبه مردمی نسبت به حل مشکلات و معضلات جامعه اقدام نماید. علاوه بر این، مقایسه شرایط مشابه در کشورهای دیگر، یکی از تکنیک‌های مؤثر برای تعدیل انتظارات و افزایش امیدواری در جامعه است.

۴ - احترام به شعور مخاطب و حفظ صداقت: از دیگر راههای افزایش موفقیت و اثرگذاری خطابه حفظ صداقت در گزینش و تحلیل مسائل و احترام به فهم و شعور مخاطب است. طرح مطالبی که از اتقان لازم برخوردار نیست و ارائه آمار و

ارقام نادرست، زمینه بی اعتمادی و بدبینی اجتماعی را فرام می آورد. از این رو خطیب جمعه، سخنران قبل از خطبه و حتی مجریان ستاد نماز جمعه باید مراقب صداقت در گفتار و بیان مطالب باشند.

۵ - طرح موفقیت ها و الگوها: بیان موفقیت ها و الگوهای مطلوب علاوه بر امیدبخشی در بین مخاطبین، موجب ارتقاء و پیشرفت روزافزون آنهاست کسب مدالهای ورزشی و المپیادهای علمی توسط دانش آموزان و دانشجویان، موفقیت های مسئولان در اجرای پروژه ها و... در صورت طرح در نماز جمعه و تقدیر از عملکرد موفق آنها، زمینه رشد و بالندگی اجتماعی را هرچه بیشتر فراهم می آورد.

۶ - استفاده توأمان از چارچوب منطقی و عاطفی: محتوای خطبه لازم است هم از استدلال خوبی برخوردار باشد و هم در تحریک عواطف مؤثر واقع شود. به عبارت دیگر هم ابعاد عقلی و منطقی را شامل شود و هم بر جنبه های عاطفی مخاطبین تأثیر بگذارد. چنانچه يك پیام تبلیغی مبتنی بر استدلال باشد، چشم پوشی کردن از دیدگاههای مخالف، استحکام آنرا زائل می کند.

۷ - انتقادپذیری: نکته مهم جهت اثرگذاری بیشتر خطبه ها، انتقاد پذیر بودن امام جمعه و ستاد نماز جمعه و کلیه عوامل اجرایی نماز جمعه است. توجه به انتقادات و پیشنهادات مخاطبین عامل مؤثری در پذیرش مطالب طرح شده در خطبه هاست. بنابراین ضرورت دارد امام جمعه از دیدگاههای مردم و مسئولین نسبت به تمامی امور تحت اشراف خود اطلاع یابد.

۸ - توجه به محیط پیرامونی نماز جمعه: محل برگزاری نماز جمعه از هر جهت باید میزبان شایسته ای برای حضور اقشار مختلف مردم باشد. داشتن سیستم صوتی مناسب، نور کافی، سرمایش و گرمایش، ورود و خروج بدون ازدحام، فرش مناسب، پارکینگ، وضوخانه، سرویسهای بهداشتی و... از جمله مواردی است که با همت ستاد نماز جمعه و امام جمعه به منظور اقامه هرچه باشکوهتر نماز جمعه فراهم می گردد.

۹ - ویژگیهای امام جمعه: علاوه بر داشتن شرایط امامت جمعه از نظر فقهی و قوانین تشکیلاتی شورای سیاستگذاری ائمه جمعه که در مرحله جذب و گزینش افراد، لحاظ می شود ویژگیهایی از قبیل آراستگی ظاهر، صوت و سخن زیبا، کوتاه ایراد کردن خطبه، ادای صحیح مخارج حروف در نماز، قدر و منزلت اجتماعی امام جمعه در افکار عمومی، بروز بودن پیامهای خطبه، وضوح و آشکاری پیام، بیان ساده، روان و شیوا، مدیریت صحیح، توجه به ارباب رجوع، حل مشکلات مردمی و... در امام جمعه یافت شود.

۱۰ - ارائه تحلیل: بدون شك در هر جامعه ای، نسبت به هر موضوع یا حادثه ای در داخل یا خارج از کشور تحلیلهایی

ارائه می‌گردد. جامعه‌ای که تحلیل ندارد با مشکل اساسی مواجه می‌شود و کسانی که متصدی جنبه‌های فکری، دینی و اخلاقی جامعه هستند باید این مسئولیت را بر دوش گیرند. امام جمعه که روحانی معتمد مردم و خطیب جمعه است باید صاحب تحلیل بوده و به جامعه نیز تحلیل ارائه کند. تحلیل، بافتن و شکل دادن تخیلات و توهمات نیست، تحلیل مبتنی بر آگاهیهای دقیق از واقعیتهاست. و تلاش برای سوق دادن واقعیتها به سوی ایده آل‌ها و خواسته‌های مطلوب. تحلیل خوب، نیازمند آگاهی و در اختیار داشتن اطلاعات کافی و دقیق از حوادث جاری در میان جامعه است.

بنابراین امام جمعه باید با ارائه تحلیل مناسب از موضوعات و حوادث اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و... ذهن مخاطبان و افراد جامعه را نسبت به آنها روشن نماید. ارائه تحلیلهایی مبتنی بر اطلاعات از آخرین وضعیت روابط بین‌المللی و تحولات سیاسی در نقاط مختلف دنیا بخصوص جهان اسلام از وظایف امامان جمعه محسوب می‌شود.

۵,۴ آسیب از ناحیه ابزار

ابزار ارتباطی وسیله‌ای است که پیام به‌وسیله آن تولید، ارسال، دریافت و ذخیره می‌شود. و به دو گونه انسانی و صنعتی تقسیم می‌شود.

در نماز جمعه از هر دو گونه ابزار ارتباطی استفاده می‌شود و اختلال در هر کدام موجب عدم انتقال صحیح و مؤثر پیام می‌گردد. بنابراین برای جلوگیری از آسیب ارتباطی ابزار در نماز جمعه باید اقدامات پیشگیرانه صورت گیرد. که از این اقدامات می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد.

۵,۴,۱ اقدامات پیشگیرانه در ابزار ارتباطی انسانی

- آماده‌سازی دستگاه گویشی فرستنده پیام یعنی امام جمعه، مکبر، مؤذن قاری و مجری در مراسم نماز جمعه در تولید و ارسال پیام.
- علاوه بر سالم بودن دستگاه شنوایی مخاطب باید از ایجاد صداهاى مزاحم در نماز جمعه جلوگیری گردد.

۵,۴,۲ اقدامات پیشگیرانه در ابزار ارتباطی صنعتی

- تهیه و نصب سیستم صوتی مناسب با فضای نماز جمعه.
- امتحان و آزمایش سیستم صوتی قبل از شروع مراسم.
- جلوگیری از عوامل اختلال‌زا در هنگام استفاده از سیستم صوتی نماز جمعه.

– آموزش عواملی که مسئول تنظیم سیستم صوتی در نماز جمعه اند.

۵,۵ آسیب از ناحیه ستاد نماز جمعه (خدماتی)

ستاد نماز جمعه نقش بسیار مهمی در برگزاری هرچه باشکوه‌تر نماز جمعه دارد. اعضای ستاد نماز جمعه می‌بایست افرادی متدین، خوش‌نام، خوش‌فکر و خوش‌اخلاقی باشند. این افراد باید از یک سو تحصیلات و تخصصهای لازم را داشته باشند و با مطالعه برای رفع نیازهای فرهنگی نمازگزاران برنامه‌ریزی جامع کنند و به هنگام ارتباط با مردم از تحمل و سعه‌صدر کافی برخوردار باشند و با خوش‌رویی و جاذبه اخلاقی و رفتاری در خدمت نمازگزاران باشند. و از طرف دیگر انتظارات و انتقادهای مخاطبان جمعه را به خطیب جمعه منتقل نمایند. اکنون با توجه به اهمیت وظایف ستاد نماز جمعه به بررسی آسیب‌های نماز جمعه که مربوط به ستاد نماز جمعه است می‌پردازیم.

آسیب‌های نماز جمعه از ناحیه ستاد نماز جمعه به دو دسته عوامل انسانی و عوامل محیطی تقسیم می‌شود.

۵,۵,۱ آسیب‌های عوامل انسانی

ستاد نماز جمعه برای برگزاری مراسم روز جمعه از عوامل انسانی متعددی همانند سخنران قبل از خطبه، قاری، مؤذن و مکبر بهره می‌گیرد که هر کدام نقش مهمی در اقامه نماز جمعه ایفا می‌کنند. اکنون به بررسی آسیب‌های هر کدام از عوامل انسانی ستاد نماز جمعه می‌پردازیم.

۵,۵,۱,۱ آسیب پیش خطبه

مرسوم است در نماز جمعه قبل از شروع خطبه‌های امام جمعه افرادی پشت تریبون نماز جمعه با مخاطبین سخن گویند. و ستاد نماز جمعه با توجه به مناسبت هفته آینده از مسئولین یا کارشناسان آن موضوع جهت گزارش یا تبیین موضوع، برای سخنرانی دعوت می‌کند.

اینک با توجه به نقش سخنران قبل از خطبه ضروری است در مرحله اول، مطالب او باعث تشنج و اختلاف در میان نمازگزاران نگردد و با توجه به نزدیک بودن به وقت خطبه از طرح مسائل اختلاف‌انگیز و تنش‌زا مانند طرفداری از جناح‌های سیاسی یا شخصیت‌های سیاسی بپرهیزد. و در مرحله دوم، ارائه آمار و گزارش از صداقت و واقعیت برخوردار باشد. و در مرحله سوم، تسلط کامل بر موضوع داشته باشد.

البته این نکته شایان ذکر است که سخنران قبل از خطبه به عنوان یک فرستنده از آسیب‌هایی که در قسمت‌های گذشته

به آن پرداخته شد برحذر باشد.

۵,۵,۱,۲ آسیب اجرا

مجری مراسم در حقیقت راهنمای برنامه‌هاست. مجری با تهیه و تدوین قطعات ادبی، احساسی و هنری که بار روشنگرانه و تربیتی دارد بین دو برنامه را پر می‌کند و با مشخص کردن سمت و سوی برنامه‌ها، آن‌ها را به یکدیگر ارتباط می‌دهد. با توجه به نقش مجری‌گری اکنون به صورت فهرست‌وار به بیان آسیب‌هایی که از طرف مجری صادر می‌شود می‌پردازیم.

- آماده نبودن مطلب.
- ترس از جمعیت.
- مکث بیش از اندازه و سردرگمی بیان مطلب.
- چهره عبوس و گرفته.
- ظاهر آراسته نداشتن.
- عجله و شتاب در اعلام و اعلان برنامه.
- خوش‌نام نبودن.

۵,۵,۱,۳ آسیب از طرف قاری، مؤذن و مکتب

در اغلب نمازهای جمعه هر سه وظیفه (قرائت، اذان و تکبیر) توسط یک فرد انجام می‌شود.

اکنون به آسیب‌هایی که متوجه قاری، مؤذن و مکتب است می‌پردازیم.

- پایین بودن قدرت صوت و صدا به صورتی که مخاطب با زحمت متوجه کلام شود.
- آشنایی نداشتن با فن قرائت شامل صوت، لحن و تجوید.
- ظاهر آراسته نداشتن.
- نداشتن صوت و صدای زیبا.

۵,۵,۲ آسیب‌های عوامل محیطی

عواملی که از ناحیه محیط باعث عدم تأثیرپذیری پیام فرستنده در نماز جمعه می‌شوند را آسیب‌های عوامل محیطی گویند

که به صورت فهرست‌وار به بیان آن‌ها می‌پردازیم.

- گنجایش نداشتن مصلی برای حضور مخاطبان و نمازگزاران جمعه.

- نظافت نداشتن محل برگزاری نمازجمعه.
- کمبود سرویس‌های بهداشتی.
- ساختن وضوخانه مناسب و در دسترس.
- نداشتن نور کافی .
- نداشتن سیستم سرمایشی در فصل گرم و سیستم گرمایشی در فصل سرد.
- نداشتن پارکینگ خودرو و وسایل نقلیه.
- نداشتن فرش یا نامناسب بودن محل نشستن.
- نبود امکانات لازم برای سالخوردگان و جانبازان مانند میز ویلچر، جای مهر و ...
- نداشتن سیستم صوتی مناسب.
- آراسته نبودن محیط و تبلیغات فرهنگی متناسب با مناسبت‌های سال.
- برخورد نامناسب مأموران امنیتی و اجرایی ستاد.
- دسترسی نداشتن به آب سردکن در مواقع مورد نیاز.
- فاصله داشتن مصلی از مرکز شهر.
- مهیا نبودن و نبود هماهنگی برای وسایل ایاب و ذهاب نمازگزاران .

۵,۶ نتیجه گیری فصل پنجم

در این فصل به بررسی آسیب‌های ارتباطی نماز جمعه از ناحیه خطیب، مخاطب، خطبه، ابزار و ستاد نماز جمعه پرداختیم که برای هر کدام راه‌کارهایی ارائه گردید که به صورت اجمالی در جدول زیر به آن‌ها اشاره می‌کنیم.

آسیب از ناحیه فرستنده (خطیب)	
آسیب	راهکار
وابستگی به جریان خاص سیاسی	فراجناحی بودن
فصاحت و بلاغت نداشتن	گزینش خطیبان - برگزاری دوره آموزشی فن خطابه
ارتباط نداشتن با مردم	شرکت در مراسمات عمومی مردم
نپذیرفتن انتقاد سازنده	انتخاب مشاور - نصب صندوق انتقادات و پیشنهادات
تجمل پرستی و ساده زیست نبودن	توجه به آیات شریفه - نظارت تشکیلات شورای سیاست گذاری ائمه جمعه
مسافرت های مکرر و پی در پی	تقاضای کتبی خطیب - ارائه مجوز از طرف تشکیلات
سکونت داشتن خانواده در محل تبلیغ	احداث منزل سازمانی
ارتباط نداشتن با جوانان	حضور در تجمعات آنها مثل میادین ورزشی

آسیب از ناحیه گیرنده (مخاطب)	
آسیب	راهکار
بی نظمی در زمان	حضور به موقع
بی نظمی در مکان	رعایت سکوت و نظم صفوف
بی نظمی فردی	اعلان روایات وارده در باب آداب نماز جمعه

آسیب از ناحیه پیام (خطبه)	
آسیب	راهکار
طولانی بودن خطبه	عمل به سیره پیامبر ﷺ
پراکنده گویی در مطالب	به همراه داشتن چکیده خطبه
مبهم گویی	استخدام کلمات ساده و روان

طرح شبهه، بدون جواب	اقدام به جواب شبهه همزمان با طرح آن
استفاده از واژه های نامأنوس	استفاده از واژه های رایج و همه فهم
استفاده از واژه های غلط	دقت در انتخاب واژگان
استفاده از واژه های زشت و مستهجن	توجه به حفظ حرمت نماز جمعه
تناسب نداشتن مطالب با رویداد های هفته	آگاهی و مطالعه رویداد ها
تکراری بودن مطالب خطبه	تنوع و نوآوری

آسیب از ناحیه ابزار	
آسیب	راهکار
تنظیم نبودن سیستم صوتی	تنظیم سیستم صوتی مناسب با فضا - آزمایش سیستم قبل شروع مراسم - جلوگیری از عوامل اختلال را در هنگام استفاده از سیستم - آموزش عوامل تنظیم سیستم
آماده نبودن دستگاه گویشی فرستنده	آماده سازی قبل مراسم

آسیب از ناحیه ستاد نماز جمعه	
آسیب عوامل انسانی	راهکار
تناسب نداشتن پیش خطبه	دقت در انتخاب سخنران قبل از خطبه
ماهر نبودن مجری	آموزش مجریان بر اساس معیار های نماز جمعه
ماهر نبودن قاری، مؤذن، مکبر	آموزش فنون مربوطه
آسیب عوامل محیطی	راهکار
گنجایش نداشتن مصلی	احداث مصلی متناسب با جمعیت نماز گزار
آلودگی مصلی	نظافت قبل از شروع مراسم

کمبود سرویس های بهداشتی	ساخت سرویس
نبود وضو خانه مناسب و در دسترس	احداث وضو خانه نزدیک محل
نبود سیستم سرمایش و گرمایش	تهیه سیستم سرمایش و گرمایش
نبود پارکینگ	احداث پارکینگ
امکانات لازم برای سالخوردگان نداشتن	تهیه امکانات
نداشتن سیستم صوتی مناسب	تهیه سیستم
آراسته نبودن محیط	تزیین متناسب با مناسبت های سال
برخورد نامناسب	آموزش ماموران امنیتی و اجرایی ستاد
دسترسی نداشتن به آب سرد کن در مواقع مورد نیاز	نصب آب سرد کن در نقاط مختلف محل برگزاری
فاصله داشتن مصلی از مرکز شهر	احداث مصلی در مرکز شهر در صورت امکان
مهیا نبودن و نبود هماهنگی وسایل ایاب و ذهاب	تهیه و هماهنگی وسایل ایاب و ذهاب

نتیجه گیری

نماز جمعه با توجه به جایگاه و آثار آن کارکردهای بسیاری نسبت به ارتباطات انسان با خود، خدا و هموعان است. درکارکرد ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خدا می توان ذکر و یاد خدا، شرط قبولی اعمال انسان، آمرزش گناهان، جایگزین حج بودن، دریافت پاداش عظیم، افزایش ایمان، استجابت دعا، مورد اکرام خدا قرار گرفتن، تضمین بهشت، جلب شفاعت فرشتگان، از بین رفتن دلهره قیامت و راهنمایی به سوی بهشت، حسابرسی آسان در قیامت، جلوگیری از آتش دوزخ و تضاعف در پاداش را نام برد.

همچنین در کارکرد ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با خود می توان به زدودن نفاق دل، تأسی به پیامبر ﷺ و الگو پذیری، نظافت و آراستگی، بازدارندگی از گناه، آرامش دل، تقویت حافظه و تمرکز حواس، تقویت روحیه ولایت مداری، تقویت روحیه نظم و انضباط، تقویت روحیه عدالت خواهی و ظلم ستیزی، تقویت روحیه جمع گرایی اشاره نمود.

در کارکرد ارتباطی نماز جمعه در ارتباط انسان با دیگران مسائلی همچون اتحاد و همبستگی، بصیرت افزایی، مدیریت افکار عمومی، تجدید میثاق با ولایت و رهبری، اطلاع رسانی، مدیریت بحران، کارکرد رسانه ای، علمی- آموزشی، دفع توطئه های دشمنان، سیاسی- امنیتی و هویت بخشی مطرح می شود.

در این پژوهش به بررسی آسیب های ارتباطی نماز جمعه از ناحیه خطیب، مخاطب، خطبه، ابزار و ستاد نماز جمعه پرداختیم که برای هر کدام راه کارهایی ارائه گردید که در فصل پنجم گذشت.

بنابراین توجه و اهتمام ویژه به این اجتماع هفتگی با خصوصیات ذکر شده در این پژوهش که عامل مهمی برای تضمین بقای نظام اسلامی است سبب می شود که

۱. مسئولان امر امامت جمعه نسبت به گزینش افراد واجد شرایط، جذب خطبای روحانی و برگزاری دوره های فن خطابه برای امامان جمعه اقدام نمایند .

۲. نظارت مستمر تشکیلات شورای سیاست گذاری ائمه جمعه، در مراقبت و صیانت از جایگاه رفیع امامت جمعه لحاظ شود.

۳. حضور امام جمعه در تجمعات دانش آموزی و دانشجویی و سرکشی به مدارس و دانشگاه ها و همچنین حضور در میادین ورزشی و هیئت ها و انجمن های جوانان از جمله راهکارهای تقویت نماز جمعه است که باید مورد توجه ویژه قرار گیرد.

۴. نکته سنجی، دقت در انتخاب، استفاده از روش صحیح انتقال پیام، نیاز سنجی و شناخت مخاطبین، از جمله ویژگی‌هایی هستند که باید در امام جمعه موجود بوده و وی آنها را به بهترین وجه بکار بسته و عملیاتی نماید تا بر رونق نمازهای جمعه افزوده شود.

۵. لازم است مسئولین محترم نهاد نماز جمعه با استفاده از ظرفیت رسانه‌ها بخصوص رسانه ملی (رادیو، تلویزیون) نسبت به تبیین فرهنگ جمعه با بهره‌گیری از عالمان فرهیخته و ساخت برنامه‌های جذاب اقدام نمایند.

۶. مصال‌های جمعه از هر جهت باید میزبان شایسته‌ای برای حضور اقشار مختلف مردم باشند. داشتن سیستم صوتی مناسب، نور کافی، سرمایش و گرمایش، ورود و خروج بدون ازدحام، فرش مناسب، پارکینگ، وضوخانه، سرویس‌های بهداشتی و... از جمله مواردی است که می‌بایست ستاد نماز جمعه و امام جمعه به منظور اقامه هرچه باشکوه‌تر نماز جمعه فراهم آورند.

۷. امام جمعه باید با ارائه تحلیل مناسب از موضوعات و حوادث اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و... ذهن مخاطبان و افراد جامعه را نسبت به آنها روشن نماید. و در ارائه تحلیلهایی مبتنی بر اطلاعاتی از آخرین وضعیت روابط بین الملل و تحولات سیاسی در نقاط مختلف دنیا بخصوص جهان اسلام کوتاهی ننماید.

فهرست منابع و مآخذ

قرآن الکریم.

نهج البلاغه.

۱. ابن بابویه ابی جعفر محمد بن علی بن الحسین قمی، **من لا یحضره الفقیه**، - مترجم محمدجواد غفاری، نشر : تهران دارالکتب الاسلامیه ۱۳۸۵ ش.
۲. ابن فارس، احمد بن فارس، **معجم مقانیس اللغة**، محقق : هارون، عبد السلام، مکتب الاعلام الاسلامی، قم ،
۳. آریان پور، عباس، **فرهنگ دانشگاهی انگلیسی - فارسی**، تهران، چاپخانه سپهر، ۱۳۶۸ ش.
۴. آسن پیرو، **فرهنگ علوم اجتماعی**، ترجمه دکتر ساروخانی.
۵. بیات، حجت الله، **دین و مبانی ارتباطات**، انتشارات دارالحديث، ۱۳۹۴ ش.
۶. پرویز صانعی، **حقوق و اجتماع**، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۷ ش.
۷. تقوی، سید رضا، **رسالت و جایگاه نماز جمعه**، مؤسسه فرهنگی نور الائمة، ۱۳۷۸ ش.
۸. توسلی، غلام عباس، **نظریه های جامعه شناسی**، تهران، سمت، ۱۳۸۷ ش.
۹. جان فیسک **درآمدی بر مطالعات ارتباطی**، ترجمه مهدی غبرایی، انتشارات دفتر مطالعات چاپ اول: ۱۳۸۶ ش.
۱۰. جعفریان، رسول، **نماز جمعه**، زمینه های تاریخی و آگاهی های کتابشناسی، تهران، شورای سیاستگذارانه جمعه، ۱۳۷۲ ش.
۱۱. حر عاملی، محمد بن الحسن، **وسائل الشیعه**، بیروت، نشر الامیره، ۱۴۳۱ ق.
۱۲. حق جو، محمد، **روانشناسی جوان**، دلهره و ترس، ناشر فاطمه الزهرا، ۱۳۷۹ ش.
۱۳. خمینی، روح الله، **تحریر الوسیله**، نشر آثار امام خمینی، تهران، ۱۳۸۵ ش، ج ۱، البحث فی صلاة الجمعة.
۱۴. خمینی، روح الله، **صحیفه امام**، نشر آثار امام خمینی، تهران، ۱۳۷۸ ش.
۱۵. دهخدا، علی اکبر، **لغت نامه**، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران سال نشر: ۱۳۷۷ ش.

۱۶. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **المفردات فی غریب القرآن**، دارالعلم، الدار الشامیه، دمشق، بیروت، چاپ اول، ۱۴۱۲ ق.
۱۷. رتیرز، جورج، **نظریه جامعه شناسی در دوران معاصر**، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، انتشارات علمی، ۱۳۸۹ ش.
۱۸. رشیدپور، ابراهیم، **ارتباط جمعی و رشد ملی**، ناشران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، بی تا..
۱۹. رفیق سکری، **افکار عمومی**، تبلیغ و آوازه گری، ترجمه حسینی کرمی، تهران، نشر همراه، ۱۳۷۰ ش.
۲۰. ساروخانی، باقر، **جامعه شناسی ارتباطات**، اطلاعات تهران، ۱۳۶۷ ش.
۲۱. سید رضی، **نهج البلاغه**، مترج: محمد دشتی، ستاد اقامه نماز، تهران، ۱۳۷۹ ش.
۲۲. شریعتی سبزواری، محمد باقر، **خطبه و خطابه در اسلام**، معاونت فرهنگی شورای سیاست گذاری ائمه جمعه، تهران، ۱۳۸۵ ش.
۲۳. شیخ صدوق، **ثواب الاعمال و عقاب الاعمال**، منشورات السید الرضی، قم، ۱۳۶۸ ش.
۲۴. شیخ مفید، **الاختصاص**، انتشارات علمی - فرهنگی، تهران، ۱۳۹۰ ش.
۲۵. صانعی، پرویز، **حقوق و اجتماع**، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۷ ش.
۲۶. طباطبایی، محمد حسین، **سنن النبی**، انتشارات پیام آزادی، ۱۳۸۵ ش.
۲۷. طبرسی، ابومنصور احمد بن علی، **الاحتجاج**، دارالنعمان، بیروت، ۱۳۸۶ ق.
۲۸. طبرسی، فضل بن الحسن، **مجمع البیان فی تفسیر القرآن**، نگارش: علی کرمی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۰ ش.
۲۹. طوسی، محمد بن حسن، **امالی طوسی**، مترجم: حسن زاده، صادق، اندیشه هادی، قم، ۱۳۸۸ ش.
۳۰. عبدالهی، مهدی، **خطبه های معصومین در جمعه ها و عید ها**، پیام، ۱۳۸۶ ش.
۳۱. علی بن ابی طالب، **غرر الحکم و درر الکلم**، مولف: الآمدی التمیمی، عبد الواحد، موسسه دار الکتب اسلامی، قم، ۱۴۲۹ ق.
۳۲. علی بن حسین علیه السلام، **صحیفه سجادیه**، ترجمه احمد فهری، نشر سبحان، تهران، ۱۳۸۵ ش.
۳۳. عمید، حسن، **فرهنگ عمید**، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ هشتم ۱۳۷۱ ش.

۳۴. فلاح زاده، محمدحسین، **احکام نماز جمعه**، شورای سیاستگذاری نماز جمعه، ۱۳۸۵ ش.
۳۵. قطب الدین الراوندی، سعید بن هبه الله، **اسلوه الحزین و تحفه العلیل المعروف الدعوات**، تحقیق عبدالحلیم عوض الحلّی، قم: دلیل ما، ۱۳۸۵ ش.
۳۶. کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی**، مترجم: مصطفوی، جواد، کتاب فروشی علمیه اسلامی، تهران، ۱۳۶۹ ش.
۳۷. گاتز چاک، **مدیریت بحران**، ترجمه علی یار ساکیان، انتشارات ترمه، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۳ ش.
۳۸. گیل، دیوید، ادمز، بریجت، **الغبای ارتباطات**، ترجمه رامین کرلیان و مهران مهاجران، تهران، دفتر مطالعات و توسعه رسانه ها، ۱۳۸۴ ش.
۳۹. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، **بحار الانوار**، دار احیا التراث العربی، بیروت.
۴۰. محجة البيضاء، چاپ جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۴۱. محسنیان راد، مهدی، **ارتباط شناسی**، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۸۲ ش.
۴۲. محمدی ری شهری، محمد، **فرهنگ نامه جمعه**، ص ۱۹۳، انتشارات دارالحديث، ۱۳۹۳ ش.
۴۳. محمدی ری شهری، محمد، **میزان الحکمه**، دار الحديث، قم، ۱۳۷۵ ش.
۴۴. محمدبن مکرم بن علی، ابن منظور، **لسان العرب**، انتشارات دارصادر، بیروت، ۱۴۱۴ ق.
۴۵. محمدبن حسن، طوسی، **تهذیب الاحکام**، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۸ ش.
۴۶. محمدتقی، جعفری، **فلسفه و هدف زندگی**، موسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری، ۱۳۸۶ ش.
۴۷. مطهری، مرتضی، **مجموعه آثار**، انتشارات صدرا، تهران سال ۱۳۹۲ ش.
۴۸. معاونت فرهنگی شورای سیاستگذاری ائمه جمعه، با رهبر در سنگر جمعه. تهران: شورای سیاستگذاری ائمه جمعه، ۱۳۷۳ ش.
۴۹. معتمد نژاد، کاظم، **جامعه شناسی وسایل ارتباط جمعی**، تهران، انتشارات دانشکده علوم ارتباطات، ۱۳۵۷ ش.
۵۰. معین، محمد، **فرهنگ فارسی**، تهران، سپهر، ۱۳۶۳ ش.
۵۱. ملکان، مجید، **کارکردهای رسانه ای نماز جمعه**، معاونت فرهنگی شورای سیاست گذاری ائمه جمعه، تهران، ۱۳۸۶ ش.
۵۲. نوری، حسین بن محمد تقی، **مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل**، موسسه آل البيت، بیروت، ۱۴۰۸ ق.

۵۳. ویلیام اسکیرمور، تفکر نظری در جامعه شناسی، جمعی از مترجمان، تهران، انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۵ ش.

۵۴. الهندی، علاء الدین علی المتقی بن حسام الدین، کنز العمال فی سنن الأقوال والأفعال، مكتبة التراث الإسلامی، ۱۳۸۹ ق.

۵۵. گزارش چهاردهمین گردهمایی سراسری ائمه جمعه، انتشارات صادق، سال ۱۳۷۸ ش.

۵۶. گزارش گردهمایی ائمه جمعه، معاونت امور استانها، سال ۱۳۸۲ ش.

۵۷. گزارش هجدهمین گردهمایی ائمه جمعه سراسر کشور، معاونت امور استانها، سال ۱۳۸۲ ش.

۵۸. ماهنامه زمانه، سردبیر، سی سال انقلاب از کجا تا به کجا؟ شماره ۷۷ بهمن و اسفند ۱۳۸۷ ش.

۵۹. پایگاه مجلات تخصصی نور: مجله حکومت اسلامی، تابستان ۱۳۸۳ ش - شماره ۳۲.

۶۰. پایگاه اطلاع رسانی شورای سیاستگذاری ائمه جمعه www.ejna.ir.

۶۱. سایت اسلام کوئست نت.

۶۲. سایت ستاد نماز جمعه شهرستان ساری.

۶۳. سایت www.qunoot.net

۶۴. سایت www.hawzah.net

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه قرآن و حدیث

جامعة القرآن و الحديث

رسالة الماجستير

فرع المواصلات

إتجاه الحج و الزيارة

وظائف المواصلة لصلاة الجمعة

استاذ المرشد :

حجة الاسلام و المسلمين الدكتور حجت الله البيات

الطالب :

محسن الحيدري

شهریور عام ۱۳۹۵

الملخص

كتبت هذه الدراسة إتجاه موضوع وظائف المواصله لصلاة الجمعة . الهدف من هذا التحقيق هو تبين النتائج و الآثار لصلاة الجمعة نحو العلاقة بالله و النفس و الناس . و كذلك تدرس العوامل المضرة اتجاه وظائف الصلاة الجمعة ، تم تدوين هذا التحقيق بصفة توصيف و تحليل واسلوبه ك اسلوب المكتبة التي تجمعت بالمراجعة عند الكتب و المقالات و البريدات نحو الصلاة الجمعة .

تكون لدى الانسان اربعة من انواع العلائق : العلاقة بالله ، العلاقة مع النفس ، العلاقة مع الناس و العلاقة مع الطبيعة . قد تمت ثلاث مواضيع في هذه الدراسة من المواصلات الاربعة للانسان . و تبينت النتائج و الآثار لصلاة الجمعة بالنسبة الى علاقة الانسان مع الله و نفسه و الناس . تكون وظائف المواصله مختلفة عند الصلاة الجمعة . من ضمن وظائفها المواصله يمكن الاشارة الى علاقة الانسان مع الله ك غفران الذنوب ، استجابات الدعاء و ... و كذلك يمكن الاشارة نحو العلاقة صلاة الجمعة في علاقة الانسان مع نفسه الى ازالة النفاق للقلب ، النظافة ، الجلاء ، و ...؛ و من وظائف علاقة صلاة الجمعة اتجاه ارتباط الانسان مع الغير ، تطرح قضايا ك ازدياد البصيرة ، ادارة افكار العامة ، الاتحاد و التضامن بين المسلمين و قمنا في مبحث العوامل الضارة بدراسة اضرار علاقة الصلاة الجمعة من جانب الخطيب و المخاطب و الخطبة و الادوات و محل الصلاة الجمعة و قدمنا حل لكل منها .

الكلمات المفتاح :

وظائف المواصله ، الصلاة الجمعة ، العلاقة بين الانسان و بين الله ، العلاقة بين الانسان و نفسه ، العلاقة بين الانسان و الناس .

Abstract

This research was done under the title of “Communicative functions of Friday prayer”. Its goal is to explain the fruits and effects of Friday Prayer in one’s relation with God, his own self, and his fellow creatures. It also studies the factors that cause harm in the function of Friday Prayer. Applying a descriptive-analytical way and a library method, namely by referring to books, articles and websites dealing with the issue of Friday Prayer, this compilation was prepared.

As a matter of fact, man has four types of relations (or communications): relation with God, with his own self, with his fellow creatures and with nature. Three out of four types of man’s relations were studied in this research. The fruits and effects of Friday Prayer with regard to these relations (i.e. one’s relation with God, with his own self, and with his fellow creatures) have been elucidated in this research.

Friday Prayer has different communicative functions, among which mention can be made of one’s relation (or communication) with God with regard to forgiveness of sins and granting his prayer; or of one’s relation with his own self with regard to such cases as removal of hypocrisy from one’s heart, neatness, and being polished; or of one’s relation with other people in such matters as increasing one’s insight, management of public opinion, and unity and cohesiveness of the Muslims.

In the discussion of factors causing harm this research has addressed the communicative harms of Friday Prayer from certain perspectives including the Friday Prayer orator and leader, the audience, the sermon, the devices and the staff of Friday Prayer, and has suggested solutions for each case.

Keywords: communicative function, Friday Prayer, man’s relation with God, man’s relation with his own self, man’s relation with his fellow creatures.

Ministry of Science, Researches and Technology

University of the Qur'an and Hadith

A Thesis Presented for Master Degree in Communications

With Concentration on the Hajj and Pilgrimage

Title:

Communicative functions of Friday Prayer

Supervisor:

Hujjatul-Islam Dr. Hujjatullah Bayat

Advisor:

By:

Mohsen Haydari

September 2016